

Yildirim

aanbieden. Mijn huidige loon van 100% zakt door het principeakkoord naar 85%. Gaan mijn uren daarna omlaag door een reorganisatie, dan kan dat ertoe leiden dat bij eventueel ontslag ik voor slechts 37% een beroep kan doen op een WW-uitkering."

Ook voor mijn fractie geldt dat er geen slechter akkoord bestaat dan het nu bereikte akkoord. Wij vragen ons steeds meer af hoe de vakbeweging deze vorm van eventuele overeenkomst acceptabel kan vinden. Wij vragen ons niet meer af waarom dit kabinet akkoord gaat met liberalisering van de postsector, wat slecht uitpakt voor de werknemers. Het gaat namelijk ten koste van werknemers die jarenlang zich hebben ingezet voor hun werk en bepaalde rechten hebben verworven. Door de liberalisering worden deze rechten in een keer van hen afgenomen.

Mijn fractie vindt dat opgebouwde rechten niet kunnen worden afgenomen. Daar zou de overheid voor moeten waken. In de afgelopen maanden zijn miljarden euro's besteed aan de instandhouding van omvallende managers en banken. Wij vragen ons af waarom de overheid geen geld beschikbaar zou kunnen stellen om tegemoet te komen aan de korting op het inkomen van werknemers. Ook de postsector betaalt miljoenen aan belasting. Het zou een optie kunnen zijn om een deel van de belastingopbrengsten te bestemmen om die 15% korting, of hoeveel procent het uiteindelijk ook worden mag, te compenseren. Daarmee zou recht worden gedaan aan het onrecht dat is ontstaan door de nieuwe cao-regeling. Tevens zou dit tegemoetkomen aan de rechten van de gewone werknemers die al werkzaam zijn in de postsector.

Tot slot enkele korte vragen. Vindt de staatssecretaris het terecht dat de postbezorgers die geen managers-salaris verdienen, zo veel van hun verworven rechten moeten inleveren?

Is hij het met mijn fractie eens dat het kabinet moet opkomen voor de gewone werknemers en dat de huidige cao niet mag worden aangetast?

Is hij het ook met mijn fractie eens dat de liberalisering van de postmarkt niet goed is voor de werknemer en voor de burger en dat een negatief scenario de kwaliteit van de postbezorging kan aantasten?

Is hij het met ons eens dat het toezicht en de controle bij het doorgaan van dit wetsvoorstel beter dienen te worden georganiseerd?

Tot slot, voorzitter, zijn wij van mening dat het wetsvoorstel, met alle goede bedoelingen, zijn doel voorbijschiet, het publieke belang niet dient en zeker niet het welzijn van de burger dient zoals wij dat in Nederland gewend zijn.

De voorzitter: Ik schors de beraadslaging tot na de eerste termijn van het Europeadebat.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 11.45 uur tot 12.15 uur geschorst.

Aan de orde is het **Europeadebat** in het kader van de behandeling van **de brief van de minister en staatssecretaris van Buitenlandse Zaken met de Staat van de Europese Unie 2008-2009 (31702, nr. 1), de bijlagen bij de Staat van de Europese Unie 2008-2009 (31702, nr. 2), het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2009 (31700-V) en het wetsvoorstel Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar 2008 (wijziging samenhangende met de Najaarsnota) (31792-V).**

De voorzitter: Ik heet de minister van Buitenlandse Zaken, die zoals altijd nauwgezet naar mij luistert in deze Kamer, en de staatssecretaris van Europese Zaken van harte welkom.

□

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Voorzitter. Toen wij vorig jaar op 22 april het Europeadebat in deze Kamer hielden, werden wij geconfronteerd met de eerste tekenen van wat toen nog een crisis leek te zijn die zich beperkte tot de financiële instellingen. Inmiddels zijn wij, versneld sinds oktober 2008, aanbeland in de ergste financiële en economische crisis sinds de jaren dertig van de vorige eeuw. Ik doe deze constatering niet om zwartgallig te zijn, maar om aan te geven dat juist nu een gezamenlijk beleid in Europees verband van cruciaal belang is om de financiële en economische stormen te kunnen doorstaan. Namens de VVD-fractie zal ik dan ook tijdens het debat over Europa dat wij vandaag voeren, ruim aandacht besteden aan de financiële en economische crisis en de samenwerking in de Europese Unie om die crisis het hoofd te bieden. Ik zal daarnaast nog aandacht besteden aan het Verdrag van Lissabon en de gevolgen ervan voor het institutionele evenwicht, aan Frontex, de uitbreiding, de relatie EU-Rusland en het Oostelijk Partnerschap.

Allereerst de financiële en economische crisis. Over de oorzaken van de financiële crisis is inmiddels veel geschreven. Als belangrijkste oorzaak wordt genoemd de roekeloze financiering en vervolgens securitisatie van subprime hypotheeklen in de VS. Maar zijn de Europese financiële instellingen buiten hun schuld slachtoffer geworden van deze crisis? Anders gezegd: treft Europa geen enkele blaam voor de crisis die is ontstaan? Het antwoord is "nee". Ook de Europese financiële instellingen, ook Europa, ook de politiek en ook de toezichthouders in de lidstaten kunnen zich niet aan hun verantwoordelijkheid onttrekken. Als voorbeeld herinner ik in dit verband aan de richtlijn financiële zekerheids-overeenkomsten. Dat is richtlijn nr. 2002/47/EG, de Financial Collateral Directive. In deze Kamer is het wetsvoorstel tot implementatie van de richtlijn in eerste instantie door alle 75 leden van de Kamer afgestemd vanwege de grote insolventierisico's ervan voor gewone ondernemingen. Bij grote financiële instellingen werd daarvoor toentertijd niet gevreesd en bovendien, zo werd naar voren gebracht, waren deze instellingen aan toezicht onderworpen. Een en ander is inmiddels door de feiten achterhaald.

Broekers-Knol

Voorzitter. Waarom haal ik dit voorbeeld aan? Ik haal dit aan om de Europese wetgever en de nationale parlementen op te roepen om nog beter na te denken over wetgeving en de mogelijke consequenties ervan. Laat ik een voorbeeld geven. Op dit moment is het derde energieliberaliseringspakket aan de orde. Het Europees Parlement wil de elektriciteitsbedrijven volledig splitsen, in de zin dat de netwerken in handen blijven van de overheid en de productie aan de marktpartijen wordt overgelaten. De Raad van Ministers heeft op aandringen van Duitsland, Frankrijk en hun grote energiebedrijven gekozen voor de "derde weg". Die "derde weg" houdt in dat elektriciteitsbedrijven ook netwerkbeheerder mogen zijn, mits zij een gescheiden boekhouding hebben. Is daarbij bedacht dat er ook wel eens een energiebedrijf van buiten de Europese Unie, zoals Gazprom, partij zou kunnen zijn? Wie controleert de gescheiden boekhouding? En als blijkt dat er geen gescheiden boekhouding wordt gevoerd, wat zijn dan de consequenties voor het energiebedrijf? Moet het energiebedrijf het beheer van het netwerk dan weer afstaan en hoe gaat dat in zijn werk? Kortom, is er wel goed nagedacht welke ongewenste consequenties zich zouden kunnen voordoen?

In de conceptconclusies van de Europese Raad op 19 en 20 maart aanstaande staat te lezen dat het Europees Parlement en de Raad van Ministers er zo snel mogelijk moeten zien uit te komen. Wat is de opstelling van de Nederlandse regering in dit dossier, mede gezien de splitsing in Nederland van netwerk en productie? Hoe beoordeelt de regering de opstelling van de Raad over het derde energieliberaliseringspakket? Of moet er over enkele jaren, in navolging van de financiële crisis, gevreesd worden voor een netwerkcrisis omdat de regeling tevoren niet goed doordacht is?

Voorzitter. Door de financieel-economische crisis wordt de Europese Unie op de proef gesteld en het is zeer de vraag of de Europese Unie deze proef kan doorstaan. De crisis en de aanpak ervan door de Europese Unie overziende, constateert mijn fractie drie kernproblemen.

Het eerste kernprobleem is dat de Europese Commissie en ook de andere Europese instellingen, zoals het Europees Parlement, macht en invloed verliezen ten opzichte van de hoofdsteden. Anders gezegd: intergouvernementeel wint het van communautair. Er valt een significante machtsverschuiving te constateren van de Commissie naar de Europese Raad. Staatssecretaris Timmermans blijkt daar geen probleem mee te hebben, gezien zijn uitlatingen in een vraaggesprek in *Le Monde* van 30 januari jongstleden. De staatssecretaris merkt in het vraaggesprek op dat hij er geen moeite mee heeft om de Europese Raad de Europese regering te noemen. Mijn fractie hoort graag van de staatssecretaris hoe hij dit precies bedoeld heeft en of dit betekent dat hij voor de Europese Commissie slechts een bijrol ziet, nu en in de toekomst.

Zoals gezegd, wint intergouvernementeel het op dit moment van communautair. Dat is misschien begrijpelijk, omdat een crisis van deze omvang acuut ingrijpen op hoog niveau vereist, maar het is niet bevorderlijk voor de democratische legitimatie van de Europese Unie. Bovendien valt te constateren dat de grotere lidstaten, met name de grote drie: Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, de toon zetten. Juist met het oog op het vergroten van die democratische legitimatie is het Verdrag van Lissabon tot stand gekomen. Voorlopig lijkt er nog geen einde te komen aan de crisis. Betekent dit

dat al die tijd de instellingen een bijrol zullen spelen ten opzichte van de hoofdsteden? En wat betekent dit voor de positie van de kleinere lidstaten? De vraag is of, hoe en op welke termijn de balans weer ten gunste van de instellingen zal uitslaan. Graag hoor ik een reactie van de regering.

Het tweede kernprobleem dat mijn fractie signaleert, is dat de lidstaten weliswaar lippendienst bewijzen aan een gecoördineerd financieel beleid, maar in feite toch ieder hun eigen kant opgaan. Kortom, opnieuw blijkt dat het nationale hemd nader is dan de Europese rok. De Europese regeringsleiders doen hun uiterste best om in solidariteit met alle lidstaten en met behoud van de principes van de gemeenschappelijke markt, maatregelen te nemen om de financiële en economische crisis het hoofd te bieden. Dat is nog eens duidelijk uitgesproken op de speciale Europese Top op 1 maart jongstleden. Een gevaar dat dreigde en waarvoor nog steeds uiterste waakzaamheid is geboden, is het protectionisme. Of het nu gaat om het ondersteunen van de eigen auto-industrie, een slogan als "buy local" of de aansporing om vakantie te houden in eigen land, in alle gevallen valt een neiging tot protectionisme te bespeuren. De VVD is een verklaard tegenstander van protectionisme omdat uiteindelijk alleen vrije handel wereldwijd welvaart kan brengen. Tegelijk ziet mijn fractie onder ogen dat in de huidige economische situatie niet alleen door de bedrijven van de eigen regering protectionistische maatregelen zullen worden geëist, maar ook door de werknemers in een lidstaat. Maatregelen van Europa daartegen zullen het draagvlak voor Europa eerder verkleinen dan vergroten. De vraag rijst hoe deze, in de ogen van de VVD-fractie, heilloze situatie kan worden doorbroken. Welke opvattingen heeft de regering over hoe een begaanbare weg kan worden gevolgd?

De Europese Commissie heeft op 25 oktober jongstleden een mededeling gepubliceerd over de toepassing van de staatssteunregels op maatregelen met betrekking tot financiële instellingen. Verwacht de regering een vergelijkbare mededeling van de Europese Commissie met criteria om te beoordelen hoe enerzijds wel steun kan worden gegeven aan een industrie of een ondernemingsactiviteit in een lidstaat, terwijl er anderzijds geen sprake is van protectionisme en de regels van de gemeenschappelijke markt in acht worden genomen? Welke criteria acht de regering van belang? Wat heeft de Europese Top van 1 maart jongstleden in dit opzicht gebracht?

Het derde kernprobleem is dat een uitholling van de EMU dreigt, gezien de onhoudbare schuldenpositie van de zwakkere EMU-leden. Dit raakt direct aan de positie van de euro. Zo is het vertrouwen in het financieringsbeleid van landen als Griekenland, Ierland, Italië, Spanje en Portugal nog verder gedaald. Het resultaat daarvan is dat deze landen problemen zullen ondervinden met de financiering van hun overheidstekort en dat zij in ieder geval hogere rentes op hun staatsleningen zullen moeten betalen. Deze landen kijken naar sterke landen als Duitsland en Nederland om hen de helpende hand te bieden, maar het bieden van hulp aan landen die in problemen zijn, is weer in strijd met het EMU-verdrag. Aan de andere kant gaat het vertrouwen in de euro wankelen als er geen hulp wordt geboden. Wat vindt de regering van deze problematiek?

Buiten de EMU zijn onder andere de Oost-Europese lidstaten, zoals Hongarije en Letland, hard getroffen door

Broekers-Knol

de crisis. De lidstaten die tot de EMU behoren en vele miljarden in de Oost-Europese lidstaten hebben uitstaan, lopen een groot risico. In dit verband wekt de opmerking van de minister-president, na afloop van de Europese Top van 1 maart jongstleden, verbazing. Ik begrijp uit de media dat de minister-president de Oost-Europese lidstaten niet speciaal te hulp wil komen in de huidige crisis. De West-Europese lidstaten hebben echter wel ongeveer 800 mld. geleend aan de Oost-Europese lidstaten. Als die landen geen helpende hand wordt geboden, is het risico groot dat zij omvallen. Dan is de ramp voor de Europese Unie niet te overzien. Ik heb het dan niet alleen over een financieel-economische ramp, maar ook over een veiligheidsramp. Kortom, de minister-president heeft een kortzichtig standpunt geponeerd. Ziet de regering dit inmiddels ook in en valt te verwachten dat de regering op de Europese Top van 19 en 20 maart aanstaande dit punt met kracht van argumenten naar voren zal brengen, om de andere West-Europese lidstaten ervan te overtuigen dat een andere koers moet worden ingeslagen?

De Europese Raad concludeerde in december jongstleden dat het Stabiliteitspact, als hoeksteen van het begrotingskader, ruimte biedt voor de uitvoering van alle maatregelen van het herstelplan dat de Europese Commissie eind november jongstleden voorstelde aan de Europese Raad. Maar de vraag hoe de daardoor opgelopen staatsschuld van de lidstaten in betere tijden wordt verlaagd, is noch door de Europese Raad, noch door de Europese Commissie gesteld, laat staan beantwoord. Die vraag moet gesteld worden, mede gezien de vergrijzing en de stijgende zorgkosten. Kunnen de minister en de staatssecretaris zeggen of inmiddels is nagedacht over de herstellkant van het plan van 200 mld. en zo ja, hoe en op welke termijn het zo noodzakelijke herstel kan worden gerealiseerd? Is erover nagedacht wat de consequenties zijn als de staatsschulden van de lidstaten niet verlaagd blijken te kunnen worden?

Tijdens het Europadebat van vorig jaar heb ik namens mijn fractie gezegd dat de lidstaten die deelnemen aan de Economische en Monetaire Unie in de huidige crisis beduidend minder kwetsbaar zijn gebleken dan de landen die er alleen voorstaan. Die constatering doe ik opnieuw, zij het met de kanttekeningen die ik zojuist gemaakt heb. Het is niet voor niets dat landen als Denemarken en Zweden de invoering van de euro thans serieus overwegen. Ik heb toen tevens een lans gebroken voor een Europese financieel-economische toezichthouder, vergelijkbaar met de Securities and Exchange Commission (SEC) in de VS. Nu heeft de SEC het in de periode voorafgaand aan de huidige crisis ook lelijk laten afweten, maar dat is geen reden om niet nog eens de oproep van de VVD te herhalen. De werkgroep onder voorzitterschap van De Larosière is met een rapport gekomen waarin zo'n overkoepelende Europese toezichthouder niet wordt aanbevolen. Bij het nalezen van de Handelingen van het debat van vorig jaar, viel mij op dat de staatssecretaris exact hetzelfde antwoord op mijn vraag gaf als nu het advies van de werkgroep-De Larosière luidt. Dat doet bij mijn fractie de vraag rijzen: is de werkgroep-De Larosière met een bepaalde boodschap op pad gestuurd of heeft de commissie opgeschreven wat zij in de hoofdsteden te horen kreeg?

Vooralsnog is mijn fractie niet overtuigd geraakt door de argumenten van de werkgroep. Kan de regering aangeven hoe de voorstellen van de werkgroep-De

Larosière zich verhouden tot de ideeën van de president van de Europese Centrale Bank (ECB), de heer Trichet, die nadrukkelijk gewezen heeft op de mogelijkheid dat de ECB een rol van betekenis zou kunnen spelen in het toezicht op de financiële sector? Wat is overigens nu de opvatting van de Nederlandse regering over een Europese toezichthouder, met de kennis achteraf van de oorzaken die hebben geleid tot de financiële crisis?

Het tweede onderwerp van het debat van vandaag betreft het Verdrag van Lissabon en de gevolgen voor het institutionele evenwicht. Ook dit onderwerp is vorig jaar tijdens het Europadebat en het debat over de goedkeuringswet voor het Verdrag van Lissabon uitvoerig aan de orde geweest. De vragen die ik toen namens mijn fractie heb gesteld, zoals de vraag hoe qua gewicht de verhouding zal zijn tussen de permanente voorzitter van de Europese Raad en de voorzitter van de Commissie, zal ik niet nogmaals herhalen. De vragen die ik toen stelde, zijn nog steeds actueel. Ik heb zojuist al aangegeven dat mijn fractie op dit moment een verschuiving van de machtsverhoudingen ziet naar de Europese Raad ten koste van de Commissie. Als het Verdrag van Lissabon door alle lidstaten, inclusief Ierland, geratificeerd wordt en in werking treedt, zal de praktijk moeten uitwijzen wat de betekenis ervan is voor het institutionele evenwicht in de Unie.

Recent is een tweetal ontwerprapporten van de Commissie Constitutionele Zaken van het Europees Parlement uitgebracht. Het ene rapport, opgesteld door Elmar Brok, behandelt de betrekkingen tussen het Europees Parlement en de nationale parlementen en het tweede rapport, opgesteld door Jean-Luc Dehaene, behandelt de gevolgen van het Verdrag van Lissabon op de ontwikkeling van het institutioneel evenwicht van de Europese Unie. Het Europees Parlement heeft besloten deze rapporten op dit moment niet te behandelen omdat het niet wenst vooruit te lopen op de eventuele ratificatie van het Verdrag van Lissabon door alle lidstaten, inclusief Ierland. In dit verband merk ik op dat de VVD-fractie het zeer zou waarderen als de Ieren alsnog per referendum instemmen met het Verdrag van Lissabon. Er moet echter geen druk worden uitgeoefend op de Ieren. Zoals mijn partijgenoot Hans van Baalen tijdens het Europadebat op 6 november jongstleden in de Tweede Kamer heeft gezegd: als het niet anders kan, valt er ook wel te leven met het Verdrag van Nice. In ieder geval geldt voor de verkiezingen van het Europees Parlement van 4 juni aanstaande en vervolgens voor de keuze van de nieuwe voorzitter van de Commissie en de benoeming van de Commissie – zoals ook Graham Watson, de voorzitter van de ALDE-groep, in het Europees Parlement heeft gezegd – het Verdrag van Nice. Er kan en moet niet worden vooruitgelopen op het Verdrag van Lissabon.

Voor Nederland betekent verkiezingen onder het Verdrag van Nice dat Nederland terugvalt naar 25 zetels. Onder het Verdrag van Lissabon heeft Nederland recht op 26 zetels. Heeft de regering erover nagedacht hoe dat moet worden opgelost, voor het geval het Verdrag van Lissabon wordt geratificeerd? Moeten er dan nieuwe verkiezingen plaatsvinden voor één zetel?

Zoals gezegd, zal de praktijk moeten uitwijzen hoe de institutionele verhoudingen in de Europese Unie zich onder het Verdrag van Lissabon zullen ontwikkelen. Vooralsnog lijkt het erop dat de instellingen een harde

Broekers-Knol

dobber zullen hebben aan het terugwinnen van terrein op de Europese Raad.

In een artikel in het Nederlands Juristenblad van 6 maart jongstleden schrijft professor Van Empel dat het Verdrag van Lissabon de positie van de grote lidstaten versterkt ten opzichte van de positie van de Europese Commissie. Daarbij wijst hij op de verkleining van de Commissie, waarbij de grote lidstaten altijd wel een eigen commissaris zullen houden. De kleine lidstaten zijn dan de verliezer omdat zij bij toerbeurt een commissaris leveren. Hij wijst verder op de permanente voorzitter van de Europese Raad die in totaal vijf jaar kan aanblijven – even lang als de voorzitter van de Commissie – en daarmee een minstens zo invloedrijke positie bekleedt. Als derde punt wijst hij op de positie van de Hoge Vertegenwoordiger voor het buitenlands beleid, tevens vicevoorzitter van de Commissie. Deze zal zich meer richten op de grote lidstaten omdat het buitenlands beleid meer een intergouvernementele aangelegenheid is dan een communautaire. Wat vindt de regering van deze analyse? Wat is de opvatting van de regering over het institutionele evenwicht onder het Verdrag van Lissabon? Heeft de regering een strategie? Wordt er, buiten Benelux-verband, nauw samengewerkt met andere kleinere lidstaten om ervoor te zorgen dat straks niet enkele grote landen de dienst uitmaken in de Europese Unie ten koste van de instellingen?

Voorzitter. In 2005 is Frontex door de lidstaten in het leven geroepen als organisatie om de buitengrenzen van de Europese Unie te bewaken in de strijd tegen illegale immigratie. Wij zijn inmiddels aanbeland in 2009. Jeanine Hennis, mijn partijgenoot en lid van het Europees Parlement, heeft tijdens het Europadebat in de Tweede Kamer op 6 november van vorig jaar vragen gesteld over de bijdrage van Nederland aan Frontex in de vorm van een fregat. Namens mijn fractie vraag ik aan de regering: is er inmiddels een Nederlands fregat operationeel? Is inmiddels duidelijk hoe de bevoegdheden verdeeld zijn tussen Frontex en de lidstaten? En zo niet, hoe lang moet er nog gewacht worden voor er antwoord komt op dit soort vragen? Het Engelse Development Concepts and Doctrine Centre voorspelt in zijn recente Global Strategic Trends Program op pagina 72 dat de illegale immigratie vanuit Afrika vanwege droogte, mislukte oogsten en conflictsituaties fors zal toenemen. Baart het de regering geen zorgen dat ondertussen – en ik spreek over een periode van 3,5 jaar – de effectiviteit van Frontex beperkt is? Wat denkt de regering hieraan te doen?

Over de uitbreiding kan ik kort zijn. Daarover is door de minister en de staatssecretaris enkele maanden geleden in een debat met de Tweede Kamer uitgebreid gesproken. De enige kandidaat-lidstaat die in de komende tijd in aanmerking zou kunnen komen voor het lidmaatschap van de Europese Unie is Kroatië. Het jaar 2009 zingt in dat verband hardnekkig rond, maar om daarover geen misverstanden te laten bestaan zeg ik opnieuw: Kroatië kan alleen toetreden als het land aan alle toelatingsvereisten voldoet. Op welke termijn verwacht de regering dat Kroatië daaraan zal kunnen voldoen? Hoe is op dit moment de stand van zaken met betrekking tot de problemen met buurland Slovenië?

Wat Turkije betreft, speelt de evaluatie van het Ankara Protocol eind 2009 een belangrijke rol. De Amerikaanse president Obama zal binnenkort Turkije bezoeken. Verwacht de regering dat dit bezoek een bijdrage zal

leveren aan een positieve evaluatie van het Ankara Protocol? Het Europees Parlement heeft twee weken geleden de parlementaire voortgangsrapportage besproken. Helaas moest worden geconstateerd dat er, voor het derde jaar op rij, geen vooruitgang is geboekt, maar dat er integendeel sprake was van stilstand, met name op het terrein van de burgerlijke vrijheden. Hoe beoordeelt de regering dit?

Sinds het begin van de financieel-economische crisis wordt met enige regelmaat IJsland genoemd als mogelijke kandidaat-lidstaat van de Europese Unie. Wat is het standpunt van de regering daarover?

De **voorzitter**: Mag ik aannemen dat de regering blijft luisteren, met respect voor deze Kamer?

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Voorzitter. De toch al enigszins gecompliceerde relatie van de Europese Unie met Rusland is door het conflict in Georgië afgelopen zomer en de problemen met de gasleveranties in januari jongstleden verder onder druk komen te staan. Inmiddels zijn de verhoudingen in zoverre weer verbeterd, dat de besprekingen over een nieuwe partnerschaps- en samenwerkingsovereenkomst hervat zijn. Dat is een positieve ontwikkeling. Tegelijkertijd mogen wij onze ogen niet sluiten voor het feit dat Rusland als enige land, samen met Nicaragua, de onafhankelijkheid van de van Georgië afgescheiden provincies Zuid-Ossetië en Abchazië heeft erkend en zelfs van plan lijkt te zijn daar een marinebasis te vestigen. Het is begrijpelijk dat de Baltische lidstaten van de Europese Unie, met een Russische minderheidsbevolking, meer nog dan de andere lidstaten, bezorgd zijn over dit soort ontwikkelingen. Buiten het Europese continent is Rusland actief in onder andere Venezuela en opnieuw Cuba en schuwt het niet de confrontatie met Canada in het noordpoolgebied.

Ondertussen is Rusland wel heel hard getroffen door de economische crisis en dat moet voor ons een zorg zijn. Rusland zal namelijk altijd een factor blijven in de veiligheidsvergelijking in Europa. Een eventuele fragmentatie en destabilisatie van Rusland als gevolg van de ernstige financieel-economische problemen waarin het land verkeert, moet dan ook voorkomen worden. Economisch gezien kan de Europese Unie als belangrijkste handelspartner van Rusland daarin een rol van betekenis spelen. Naar het oordeel van mijn fractie moet er met Rusland constructief worden samengewerkt. Er moet stevig worden onderhandeld en tegelijk moet er rekening worden gehouden met eventuele gevoeligheden over en weer. Hoe ziet de regering dit? Hoe verlopen de onderhandelingen met Rusland?

In dit verband is het Oostelijk Partnerschap van belang. Op voorstel van de Europese Commissie is het de bedoeling om de betrekkingen met de landen Armenië, Azerbeidzjan, Belarus, Georgië, Moldavië en Oekraïne te versterken. Vanuit het perspectief van de Oost-Europese lidstaten is dit begrijpelijk: er wordt een soort met de Europese Unie gelieerde buffer gevormd tussen de Oost-Europese lidstaten en Rusland. Tegelijk is het belangrijk om, zoals Frankrijk voorstelt, Rusland – en overigens ook Turkije – bij dit proces te betrekken om te voorkomen dat de Europese Unie met een zeker superioriteitsgevoel zo opereert dat Rusland zich bedreigd voelt en zich geroepen voelt om terug te slaan à la het conflict met Georgië. Hoe is de stand van zaken? Zijn Rusland en Turkije bij het Oostelijk Partnerschap

Broekers-Knol

betrokken? Komen enkele van de genoemde landen zoals Armenië, Azerbeidzjan, Moldavië en niet in de laatste plaats Belarus, gezien hun interne politieke constellatie, überhaupt wel in aanmerking voor versterking van de bilaterale betrekkingen met de Europese Unie? Kortom, wat is het beleid van de regering in deze?

Voorzitter. Over enkele maanden zijn de verkiezingen voor het Europees Parlement. Laten wij hopen dat de kiezers evenveel belangstelling tonen voor de Europese Unie als wij vandaag in dit debat over de Staat van de Unie. Wij wachten met belangstelling de beantwoording van onze vragen door de regering af.

□

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Ik zou graag willen beginnen met het uitspreken van een woord van waardering namens de CDA-fractie voor beide bewindslieden, zowel voor hun optreden als voor het beleid.

De EU wordt geconfronteerd met de ernstigste crisis in haar bestaan. In het verleden hebben crises en externe schokken de EU sterker gemaakt en verder geholpen. De energiecrises in de jaren zeventig en begin tachtig hebben geleid tot de interne markt en uiteindelijk de euro. De val van de Berlijnse muur leidde tot de politieke unie. 11/9, Londen, Istanbul en Madrid leidden tot een versterkt gemeenschappelijk beleid op het terrein van justitie en politie.

De negatieve referenda in Frankrijk en Nederland hebben de politiek met de neus op de feiten gedrukt, namelijk dat het niet om een project van de politieke elite gaat, maar dat het ons om de burgers in Europa te doen moet zijn. Deze crisis onderscheidt zich van alle voorgaande naar aard, omvang, reikwijdte en tempo. Het is voor het eerst een crisis die wereldwijd toeslaat, waaraan geen land zich kan onttrekken. Men ondervindt de gevolgen van economische terugval en werkloosheid direct aan den lijve. De wereld is veranderd. Wij staan aan de vooravond van een nieuw tijdperk waarin duurzame structurele hervormingen nodig zijn, met meer investeringen in research, innovatie, onderwijs en infrastructuur en niet zozeer in consumptieve uitgaven. De European Round Table of Industrialists (ERT) roept de regeringsleiders op om drastische maatregelen te nemen om het tempo en de omvang van de investeringen op deze terreinen te vergroten. De topman van Philips, Kleisterlee, heeft met sprekende cijfers aangetoond dat ons land achterop raakt. Het geldt dus zeker ook voor ons land.

Dit proces voltrekt zich op een moment dat de wereldorde een fundamenteel overgangsproces doormaakt. Van een door de VS gedomineerde wereld gaan wij naar een multipolaire wereld waarin naast de VS ook andere grote wereldmachten hun positie in de wereld claimen. Dat proces is in volle gang. De bijeenkomst van de G20 in Washington was daarvan een duidelijk teken. Overigens verdient de regering een compliment dat zij heeft bereikt dat Nederland daaraan kon deelnemen. De afspraak op die G20 om niet te vervallen in protectionisme dreigde nadien tot een prachtige papieren verklaring te verworden. Sindsdien dreigt het protectionisme immers juist de boventoon te voeren in de landen buiten de EU, maar ook daarbinnen. In de lidstaten dreigt een wedloop naar meer subsidies. Dat is een zorgelijke en gevaarlijke ontwikkeling en spant het paard achter de wagen.

Het antwoord op deze globale crisis kan niet nationaal gegeven worden, maar moet Europees c.q. mondiaal zijn. Wereldproblemen zoals grondstoffenschaarste, energie, voedsel, klimaat en armoede vereisen een gezamenlijk optreden. Daarin moet de EU een belangrijke rol vervullen en ambitieus zijn. Dat kan alleen met een eensgezinde, sterke EU. Dat vereist ook spelers die zich willen binden aan internationale afspraken en sterke internationale instituties. De EU moet meer agenda-bepalend zijn en een voorbeeldfunctie vervullen. Meer dan ooit lijkt immers het gevoel van de noodzaak van internationale samenwerking aanwezig. Neemt de regering ook waar dat er een groeiend besef in de samenleving is dat wij Europa nodig hebben voor de aanpak van deze crisis?

Met de eensgezinde opstelling tijdens de informele bijeenkomst in Berlijn is een belangrijke stap gezet naar een gemeenschappelijke opstelling op de G20 in Londen. Met dit initiatief heeft Duitsland als grootste economie weer de leiding in de discussie binnen de EU naar zich toe getrokken. Dat valt om meerdere redenen toe te juichen, ook vanuit Nederlands belang gezien. Hoe beoordeelt de regering in dit verband de huidige Frans-Duitse samenwerking? Deelt de regering de opvatting dat ook in het Europa van de 27 lidstaten deze samenwerking fundamenteel is?

Met deze eensgezinde opstelling tegen protectionisme zijn de problemen binnen de EU echter nog niet uit de weg. Integendeel, een aantal lidstaten voelt zich hier niet aan gecommiteerd en toont een groeiende onvrede over deze vorm van uitsluiting. Een slecht teken is dat de Oost-Europese lidstaten, voorafgaande aan de informele Europese Top van 1 maart, separaat in conclaaf zijn gegaan. Dat tekent de verdeeldheid binnen de EU. Hoe begrijpelijk het ook is vanuit de zich razendsnel verslechterende en zeer gecompliceerde situatie in de afzonderlijke landen, maar juist nu moet de Europese Commissie haar rol waarmaken.

Veel kritiek is er op de Europese Commissie over het feit dat zij te afwachtend is, te weinig initiatief toont en de voorzitter te veel bezig is met zijn mogelijke herverkiezing. Dat kan in ieder geval niet van EU-commissaris Kroes worden gezegd. Zij verdedigt de mededingingsregels en de interne markt in deze barre omstandigheden op uitstekende wijze. Juist nu moet de EU laten zien dat ze sterke troeven in handen heeft, met de verworvenheden van de mededingingsregels, de interne markt, de euro en de gemeenschappelijke handelspolitiek. Hier moet de Commissie een essentiële rol vervullen. Binnen de EU moeten alle zeilen bijgezet worden om te voorkomen dat lidstaten maatregelen nemen die henzelf bevoordelen maar de crisis verergeren.

Hoe beoordeelt de regering de rol van de Commissie? Kan zij een analyse geven van de manier waarop naar haar oordeel in de gegeven omstandigheden omgegaan wordt met de Lissabonstrategie en het Groei- en Stabiliteitspact?

De Europese Raad heeft op de Top van 11 en 12 december nog eens onderstreept dat het herziene Groei- en Stabiliteitspact de hoeksteen van het begrotingskader van de EU blijft. Maar wat komt daarvan in de praktijk in een aantal lidstaten terecht? Moet er niet veel meer druk uitgeoefend worden op lidstaten die structureel de criteria ernstig overschrijden? En wat is de rol van de sociale partners? Bij de voorgaande crisis, met

Van der Linden

name onder Delors, heeft men juist de sociale partners gemobiliseerd. Ik heb het gevoel dat de Europese Commissie op dit ogenblik nauwelijks initiatief toont op dat punt. Heeft de Commissie het initiatief genomen om het tripartite overleg op Europees niveau te organiseren? Ik hoor graag een reactie van de regering.

Op de Europese Top van 19 en 20 maart zal de EU ook een gemeenschappelijk standpunt bepalen voor de G20-top in Londen. Hoe beoordeelt de regering de kans op een gesloten EU-front?

De minister-president heeft in een, naar het oordeel van de CDA-fractie, uitstekend artikel in de Volkskrant van 27 februari zijn inzet voor de Europese Top en de G20 uiteengezet. Mogen wij ervan uitgaan dat dit ook de inzet van de regering is? Hoe is dit voorstel bij de andere lidstaten gevallen? Opvallend is zijn optimisme over de slagingskansen van een gezamenlijke internationale aanpak. Wijst nog steeds alles in dezelfde richting? Zeker, deze crisis biedt naast nieuwe uitdagingen ook kansen. De kans om onze burgers meer en beter te overtuigen van de noodzaak van internationale samenwerking en dat wij daarvoor in het mondiale geweld allereerst een sterke, eensgezinde EU nodig hebben. Alle criticasters van de euro beseffen vandaag de dag dat wij er zonder de euro aanzienlijk veel slechter voor zouden staan. Dat is een belangrijke politieke verworvenheid binnen de EU en een sterk identiteitspunt buiten de EU. De euro viert dit jaar zijn tiende verjaardag en is inmiddels het tweede betaalmiddel in de wereld. Tekenend is ook de sterk groeiende belangstelling van lidstaten om zich aan te sluiten bij de Eurogroep. Maar als wij de stabiliteitscriteria in een aantal lidstaten op hun beloop laten, komt ook de euro onder druk. Hoe ziet de regering deze ontwikkeling? Moet niet juist de Europese Commissie op dat punt een veel sterkere rol spelen?

De minister-president noemt vier essentiële keuzen die gemaakt moeten worden. De eerste en belangrijkste is die voor een economie met moraliteit, oftewel een sociale markteconomie. Dit is voor de CDA-fractie een kernelement. Europa is voor de christendemocraten behalve een gemeenschappelijke markt, vooral een waardengemeenschap. Wij zijn geen aanhangers geweest van het neoliberale model maar van de sociale markteconomie. Terecht voegt de minister-president er de morele dimensie aan toe. Deze crisis is in de kern ook, of misschien wel met name, een culturele en morele crisis. Professor Keuleneer betoogde in de Standaard van 13 december 2008 dat de zachte corruptie het gif is van deze crisis. De markt heeft morele en ethische principes nodig. Wij hebben behoefte aan steviger regels, meer en beter toezicht en krachtiger internationale organisaties. Het voorstel van bondskanselier Merkel om te komen tot een internationaal handvest voor duurzaam economisch handelen, verdient in dit kader volle steun. Kan de regering haar oordeel geven over dit plan? Staat dit op de agenda van de Europese Top? Hoe wordt hierover binnen de EU gedacht? Brengt de EU dit in op de G20 in Londen?

Over de tweede keuze, weerstand tegen het protectionisme, heb ik voldoende gezegd. De EU moet zich opwerpen als de kampioen van het multilateralisme en internationale samenwerking. De derde keuze betreft de solidariteit met de armste landen en de komende generaties. We moeten het tot onze eer en tot onze morele plicht rekenen om de armste landen niet de grootste verliezers van deze crisis te maken. Allereerst

moeten wij dat doen voor de betrokken landen zelf, maar ook uit eigenbelang. Als we naar een stabielere internationale omgeving willen, zullen we juist in de ontwikkeling van die landen moeten investeren, zowel politiek als financieel. Het behalen van de millennium ontwikkelingsdoelen is van vitaal belang voor wereldwijde groei en stabiliteit. De G20 mogen de rekening niet deels neerleggen bij de allerarmste landen in de wereld en daarmee ook voorbijgaan aan het bijdragen aan het primaire mensenrecht, namelijk een menswaardig bestaan.

Over de vierde keuze, houdbare overheidsfinanciën, heb ik reeds gesproken in het kader van het Europees Groei- en Stabiliteitspact.

Mevrouw **Broekers-Knol** (VVD): Hoe ziet de heer Van der Linden in dit verband – ik hoorde hem zojuist spreken over de morele waarden, het steunen van de armere landen enzovoort – de uitlating van de minister-president op 1 maart jongstleden dat de Oost-Europese landen al lang blij mogen zijn dat zij überhaupt in de EU zitten en dat zij verder geen financiële steun zullen krijgen?

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik zie geen enkele tegenstelling tussen de uitspraken van de minister-president over Oost-Europa en het pleidooi om de ontwikkelingslanden in de wereld niet de rekening te presenteren van deze crisis. De Oost-Europese landen hebben immers juist door het lidmaatschap van de EU in de afgelopen jaren een geweldige groei doorgemaakt. Op dit moment is het van belang om, ook in Oost-Europa, niet te zeggen dat wij geld moeten pompen in de economie met de intentie dat wij daarmee de problemen oplossen. Dat is gisteren weer gebleken tijdens een bijeenkomst in Brussel over de aanpak van de crisis. Dat is niet het oplossen van het probleem. De minister-president heeft juist gewezen op het feit dat er ook structurele aanpassingen nodig zijn. Dat geldt ook voor de Oost-Europese landen. Overigens is de situatie in Oost-Europa per land geheel verschillend. Onder andere tussen Tsjechië en Hongarije is sprake van een levensgroot verschil. Juist een land als Tsjechië, dat voorzitter is, pleit ervoor om die structurele maatregel nu door te voeren. Ik zie daarin dus helemaal geen tegenstelling.

Het is evident dat de uitzonderlijke omstandigheden een zekere flexibiliteit veroorloven, maar ook hier dient de Europese Commissie een sterke rol te vervullen en niet te schromen voor het inzetten van het instrument van de sancties. Hoe beoordeelt de regering de voorstellen van de commissie-De Larosière? De kritiek is dat te veel gekeken is naar het politiek haalbare en niet naar het noodzakelijke om herhaling in de toekomst te voorkomen. Ook de heer Ruding had liever verder willen gaan. Verandert er in de praktijk iets substantieel ten opzichte van de bestaande situatie en kunnen wij met deze voorstellen ook in de toekomst herhaling voorkomen? Graag wil ik een oordeel van de regering.

Ik maak enkele opmerkingen over het Verdrag van Lissabon en stel daarover een paar vragen. Vorig jaar heeft de minister toegezegd dat hij de Eerste Kamer zal betrekken bij de invulling van het mandaat van de voorzitter van de Europese Raad en de Hoge commissaris. Hoe staat het hiermee?

Van der Linden

Nu duidelijk is dat het Verdrag van Lissabon op zijn vroegst eind 2009 in werking kan treden, doet zich na de Europese verkiezingen een gecompliceerde situatie voor. Ik betreur het zeer dat de behandeling van het rapport van Brok en Dehaene tot na het lers referendum is uitgesteld, al begrijp ik dat. Daarmee wordt natuurlijk een deel van de *raison d'être* van met name het laatstgenoemd rapport van de kern ontdaan. In de ontwerp-resolutie van het Europees Parlement brengt de oud vicevoorzitter van de conventie de dilemma's in kaart en draagt hij handzame voorstellen aan om het institutioneel evenwicht vorm te geven. Samenwerking tussen de instellingen is zijns inziens een kernelement van het succes van het integratieproces van de EU.

Ik verzoek de regering om haar zienswijze te geven op de volgende kwesties. De eerste is de verkiezingsprocedure van de voorzitter van de Commissie en de wijze van betrokkenheid van het Europees Parlement. Mogen wij hierover een politiek akkoord tussen Europees Parlement en de Europese Raad verwachten? Wat is dan de inzet van de Nederlandse regering? Ik begrijp best dat wij moeten handelen overeenkomstig het Verdrag van Nice, maar wij krijgen als het goed is wel te maken met het Verdrag van Lissabon. Is het scenario over de procedure en het tijdspad in het rapport-Dehaene een realistische benadering? Deelt de Nederlandse regering de opvatting dat de procedure voor de benoeming van het nieuwe college pas kan worden gestart nadat de resultaten van het referendum in Ierland bekend zijn? Als het referendum verworpen wordt, zou dat betekenen dat wordt besloten tot een kleinere commissie dan de bestaande. Dat is in het Verdrag van Nice veel sterker vastgelegd dan in het Verdrag van Lissabon.

De tweede kwestie is de opzet en de aansturing van de externe dienst. Hoe staat het met de uitwerking daarvan?

De derde kwestie betreft de positie van het Europees Parlement bij Intergouvernementele conferenties (IGC's). Is deze in de toekomst volledig gelijkwaardig aan die van de Europese Commissie? Is er bij de IGC's nog een rol weggelegd voor de nationale parlementen? Deelt de regering de opvatting dat het noodzakelijk is om voor de organisatie van toekomstige IGC's richtsnoeren op te stellen?

Nu de Europese Raad formeel als een individuele en afzonderlijke instelling met specifieke bevoegdheden wordt erkend, lijkt het wenselijk om de relatie met het Europees Parlement in een interinstitutionele overeenkomst vast te leggen. Hoe staat de regering hier tegenover?

De huidige situatie toont eens te meer aan dat het Verdrag van Lissabon dringend noodzakelijk is. Met de goedkeuring van dit verdrag door het Tsjechisch parlement is een belangrijke stap gezet. Alles hangt af van het lers referendum. Mogen wij er daarbij van uitgaan dat geen concessies aan Ierland gedaan worden die een goedkeuringsprocedure in de andere lidstaten vereist?

Op 1 september vorig jaar heeft minister Verhagen een belangrijke speech gehouden bij de opening van het academisch jaar voor de universiteit van Leiden. Dat is naar de opvatting van de CDA-fractie een uitstekende beschouwing over het buitenlands beleid. Met zijn opmerkingen over toenemende morele schaarste in de wereld, dat het denken in invloedssferen nog volop aanwezig is, over het belang van een stabiele internationale rechtsorde en de relevantie van multilateralisme,

raakt hij de kern van de problemen. Op een paar aspecten zal ik in dit debat nader ingaan. Allereerst ga ik in op zijn pleidooi voor meer ruimte voor bilaterale samenwerking naast dat voor sterke internationale organisaties. Zou de minister dat nader kunnen toelichten? Veel hangt immers af van de invulling van die ruimte. Het zou ook een verzwakking van de werkkraft van de internationale organisaties kunnen betekenen. Zodoende kunnen bilaterale energiearrangementen van individuele lidstaten van de EU een gemeenschappelijk energiebeleid van de EU ondergraven of verzwakken.

Evenals de minister vindt de CDA-fractie dat de relatie met de Verenigde Staten een nieuwe impuls behoeft en dat het een kapitale vergissing zou zijn als Europa zich van de Verenigde Staten zou afkeren. Met het aantreden van president Obama zijn de verwachtingen hoog gespannen, zo niet té hoog. Wat is de opvatting van de minister daarover? Vicepresident Biden heeft tijdens de veiligheidsconferentie in München duidelijk gemaakt dat een nieuwe episode is aangebroken die een nieuwe toon zet in de internationale relaties waarin dialoog en diplomatie de hoogste prioriteit krijgen. De ontmoeting tussen de twee ministers van Buitenlandse Zaken, Lavrov en Clinton, is zeer hoopgevend. Wij juichen deze breuk met de afgelopen periode toe. Wat zal dit de komende jaren naar verwachting voor de EU opleveren? Ik doel dan onder andere op de raketschilden, het Midden-Oosten, de WTO, Iran en Guantánamo Bay.

Daar waar de minister constateert dat door de verschuivende machtsverhoudingen in de wereld de naoorlogse, op westerse leest geschoeide internationale orde steeds meer onder vuur kwam te liggen, is het zaak dat Europa daarbij een eigen positie inneemt, naast en in nauw bondgenootschap met de Verenigde Staten. In dat opzicht was ook de expliciete steun van Biden heel belangrijk voor een verdere versterking van de rol van de EU op het terrein van defensie en een fundamenteel sterker EU-NAVO partnerschap. Ook in zijn eerder genoemde rede heeft de minister een pleidooi gehouden om te investeren in een eigen Europees veiligheids- en defensiebeleid. Dat was voor Nederland nieuw, omdat dit eerder altijd werd gezien als een verzwakking van de NAVO. Het CDA steunt deze ontwikkeling. Met bondskanselier Merkel zegt zij echter dat de bestaande capaciteiten nog niet genoeg benut zijn. Het is begrijpelijk dat de minister in deze discussie ook een onderscheid maakt tussen hard power en soft power. Soft power is een belangrijk instrument om democratie, mensenrechten en rechtsstatelijkheid te bevorderen. Hard power werkt echter niet zonder soft power. Veranderingen in landen moeten van binnenuit komen en kunnen niet van buitenaf met militaire middelen opgelegd worden. Daarom dient de ontwikkelingspolitieke dimensie ook in dit verband genoemd te worden. Interessant is dat bondskanselier Merkel in München het "Konzept der Vernetzten Sicherheit" heeft gepresenteerd. Wat is de opvatting van de minister hierover? Als ik het goed begrepen heb, was hij bij die bijeenkomst aanwezig.

Ook in de relatie met Rusland is duidelijk sprake van "klimaatverbetering". De regering in de Verenigde Staten wil een nieuwe episode in de relatie met Rusland. Biden onderstreepte dat de Verenigde Staten met Rusland op vele terreinen wenst samen te werken, waaronder op het terrein van de rakettechnologie. Verwacht de minister dat plaatsing van de raketschilden opnieuw ter discussie

Van der Linden

komt te staan? De signalen uit de Verenigde Staten zijn hoopgevend.

De reactie van de EU ten aanzien van het gasconflict met Oekraïne en in de oorlog tussen Georgië en Rusland was veel evenwichtiger dan voorheen. De EU-Rusland Top in Nice ademde een aanzienlijk betere atmosfeer. De NAVO-Rusland Raad functioneert weer. Ook tijdens een werkbezoek van de Eerste Kamer aan de Europese Commissie viel op hoe zeer de noodzaak van een strategische relatie met Rusland onderstreept werd.

Ik sprak eerder met opkomende grootmachten die hun rol in het wereldgebeuren steeds meer opeisen. Ik noem hier China, India en Brazilië. Wat is de visie van de regering op de rol van de EU in relatie tot deze landen?

De financieel-economische crisis draagt ertoe bij dat Rusland zich ervan bewust is dat er geen grote interdependentie bestaat waar het de eigen ontwikkeling betreft. Het is mogelijk dat dit ook bijdraagt tot een grotere compromisbereidheid.

Rijkdom aan alleen grondstoffen is geen garantie voor welvaartsverbetering. In het uitstekende rapport dat de AIV op verzoek van de Eerste Kamer over de relatie EU-Rusland opstelde, onderbouwt hij de noodzaak en de urgentie van investeren in wederzijdse relaties: een zaak van wederzijds belang.

Er is zeker nog een lange weg te gaan op het gebied van mensenrechten, corruptiebestrijding, functioneren van overheidsinstellingen en de rechtstaat.

Rusland verdient een volwaardige plaats in de Europese discussie. Het is immers deel van Europa. Daarom zijn intensievere contacten van groot belang. Ik prijs de Nederlandse regering voor de belangrijke en de positieve rol die zij in die relatie speelt. Europa moet een eigenstandige politiek ten opzichte van Rusland ontwikkelen: niet naast, laat staan als tegenhanger van de trans-Atlantische samenwerking, maar juist ter versterking daarvan en in voorkomende gevallen als bruggenbouwer. Daarom moeten ook de voorstellen van Medvedev over Europese veiligheidsvraagstukken serieus genomen worden. Wat is het oordeel van de regering over deze voorstellen en welk vervolg wordt hieraan gegeven?

Vanwege zijn geopolitieke positie, zijn militaire macht en politieke gewicht, zijn rijkdom aan energie en zijn economisch potentieel is Rusland van strategisch belang voor Europa. Ook is Rusland echter op Europa aangewezen voor zijn afzet van energie, technologische vernieuwingen en belangrijke investeringen. Hoe beoordeelt de regering de huidige relatie van de EU met Rusland, de kansen voor een versterkte strategische alliantie met Rusland en een eenduidig Europees optreden?

Dit jaar vieren wij het 50-jarig bestaan van het EHRM in Straatsburg en het 60-jarig bestaan van de Raad van Europa. Het EHRM in Straatsburg behoort zonder twijfel tot de meest unieke instrumenten waarover een internationale organisatie in de wereld op het terrein van mensenrechten beschikt. Het is van een niet te onderschatten betekenis voor de rechtsgang op haar terrein in de 47 lidstaten van de Raad van Europa. Het EHRM dreigt te bezwijken onder zijn eigen succes. Protocol 14 zal zeker enige verlichting brengen, maar geen oplossing. Daarom is het betreurenswaardig en afkeurenswaardig dat Rusland dit protocol nog niet geratificeerd heeft. Wie de mensenrechten op het Europese continent serieus neemt, mag niet toezien dat via de kraan van de financiën dit in de wereld unieke instituut geleidelijk in

zijn functioneren geblokkeerd raakt. De AIV schrijft in zijn op 5 november vastgestelde rapport over principes, praktijk en perspectieven van de universaliteit van de rechten van de mens. Hij schrijft over de kloof tussen principes en praktijk en vermeldt dat het hierbij vooral gaat om een proces waarbij de mensenrechten geleidelijk verwezenlijkt worden. Het EHRM in Straatsburg levert al vijftig jaar een ongekende bijdrage aan dat proces. Kan de minister een verklaring geven voor het feit dat de regeringen van de EU bij de Raad van Europa dwarsliggen om belangrijke, goed functionerende instituten voldoende financiële armslag te geven en tegelijk binnen de begroting van de EU voor de komende vijf jaar meer dan 1 mld. beschikbaar te stellen voor de bevordering van democratie in de wereld? Het betreft hier dezelfde ministers. Juist de Raad van Europa kan model staan voor andere regio's in de wereld. Ik citeer graag uit de nieuwjaarstoespraak van de Voorzitter van de Senaat van 6 januari: "... de wezenlijke taken en toegenomen werkzaamheden van de Raad van Europa, in het bijzonder die van het Hof, kunnen niet zonder voldoende financieel draagvlak." Een groter gezag kan ik als woordvoerder van het CDA hier niet inbrengen.

Wij verwijzen in dit verband tevens naar de motie die door de voltallige Kamer is aanvaard en vragen de regering om nieuwe initiatieven te nemen.

Deze minister heeft het mensenrechtenbeleid tot een prioriteit gemaakt. Wat dat betreft krijgt hij de volledige steun van de CDA-fractie. Beide bewindslieden weten wat de Raad van Europa betekent en dragen dit ook actief uit. Daarvoor zijn wij hen erkentelijk. Ook willen wij niet onvermeld laten dat de bewindslieden op bilaterale basis extra inspanningen leveren. In dat verband bepleiten wij ervoor om het voor de taak te bescheiden team van de commissaris mensenrechten Thomas Hammarberg, met één kracht namens Nederland te versterken. Wij zouden het zeer op prijs stellen als de regering die toezegging deed. Ik zeg nogmaals dat ik buitengewoon veel waardering heb voor de wijze waarop commissaris Hammarberg zijn taak in de 47 landen, volledig onpartijdig en met grote autoriteit, vervult.

Het blijft overigens opvallend dat de nota's over mensenrechten grotendeels gefixeerd zijn op de Verenigde Naties en dat er relatief weinig aandacht is voor wat er in Straatsburg gebeurt. Dat beeld verdient correctie. Nederland heeft een uitstekende en zeer actieve ambassadeur. De Nederlandse leden in de verschillende organen, zoals het Hof, de CPT en de Venice Commission, hebben een uitstekende reputatie opgebouwd. Is de viering van deze mijlpalen geen goede gelegenheid voor een herwaardering van deze waarden-gemeenschap? De CDA-fractie is van oordeel dat beide mijlpalen aangegrepen moeten worden om in de tweede helft van dit jaar een groots opgezette publiekscampagne op te zetten. Ik overweeg om hierover in tweede termijn een motie in te dienen. De rol en betekenis van deze organisaties en de fundamentele waarden van democratie, de rechtsstaat, mensenrechten, sociale cohesie en culturele pluriformiteit, die zij vertegenwoordigen, uitdragen en verdedigen, hebben op de dag van vandaag aan actualiteit niets verloren. Integendeel, opkomend antisemitisme, xenofobie, eigen volk eerst, groeiende onverdraagzaamheid enzovoort zijn des te meer reden om juist nu deze organisaties volop te ondersteunen.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik kom terug op de

Van der Linden

complimenten van de heer Van der Linden aan commissaris Hammarberg. Hij roemt zijn gezaghebbende rol. Ik deel dat volkomen met hem. Onlangs bracht de commissaris een zeer kritisch rapport uit over de situatie in Nederland, dus over de naleving van het EVRM door ons land. Is de heer Van der Linden met mij van mening dat de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en ook de regering zich ernstig rekenschap moeten geven van de conclusies van commissaris Hammarberg?

De heer **Van der Linden** (CDA): De volgende zin die ik wilde uitspreken, was of de regering kan toezeggen dat zij commentaar op het rapport-Hammarberg aan de Eerste Kamer zal laten toekomen. Juist doordat het niet alleen de nieuwe democratie raakt en er ook goed gekeken wordt naar alle lidstaten, verdient het werk van deze commissaris mijns inziens zo veel waardering. Ik denk dat ik niemand tekort doe als ik zeg dat wij trots mogen zijn op het feit dat deze commissaris zo actief is en boven de partijen staat. Hij liet de menselijke kant aan bod komen in de kwestie Rusland-Georgië. Ik doel dan op het humanitaire aspect. En het gaat uiteindelijk om de menselijke kant.

Ik spoor de regering aan om nog eens te kijken naar de te ratificeren conventies. Is het juist dat de EU dreigt op te stappen bij de conferentie van de Verenigde Naties over racisme?

Met het oog op Europese verkiezingen verzoek ik de ministers – dat geldt uiteraard ook voor de volksvertegenwoordigers en de senatoren – om er juist nu zorg voor te dragen dat de burgers zich ervan bewust worden hoe belangrijk het is om die Europese eenheid en samenwerking in deze omstandigheden uit te dragen. Het is belangrijk om de mensen met overtuiging, visie en door kritisch te zijn, voor ons te winnen. Wij moeten ervoor zorg dragen dat de burgers ook bij de Europese verkiezingen laten zien dat wij Europa nodig hebben. En Europa heeft ons nodig. Europa heeft de lidstaten nodig. Zonder draagvlak van de burgers kunnen wij Europa niet bouwen. In het CDA-programma staat "kracht en ambitie". Dat wens ik Europa en ons allen toe.

□

De heer **Peters** (SP): Voorzitter. Collega Jean Eigeman haalde vorig jaar André Hazes aan en staatssecretaris Timmermans Kafavis. De boodschap van beiden met het oog op samenwerking in Europa was: "wees niet angstig, hou moed." Kafavis hield de staatssecretaris mij in het bijzonder voor vanwege mijn eurokritische betoog: "Ben niet bang voor de barbaren. Vanavond zal blijken dat ze er niet zijn." Wat hebben wij sindsdien toch veel barbaren zien langskomen. Iedereen spreekt er schande van. Iedereen spreekt schande over hen die hun macht misbruikten om zichzelf te verrijken en de wereld te verarmen. Ook de EU is een plek gebleken waar beleggers, bankiers en bedrijven zichzelf schaamteloos hebben verrijkt zonder acht te slaan op de gevolgen van hun handelen. De lidstaten van de EU zitten nu ook in een diepe recessie. De werknemers die ontslagen worden of die hun lonen gekort zien worden, gepensioneerd, mensen met een uitkering en al die anderen die in betere tijden geen ruime financiële buffer konden opbouwen, betalen de prijs. Zij worden allemaal het slachtoffer van de barbaren die er wel degelijk waren toen de staatssecretaris die nog niet zag. Hoe konden wij

van dat ooit zo nuttige samenwerkingsverband een vrijplaats maken voor het grote financierkapitaal, zonder adequaat toezicht, zonder voldoende scepsis over de motieven achter hun handelen? Dat de staatssecretaris het juist nu nodig vindt om op een London School of Economics symposium te bezweren dat het niet de tijd is voor euroscepsis, is tekenend voor de kwaliteit van zijn analyse. En dat hij in de Franse krant *Le Monde* juist over volgens hem herwonnen enthousiasme voor de euro in Nederland – dat is al eerder gezegd – doet ook vermoeden dat de staatssecretaris waan en werkelijkheid nog steeds niet altijd goed weet te scheiden.

Vorig jaar zei ik in het Europadebat het volgende: "Internationale samenwerking moet. Europese samenwerking moet. Samenwerking in de EU moet, maar het moet dan wel goed gebeuren." In het afgelopen jaar is er op EU-vlak veel gebeurd en het is gepast om in dit debat daarover wat zaken op een rij te zetten. Er is voldoende stof om opnieuw een waardevol debat te voeren met de regering en de collega's van de Eerste Kamer.

Ik ga in op de crisis. De dagelijkse stortvloed van berichten over de financiële en economische gebeurtenissen stemt veel mensen somber. Ik merk dat als ik met mijn SP-kompanen op pad ga om te "buurten in de buurt". Ook merk ik dat als ik bijeenkomsten bezoek, of als ik manifestaties bijwoon. Dan hoor ik hoeveel mensen hun baan, hun inkomen, hun pensioen, hun zekerheid en hun toekomst ernstig bedreigd weten. De werknemers van DAF, Corus en de mensen bij de post – wie eigenlijk niet – vrezen voor wat er komen gaat. Wij houden het wel vol. Voor ons is goed gezorgd, maar voor mensen buiten dit gebouw betekent crisis een reële kans dat zij in de kou komen te staan. Telkens horen wij de vraag waarom er miljarden cadeau worden gegeven aan banken en waarom er ruim 1 mld. wordt bezuinigd op de AWBZ. Verklaar dat maar eens aan een zaal met mensen uit de thuiszorg.

Tot nu toe staan regeringen nogal hulpeloos te kijken, ook die van ons, naar wat het vrijgelaten kapitalisme overal aan gigantische schade weet aan te richten. Dat is mede het gevolg van de door de Europese Commissie afgedwongen liberalisering, privatisering en deregulering. Maar de Commissie had geen plan B: wat te doen als het fout loopt? Mag ik van de regering weten hoe zij aankijkt tegen het optreden van de Europese Commissie in deze crisistijd? Is dit niet de facto het failliet van de huidige EU-politiek? Kan de EU in de huidige constellatie de crisis overleven? Deelt de regering mijn opvatting dat het nu de grote lidstaten zijn die de touwtjes in handen genomen hebben? En deelt de regering mijn mening dat de waardengemeenschap, zoals wij de Europese Unie graag noemen, mede door het neoliberale beleid van de Europese Commissie van de afgelopen vijftien jaar en gesteund door de meeste regeringen, ernstig uitgehold blijkt? Deelt de regering mijn mening dat het toezicht op beurzen, banken, beleggers en bedrijven in de EU schromelijk tekortgeschoten is en dat dit nog steeds tekortschiet? Zo ja, wat gaan wij daar dan aan doen? Komt er een plan B waaruit blijkt dat de EU zich heeft voorbereid op een volgende crisis? En hoe herstellen we het geschonden vertrouwen bij de bevolking, zeker in Nederland, waar een grote meerderheid van de bevolking sinds jaar en dag de noodzaak van Europese samenwerking erkent maar waar blijkens de meest recente onderzoeken, de meerderheid van de bevolking ook twijfelt aan de rol die Brussel kan en moet spelen? In

Nederland vindt de meerderheid dat er niet nog meer macht van den Haag naar Brussel moet gaan, zoals in het Verdrag van Lissabon wordt bepaald!

Hoe staat het er overigens bij met het Verdrag van Lissabon, en wat vindt de regering van de pogingen vanuit Brussel om de bevolking van Ierland onder druk te zetten met als doel om in een tweede referendum toch vooral ja te zeggen? En wat vindt de minister van Buitenlandse Zaken van de oproepen van de staatssecretaris van Europese Zaken aan Tsjechië en Polen om de leren tot inkeer te brengen door nu zelf snel en definitief ja tegen Lissabon te zeggen?

Door de financiële en economische crisis lijken de andere crises waarmee wij te kampen hebben, op de achtergrond te raken. Ik doel op crises op het gebied van de verdeling van de armoede en de rijkdom, op het terrein van het milieu, het voedsel, het water en op het gebied van het omgaan met terrorisme en oorlogen. Die mogen wij nu toch niet uit het oog verliezen? Daarmee verdwijnen die crises naar mijn idee immers niet. Die zullen eerder verder doorzielen.

Over warm en rijk: waarom doet de EU niet aan ontwikkelingshulp die bij de EU past? Sterker nog, waarom doet de EU niet aan ontwikkelingshulp die haar op het lijf zou zijn geschreven? Ik doel op het ondersteunen van regionale economische samenwerkingsverbanden in Afrika, zoals ECOWAS en COMESA ten behoeve van het opbouwen van een sterke interne markt aldaar.

Een andere crisis is die van de Europese veiligheids-crisis. De augustusoorlog in de Kaukasus en de nasleep daarvan in Europa, hebben de veiligheidsverhoudingen in ons continent geen goed gedaan. Mede door de te eenzijdige pro-Georgische en anti-Russische reactie werd de kans op een nieuwe koude oorlog vergroot. Gelukkig zien we hier wellicht een kentering, mede door het optreden van de nieuwe Amerikaanse regering en voorstellen van zowel de Russische president Medvedev als de Franse president Sarkozy. Komt er nog iets van de door Jaap de Hoop Scheffer gevraagde en door u, minister Verhagen, toegezegde parlementaire en publieke dialoog over de toekomst van de NAVO? Hoe oordeelt de regering over de voortgang van de inspanningen op dit vlak van de Raad van Europa, iets waarover vanuit deze Kamer onlangs kritische vragen werden gesteld aan de regering?

Voorzitter. Net als vorig jaar zeg ik: Europese samenwerking moet, is goed, maar aard, richting en tempo komen niet zomaar uit de lucht vallen. Dat is allemaal mensenwerk en moet daarom ook democratisch bediscussieerd en daarna geïmplementeerd worden. We moeten blijven nadenken over wat de beste manier van samenwerken is in Europa in de breedste zin. We mogen de samenwerking in de Raad van Europa, in de OVSE en in de NAVO niet vergeten en evenmin eenvoudiger vormen van samenwerking, bijvoorbeeld tussen buurlanden. Bij het nog eens nader bestuderen van de conventies en de bijbehorende protocollen van de Raad van Europa is me opgevallen hoe beroerd Nederland het doet met het tekenen en ratificeren daarvan. Over de Benelux-samenwerking wil ik nu niet veel zeggen. Mijn fractie werkt waar mogelijk met anderen aan een evaluatie daarvan. Wellicht kan de regering ons wel vertellen hoe een nieuw verdrag volstrekt buiten de raadgevende assemblee van de Benelux heen tot stand kon komen. Vond zij niet dat zij daarmee de parlementaire afgevaardigden naar de Benelux voor aap zette?

Mijn fractie pleit ervoor om de nationale instituties die in de afgelopen jaren onder druk van de EU ernstig zijn verzwakt weer te versterken, zodat ze hun werk weer beter kunnen doen: het parlement, de regering, de toezichhoudende instanties. Mijn fractie pleit ervoor, ons niet langer de wet te laten voorschrijven door Brussel op terreinen waar we echt zelf wel in staat zijn te beslissen wat goed en niet goed is. Europese aanbesteding van schoolboeken, onzin! Het opsplitsen en daarna uitverko- pen van onze energiebedrijven onder druk van Brussel, onzin! Het totaal liberaliseren van de postmarkt om daarmee de postbodes in dit land 15% loon afhandig te kunnen maken, onzin!

In een periode van dreigende depressie zijn oprechtheid en eerlijkheid nodig, ook als het om Europese samenwerking gaat. Mijn fractie gelooft niet in de fabel dat alles dat van of via Brussel komt, beter is – wij zijn niet eurofiel – maar mijn fractie gelooft evenmin dat je met een hek om Nederland te zetten, de samenleving een dienst bewijst; wij zijn ook niet eurofoob. Mijn fractie was ook nooit van mening dat Europese samenwerking alleen maar kon door steeds meer nationale bevoegdheden naar Brussel te sluizen en door zeggenschap van de overheid en de gemeenschap over te dragen aan het particuliere bedrijfsleven. Wij waren en blijven eurokritisch, ook al vindt de staatssecretaris dat niet kunnen.

Voorzitter. Het valt op hoe weinig mensen zich nog verantwoordelijk hebben verklaard voor de ontsporing van het neoliberale kapitalisme, ook in de Europese Unie. Ja, die ene valt op, gisteren, de heer Deckers van Van Lanschot. Nóg staan veel verantwoordelijken klaar hun schuld aan anderen door te geven. Nóg hebben de verantwoordelijken hun eigen schuld niet bekend. Nóg hebben weinigen schuld bewust hun positie opgegeven. Ook dat past allemaal bij het verval van waarden dat gepaard ging met het toepassen van perfide neoliberalisme vanaf de jaren tachtig.

Een apart verhaal betreft de toezichhouders. De heer De Larosière en zijn commissieleden hebben de unieke EU-toezichhouder niet aangegeven als dé oplossing, maar wel een andere vorm van toezicht: twee toezichhouders, eentje die de macrostabiliteit van de financiële sector bewaakt en eentje die over individuele banken gaat. Dat lijkt op het Nederlandse model, dat echter óók niet gewerkt heeft. Het onderscheid tussen zeggenschap en samenwerking is hier van belang. Hoe oordeelt de regering daarover?

Bij het redden van de banken waar alle inwoners van een land tezamen de verliezen betalen, kunnen we spreken van het socialiseren van de verliezen. Bij het redden van de banken moeten we ook erkennen dat als we verliezen socialiseren, we iets moeten regelen over de verdeling van private winsten, over het afschaffen van bonussen, over het verbieden van prolongatie, over wat te doen met bedrijven die te groot zijn om failliet te gaan. Moeten die niet op de ene of andere wijze publiek eigendom zijn of tenminste onder publieke regie komen?

De regels van het huidige Stabiliteitspact staan de facto buiten werking. Immers, ze zouden de lidstaten dwingen tot recessief beleid, laat staan dat er ruimte zou zijn voor stimulerend beleid. Daarom dient het Stabiliteitspact hervormd te worden. Wat is de mening van de regering hierover?

Voorzitter, nogmaals. Europese samenwerking moet en is goed, zeker in tijden van crisis. Landen kunnen niet in hun eentje uit deze crisis komen, dat kan alleen in

samenwerking met anderen. De Europese Unie is in dit verband een goed samenwerkingsverband, mits we beter respecteren dat het een verband is en géén land, geen superstaat, geen Verenigde Staten van Europa. De Europese Unie is samengesteld uit autonome landen, wier bevolkingen samenwerking prijzen, maar vorming van een Verenigde Staten van Europa beslist afwijzen. Daar zijn ook goede redenen voor. Zo is de nationale staat tot nu toe het enige niveau waarop de democratie zich bewezen heeft. U hoort het, ik citeer René Cuperus, in sommige kranten bestempeld als PvdA-partij-ideoloog, maar overigens een verstandig man. Méér Brussel betekent daarom ook: minder democratie. Dat snappen de meeste mensen ook heel goed. Staatssecretaris Timmermans iets minder. Ik verwees al naar zijn uitspraken in Le Monde. Meer precies zegt hij daar: "Wij verheugen ons zeer over de ontwikkeling van multilatera- lisme op basis waarvan door de impuls van met name het voortreffelijke Franse voorzitterschap de Europese Raad een soort Europese regering wordt." Mag ik aan de minister van Buitenlandse Zaken vragen of hij zich ook rekent tot de "wij" waarnaar de staatssecretaris verwijst?

Let wel: ik heb niks tegen de Europese dromen van onze staatssecretaris, ik hoor ze graag om er de mijne tegenover te stellen. Beiden willen we de best mogelijk samenwerking in Europa, ten gunste van de Europeanen en als het kan de rest van de wereldbevolking. Wel verschillen we van mening, en stevig ook. Maar ik heb toch de indruk dat de uitspraken van de staatssecretaris in Le Monde ook in contrast staan tot de opvattingen van de regering, de meerderheid van het parlement en de Nederlandse bevolking. Graag duidelijkheid daarover dus.

Voorzitter. Enkele opmerkingen over sluipende bevoegdheidsuitbreiding. De EU heeft er een handje van, de bevoegdheden naar zich toe te trekken en die vervolgens niet meer los te laten. Veel thans Europees beleid kan echter beter nationaal of lokaal vormgegeven worden. Dat is niet alleen effectiever, maar ook democratischer. De samenwerking in grensregio's moet worden verbeterd en geïntensiveerd, bijvoorbeeld als het gaat om werk, sociale voorzieningen, openbaar vervoer, zorg, milieubeleid en politietaken. Mensen in de grensregio's worden nu vaak de dupe door gebrek aan afstemming. Ons uitgangspunt is dat Brussel niet moet regelen wat lidstaten zelf kunnen. Dat uitgangspunt moet eenduidig worden vastgelegd. Voorts moet een nationaal parlements- lid meer bevoegdheden krijgen om Brusselse regelgeving in goede banen te leiden. Ik noemde daarnet de "zorg" als grensoverschrijdende samenwerking, maar sluipenderwijs tracht de Commissie haar bevoegdheden op te rekken. Zo is de EU slechts bevoegd om aanvullende maatregelen te nemen met betrekking tot volksgezondheid. De betreffende verordeningen en richtlijnen opgesteld door de Europese Commissie vinden hun rechtsbasis in artikel 95 van het Verdrag van de EG. Dit artikel regelt de harmonisering van de interne markt. Daardoor worden geneesmiddelen en hun effecten gezien en behandeld als ware het kauwgom of dergelijke producten, dus als een normale economische activiteit. Zo kan het voorkomen dat de Europese Commissie voorstelt dat farmaceutische bedrijven direct voorlichting mogen geven aan patiënten zonder directe tussenkomst van de arts. Dat vinden wij onwenselijk. Wij wijzen elke poging van de hand om zich te bemoeien met ons nationale stelsel van zorg en zorgverzekering,

behalve voor zover dit het recht op zorg voor iedereen onderstreept. Natuurlijk hoort er samenwerking te zijn tussen lidstaten wanneer zich een epidemie voordoet, maar dat gebeurt al op andere supranationale manieren, bijvoorbeeld binnen de regionale organisaties of de internationale Wereldgezondheidsorganisatie.

Ten slotte op dit punt nog een korte litanie over sluipende bevoegdheidsuitbreiding. Allereerst het flexibiliteitsartikel. Er hoort geen bemoeienis te zijn van de EU met ons strafrecht! Terecht voelt minister Plasterk er niets voor om binnen de Europese Unie nieuwe onderwijsdoelstellingen af te spreken waaraan de lidstaten zich zouden moeten houden! Wij steunen het kabinet aangaande de positie van de Nederlandse woningcorporaties in zijn onderhandelingen met de Europese Commissie! Vanwege de tijd noem ik vervolgens nog slechts de bemoeienissen van de Europese Unie met de publieke omroep, de belastingen, met name de btw, en de sociale zekerheid, i.c. de richtlijn "Mee-neembaarheid aanvullend pensioenvoorziening", ruimtelijke ordening, cultuur en structuurfondsen.

Voorzitter. Nog iets over financieel management, rechtmatigheid, en doeltreffendheid van het EU-beleid. De Europese Rekenkamer heeft over het jaar 2007 wederom geen positief oordeel gegeven over de wettigheid en rechtmatigheid van de transacties waarmee uitvoering is gegeven aan de EU-begroting. Van een verbetering ten opzichte van 2006 is in het rapport van de Europese Rekenkamer niet of nauwelijks sprake. De Algemene Rekenkamer, sprekend over de kwaliteit van de Nederlandse lidstaatverklaring, geeft aan dat deze in 2008 wel verbeterd is ten opzichte van 2007, maar dat betreft alleen landbouw- gelden. Daarentegen laten problemen bij de Europese Structuurfondsen- programma's een financiële tegenvaller zien. Dat levert een correctie van 155 mln. op ten gevolge van EFRO- gelden. Daarenboven is er nog een tegenvaller van 48 mln. ten gevolge van btw-declaraties die al gedekt waren. Dat valt direct te lezen uit de hoofdconclusies van het Trendrapport 2009.

De Nederlandse invoering van een lidstaatverklaring zal ook in steeds meer landen gevolgd moeten worden. Het trendrapport laat echter ook zien dat het overzicht van DG-begroting niet aansluit bij de LNV-rapporten. De Algemene Rekenkamer rekent dat toe aan het hanteren van verschillende periodes, te weten een kalenderjaar en een gebroken boekjaar. Dit gaat allemaal over ruim 1 mld.! Over standaardisatie gesproken!

We nemen aan dat als de Nederlandse lidstaat- verklaring door de regering voor de derde keer zal worden afgegeven, wel de juiste vergelijkingsperiodes zullen worden opgenomen. Met name is dit belangrijk omdat Nederland belooft behalve de lidstaatverklaring over de fondsen ELGF en ELFPO van Landbouw nog drie andere fondsen over 2008 hierbij te betrekken: het EFRO van EZ, het Europees Sociaal Fonds van SZW en het Europees Visserijfonds van LNV.

Voorzitter. Een ander saillant onderwerp uit het EU Trendrapport 2009 van de Algemene Rekenkamer betreft de afdrachten aan de EU. Het aantal onregelmatigheden van de afdracht van eigen middelen is weliswaar met 25% gedaald in 2007 ten opzichte van 2006 maar het financieel belang daarvan is altijd nog 57 mln.

Ten slotte nog twee opmerkingen. Ten eerste. Bij boetes, te veel betaalde gelden en terugvordering wordt de Nederlandse Staat aangesproken. Ook al blijkt het

Peters

voor Nederland mogelijk onder het EU-gemiddelde te blijven, is het goed te beseffen dat deze miljoenen euro's door de belastingbetaler worden opgebracht. Mijn tweede opmerking betreft de effectiviteit. Wanneer men bijvoorbeeld de grootste subsidieontvangers bekijkt in het Trendrapport 2009 is mijn fractie niet ontroerd gezien de positie die voedingsconcerns innemen in de top 15 van grootste ontvangers. Van de 1,8 mld. die Nederland ontvangt, gaat 1,1 mld. naar het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. De nettopositie van 4,4 mld. van Nederland die wij dus met zijn allen aan de EU betalen, komt tot stand doordat we ruim 6,2 mld. hebben afgedragen en het verschil hebben laten terugkomen volgens door de EU-opgestelde regels. Dat verschil is dus ook door de belastingbetaler opgebracht maar door de EU geoormerkt. Dit is het onnodig en kostbaar rondpompen van eigen geld. Voorjaar 2008 heeft de Tweede Kamer een overleg gehad over het EU Trendrapport, waarbij tevens de Nationale Verklaring op de agenda stond. Naar aanleiding daarvan werd op 2 juli een motie van mijn partijgenoot Fons Luijben aan de overkant aangenomen, waarin de regering wordt opgeroepen om bij de onderhandelingen over de Financiële Perspectieven 2013-2020 – de meerjarenbegroting van de EU – die in 2010 beginnen, het verbeteren van de verantwoording over de EU-uitgaven met alle mogelijke middelen te koppelen aan Nederlandse instemming met het resultaat. De minister van Financiën zegde toe in de geest van deze motie te zullen handelen. Kan de regering concreter aangeven hoe zij aan deze motie uitvoering geeft?

Europese samenwerking moet en is goed. We moeten niet bang zijn, maar hoop houden dat we, samenwerkend met elkaar, op het hele continent de democratie, de rechtstaat en de mensenrechten kunnen beschermen en bevorderen. Alle samenwerkingsverbanden kunnen daarin hun rol spelen, niet in het minst het samenwerkingsverband Nederland. Deze zaal herinnert er tot vandaag aan hoe ons land ooit ontstaan is uit een confederale republiek van zeven provincies en wat zuidelijke wingewesten. Blijven koersen op de best mogelijke samenwerking is ons doel. Dat delen wij naar wij hopen met de regering en deze Kamer. Dat doel vereist vastberadenheid maar ook geduld, zo zeg ik met name in de richting van de staatssecretaris. Speciaal voor hem nog een strofe uit het beroemdste gedicht van Kafavis. "Als je de tocht aanvaardt naar Ithaka, wens dat de weg dan lang mag zijn, vol avonturen, vol ervaringen. (...) Houdt Ithaka wel in gedachten. Daar aan te komen is je doel. Maar overhaast de reis in geen geval."

Ik zie uit naar de beantwoording van de regering.

□

De heer **Eigeman** (PvdA): De tocht naar dit spreekgestoelte werd al wat langer ...

Voorzitter. Het debat over de staat van de Europese Unie staat dit jaar in het teken van de crisis. Over welke crisis hebben wij het eigenlijk? De crisis van het bancaire management, van de vraaguitval? Gaat het over de morele crisis van het wereldwijde kapitalisme? Of hebben we het vandaag over de klimaatcrisis? Het woord "crisis" heeft in de dagelijkse spraak een negatieve lading. Van oorsprong is de term echter neutraal. Het komt van het Griekse, dus oud-Europese, werkwoord "kriptomai", dat meerdere betekenissen heeft, zoals

"onderscheiden", "beslechten", "richten" en "oordelen". Alles wat we op dit moment nodig hebben, zit daarin: "onderscheiden" in de betekenis van "analyse plegen", "beslechten" in de betekenis van "knopen doorhakken", "richten" in de betekenis van "koers kiezen" en "oordelen" in de betekenis van "feiten en context op rij zetten en tot uitspraken komen over wat een goede uitweg is". De columnist Hofland schrijft in het artikel "Het gezicht van de crisis" in het blad Building Business van februari 2009 onder meer het volgende. "Het is een vergissing te denken dat de crisis uitsluitend economisch van aard is. Het is evengoed een politiek en een cultureel probleem. De ongelimiteerde vrije markt, zoals we die van ongeveer de afgelopen drie decennia kennen, is, in tegenstelling tot wat de leidende politici telkens weer hebben verzekerd, geen zichzelf regulerend mirakel waarin door een geheimzinnig samenspel van krachten alles weer op zijn pootjes terecht komt terwijl iedereen rijker wordt."

In één jaar tijd is een diepe kloof ontstaan. 2008 is een jaar geweest met twee gezichten. Tot aan de zomer was er het gezicht van een onbekommerde westerse wereld, zwaar verslaafd aan de welvaart. Na de zomer kwam er verwarring en onrust, omdat die welvaart niet zo vast bleek te zijn. 2008 is ook het jaar geweest van "reinventing politics". Dat geldt voor de verkiezing van Obama, die weer werk wil maken van een overheid die werkt. Dat geldt in wezen ook voor de Europese landen in het algemeen en voor Nederland in het bijzonder als het gaat om de aanpak van de financiële en economische crisis. We hebben de overheid weer nodig, weliswaar een andere overheid, maar het denkraam mag ook weer een vorm van collectieve regulering bevatten.

We kijken vandaag vooral naar het Europese perspectief. Wat moet de maatstaf zijn als we van een succesvolle EU willen spreken? We moeten dan durven te onderkennen dat de volledig vrije markt een illusie is gebleken. Het geldsysteem is zwaar onder druk gekomen door bancaire bedrijfsstrategieën gericht op machtsuitbreiding van banken en financiële instellingen, door extreme vormen van zelfverrijking en door een gebrek aan checks en balances. Het is te vroeg om vergaande conclusies te trekken, maar helder is dat de verhouding tussen staat en markt om herdefiniëring vraagt.

Voor de EU is die heroriëntatie ingrijpend; zij vraagt om een heroverweging van een aantal centrale elementen in de sturing. Het level playing field als richtinggevend principe zal opnieuw uitgevonden moeten worden. Europa is meer dan een markt. Economie is veel meer dan geld verdienen. Veel mensen in industrie en dienstverlening snappen dat internationale contacten mede bepalend zijn voor eigen kansen. Onlangs sprak ik een werknemer van Scania, iemand van de werkvloer. Hij analyseerde feilloos dat we er niets aan hebben om nu de grenzen te sluiten. Vrachtverkeer, de productie en het onderhoud van trucks kunnen alleen in internationaal perspectief worden bekeken. Nederland is geen eiland, een kernkwaliteit van het merk Nederland is juist lang geweest dat het grenzeloos kon denken. De Europese Unie is een bestuurlijk en economisch verband waar we niet zonder kunnen. Verdere afbrokkeling is voor ons land geen goede zaak.

De crisis heeft ook het belang van de euro helder gemaakt. Ter illustratie een citaat uit een recente e-mail van een goede vriend van een van onze kinderen, die een half jaar weg is voor zijn studie. Hij studeert overigens geen economie, maar gewoon medicijnen.

Eigeman

"Anyway, zie je ook in jouw branche de effecten van DE recessie? Hier in London is het een dagelijks onderwerp op BBC News natuurlijk en het is het gespreksonderwerp van de avond als je een pint in de pub drinkt. Vooral als je het hebt over de waarde van de pound vergeleken met de euro, merk je dat de Britten een deuk hebben opgelopen in hun ego. Het ooit zo sterke pound is nu maar een schamele 6% meer waard dan de euro, wat ik overigens niet erg vind!" Dit is geen triomfalisme, maar nuchter de feiten gebruiken. Het zou geen kwaad kunnen om in de publieke communicatie over Europa het belang van die munteenheid te benadrukken. Hoe kijken bewindslieden aan tegen die nieuwe communicatie-waarde van de euro?

Wat betekent de crisis eigenlijk voor de EU? Welke kansen zijn er, wat is een reëel gevaar? Ik zet een aantal tegenstrijdige signalen op rij. Ten eerste is het belang van samenwerking en integratie toegenomen door de gebleken kracht van de euro, ik sprak er zojuist al over. Die kracht van de euro staat niet op zichzelf, maar maakt deel uit van een bestuurlijk systeem met regels en gezamenlijke besluitvorming. Geld, economie en politiek hangen samen. Je hoort deze dagen weleens de opvatting dat we Europa vooral als economisch samenwerkingsverband moeten profileren en minder aan politieke integratie moeten doen. Dat zou namelijk te veel vragen van de maatschappelijke spankracht van burgers. Mijn vraag is of die redenering kan, sterker nog, of zij gewenst is. Creëren we niet een oneigenlijke tegenstelling tussen economie en politiek? Ik spreek mij hier niet uit over de aard en het tempo van die politiek-bestuurlijke samenwerking, die kunnen intensiever of niet intensiever, die kunnen met meer of minder geregeld.

Ten tweede is er tegelijkertijd sprake van een spanningsveld tussen coördinatie en protectionisme. Enkele van mijn collega's hebben hier al iets over gezegd. Het werk van de Europees commissaris voor Mededinging heeft een geheel andere dimensie gekregen. Het is nog veel politieker geworden, want het neemt in de beoordeling juist de neiging van nationale leiders mee om primair voor eigen land te pleiten. Als zich dat voordoet, bijvoorbeeld als Sarkozy voor het beschermen van de Franse auto-industrie opkomt, roept dat soms commentaar op in termen van: zie je nou wel, dat Europa van jou, van jullie, dat stelt niks voor, beetje tegenwind en iedereen kiest weer voor zijn eigen erf! Natuurlijk bestaat het gevaar van protectionisme, want de politieke markt is primair een nationale markt. Leiders maken zich dan ook in de eerste plaats druk om hun nationale legitimatie. Die legitimatie verdwijnt echter als sneeuw voor de zon als de krachten niet gebundeld worden. De resultaten van de De Larosièregroup tonen aan dat internationale coördinatie geen luxe is en de werkvorm van deze High Level Group op zichzelf is al een bewijs dat snel resultaat geboekt kan worden als je over de grenzen de juiste mensen bij elkaar zet.

Ten derde is aanscherping van vormen van toezicht en coördinatie in Europees verband noodzakelijk gebleken. Het gebrek daaraan had ons fataal kunnen worden. De heer Ruding, lid van de High Level Group, schrijft deze week in het blad Forum van VNO-NCW zelfs over het gevaar dat wij zonder internationale afspraken tot lomp veroordeeld zouden zijn geweest. De aanbevelingen betekenen een intensivering van de samenwerking op financieel gebied. Hoe kijkt de regering tegen de gemaakte analyse aan? Welke conclusies trekt ze daaruit

en wat vindt de regering van de twee belangrijkste instrumenten die De Larosière aanbeveelt: het instituut dat toezicht houdt op de stabiliteit van het financieel stelsel en het instituut dat de coördinatie moet gaan regelen tussen de nationale toezichthouders? Ten slotte vraagt mijn fractie op dit punt op welke wijze de politieke controle en sturing van de uitwerking van de aanbevelingen vorm krijgen. Dat laatste punt geldt in feite ook voor de tussentijd, want het plan van De Larosière kan nooit in drie maanden tot uitvoering gebracht worden – ze spreken zelf van vier jaar – en enig toezicht in Europees verband is nu al hoogst noodzakelijk. Enkele van mijn collega's hebben hier al op gewezen.

Ten vierde verdient het signaal van de kwetsbaarheid van het wisselend voorzitterschap in tijden van crisis meer aandacht. Dat punt heeft eerlijk gezegd ook meer lading gekregen door het verschil in kracht tussen het Frans en het Tsjechisch voorzitterschap. Daarnaast geldt echter voor mijn fractie dat in de periode dat de crisis scherper werd, de aandacht voor de wisseling de kracht van de Europese Raad heeft aangetast. Voortzetting van het Frans voorzitterschap zou in diplomatiek opzicht niet gepast zijn geweest, maar inhoudelijk was er wel iets voor te zeggen. Dit toont nog eens aan dat het uitvoeren van het verdrag van Lissabon geen luxe is van Eurofanaten, maar een zaak van bestuurlijke nuchterheid, gericht op gezamenlijke slagkracht. Deelt de regering deze opvatting over de noodzaak van een permanent voorzitterschap?

Ten vijfde wordt het voordeel van economische samenwerking erkend door brede groepen. Tegelijkertijd is er terechte kritiek op het doorgeschoten marktdenken. De Europese Unie is ook een politieke unie, die staat voor een waardegemeenschap waarin diversiteit van belang is. Waar in veel analyses tomeloze consumptiedrift en de daaraan gepaard gaande bijna oneindige creativiteit in het aanbod van financiële diensten een belangrijke oorzaak zijn voor de crisis, hebben de leiders van de Europese Unie een bijzondere verantwoordelijkheid. Zij zullen, sterker nog, wij zullen helder moeten maken dat deze crisis aangegrepen kan worden om een duurzamere economie te realiseren. Wij zullen ook duidelijk moeten maken dat juist de Europese Unie meer is dan een regelmachine die het grote geld accommodeert en geen oog heeft voor de sociale kant van de economie. Een beetje gechargeerd gezegd is Europa toch meer Rijnslands dan Angelsaksisch.

Het sociale model is doorslaggevend voor de toekomst van de Unie. Een sociaal minimum is niet te bepalen in concrete inkomens. Daarvoor zijn de regio's in Europa nog te uiteenlopend. Wel is een ondergrens voor armoede te ontwikkelen en gezamenlijke indicatoren voor rechten en plichten van werknemers, collectief en individueel, bijvoorbeeld op het gebied van werk en opleiding et cetera. Helder moet ook zijn dat nationaal protectionisme in wezen asociaal en onhoudbaar is. Het werkt de rancune tussen bevolkingsgroepen en het gevaar van nieuwe barbarij in de hand en is de weg terug naar het oude Europa. De politieke legitimatie lijkt nationaal op de korte termijn gediend met zo'n benadering, maar is allerminst blijvend en ondergraaft nationaal en internationaal de maatschappelijke samenhang. Graag een reactie van het kabinet op de wenselijkheid van een zekere sociale ondergrens voor de lidstaten van de Unie. Ik hoor ook graag de opvatting van het kabinet over de

Eigeman

balans tussen nationaal belang en samenwerking in Europees perspectief.

Het debat over de toekomst van de Europese Unie staat vooral in het teken van wat Nederland te verliezen heeft. Sceptici benadrukken de machteloosheid en het gevaar dat invloed van burgers verder teloor gaat. In wezen kiezen zij dezelfde institutionele benadering als de EU-élite die zij zeggen te bestrijden. Hun benadering ziet alleen op regel en instituties en niet op perspectief. Grenzen hebben een deel van hun regulerende en controlerende betekenis verloren. De natiestaat als identificatiebron neemt in betekenis af. Die opvatting staat haaks op die van mijn zo zeer gewaardeerde partijgenoot Cuperus. Binnen de Partij van de Arbeid mag je over dit soort belangrijke vraagstukken van mening verschillen en daarom is het een interessante partij. Af en toe steekt het denken in grenzen de kop weer op, maar uiteindelijk zijn dat stuip trekkingen.

Die tegenbeweging wordt overigens gevoerd doordat er te weinig oog is voor de mensen die te weinig opbrengst zien van internationale samenwerking. Dat werkt door in het gebrek aan internationale oriëntatie dat zich in ons land breed manifesteert. Het is begrijpelijk dat mensen bezorgd zijn over hun toekomst. Egbert Dommering zegt daarover in een essay in De Groene Amsterdammer van 6 maart 2009: "De internationalisering van de bestuurlijke rechtsorde vindt ver boven het hoofd van de gemiddelde wereldburger plaats. De reactie daarop is meestal afwijzing, ingegeven door een vage angst dat het allemaal te groot en te moeilijk beheersbaar is. De wereldburger ontpopt zich dan ineens tot een lokale burger met ouderwetse nationale gevoelens die het liever dicht bij huis zoekt." Hij heeft in zijn essay ook oog voor de samenhang met het nationale debat over integratie en het gevoel van verlies van identiteit. Het is geen goede zaak om daarin zover mee te gaan dat wij teruggrijpen op oude oplossingen. Terugdraaien is altijd verlies van energie.

Ik heb zojuist gewezen op een socialer alternatief voor het Europa van de vrije markt. Daarbij hoort ook het hooghouden van het bewustzijn betreffende mensenrechten, democratie en rechtsstaat. De historische betekenis van 60 jaar zonder oorlog in een groot deel van Europa mag niet te gemakkelijk als gewoon worden beschouwd. Het vergt continue inspanning, die alleen vol te houden is als je mensen blijft betrekken, bij feesten en partijen maar ook in moeilijker tijden. Juist nu moet dus meer inspanning geleverd worden in de uitwisseling van contacten tussen gemeenten, tussen scholen, jongerenorganisaties et cetera. 60 jaar Raad van Europa en 50 jaar Hof voor de Rechten van de Mens zijn een goed moment om daar aandacht aan te geven. Democratie en een betere, sterkere overheid zijn een constant leerproces. Ik sluit mij graag aan bij het pleidooi van collega Van der Linden voor een campagne op dat punt. Uitwisseling tussen overheden is daarbij een belangrijk instrument. Decentrale overheden zijn daarbij belangrijke partners in de zogenoemde twinningprojecten. De directe werking in dat soort contacten is essentieel, zo weet ik uit eigen ervaring. Decentrale overheden hier en in de transitielanden aan de oostgrens van Europa zijn erbij gebaat dat die programma's doorgaan. Het kabinet heeft ervoor gekozen om de administratieve inrichting van Matraprogramma's te vereenvoudigen en het LOGO Eastprogramma te schrappen. Wij gaan ervan uit dat die nieuwe administratieve aanpak de uitwisseling tussen

decentrale overheden niet zal aantasten en dat ondanks het stoppen van LOGO East de twinningbenadering in projecten kan worden voortgezet. Ik wil graag een reactie van de staatssecretaris.

Om de EU bij elkaar te houden is een investering nodig met een paradoxale werking. Minder institutioneel denken, minder interventie door Brussel om samen meer kracht te ontwikkelen. Wij spreken veel over subsidiariteit: centraal wat moet en decentraal wat kan. Dat is begrijpelijk, maar wel een beetje eigen aan bestuurders en politici, want die discussie gaat vooral over waar wat beslist wordt en lijkt een beetje op onze eigen discussies over decentralisatie. Het is ook niet ontbloeit van belang vanuit een oogpunt van democratische verantwoording, draagvlak en politieke cultuur. Proportionaliteit krijgt daardoor wel eens te weinig aandacht, terwijl dat meer gaat over effectiviteit en efficiëntie van optreden en dus de werking van overheden samen en apart meer op de korrel neemt.

Overigens zou het geen kwaad kunnen als veel vaker nog de discussie zou gaan over complementariteit. Burgers hebben niets met kibbelende overheden die het hebben over wie wat te zeggen heeft. Zij willen een effectieve overheid. Burgers zien de overheid ook vaak als één geheel en zullen ook niet warm lopen voor de discussie over het institutionele evenwicht, want die mist een vertaling naar burgers. Dat is een belangrijk punt, ook in verband met de aanstaande verkiezingen. Over wat voor Europese Unie hebben wij het? De keuze om verkiezingen te houden voor een Europees Parlement houdt in dat wij daar ook wat mee willen. Het kan overigens geen kwaad om dan ook in alle openheid te spreken over één vestigingsplek voor het EP en over het verlies aan efficiency dat het huidige systeem met zich meebrengt. Veranderen dus, afspreken dat wij toewerken naar één plek, omdat dat beter werkt voor alle betrokkenen.

Bij het institutionele evenwicht gaat het om de rollen in de besluitvorming. Wij hebben de neiging om daarnaar te kijken als ware de EU een zelfstandig statelijk verband. Dat is de EU niet, maar dat is wel zoals wij de burger ernaar hebben leren kijken. Dat is het verwachtingspatroon dat wij burgers hebben meegegeven. Dat kan dan ook alleen maar tot teleurstelling leiden. Cumulerende teleurstelling, want door de globalisering is alles al verder weg komen te liggen en met politiek hebben mensen van nature niet veel. Dat willen veel mensen ook niet, als zij maar wel het vertrouwen kunnen hebben dat het collectieve belang in veilige handen is en dat de stem die zij een keer per vier of vijf jaar uitbrengen op ordentelijke wijze gebruikt wordt. Daarom is de rol en de positie van het EP cruciaal voor de politieke ambities van de EU. Bijzonder is dat de EU geen statelijk, maar interstatelijk verband is en dat dus de regeringsleiders een cruciale rol spelen. Er zal een vorm van identificatie ontwikkeld moeten worden om voor het institutionele evenwicht draagvlak te vinden. Dat betekent dat ook de positionering van de nationale parlementen van belang is. Zij spelen een rol in de verbinding met burgers.

Rusland en Turkije hebben een lange geschiedenis met en in Europa. Dat heeft strijd opgeleverd, in termen van culturele conflicten en politieke spanningen, en soms ook tot oorlog geleid. Dat werkt nog steeds door naar twee kanten en vergt een actieve opstelling in de ontwikkeling van verhoudingen. Ook in economische zin is een pact

Eigeman

met beide landen belangrijk. Beide tonen spankracht. Beide zijn belangrijk met het oog op energie – Rusland meer als leverancier, Turkije meer als doorvoerland – maar ook in het relatiebeheer met Midden-Oosten. Beide zijn ook van belang voor stabiliteit en vrede, zeker met het oog op de relatie met de Balkan. Zou de koers ten opzichte van de Balkan, maar ook naar Turkije en de ander oostelijke burens niet veel meer in termen van positionering op de middellange termijn moeten worden bezien? Bepaal dat belang en bepaal ook je visie erop. Streef met Rusland praktische samenwerking na; zie ook het voortreffelijke advies van de AIV. Werk aan uitwisseling op het gebied van onderwijs, gemeenten en het bedrijfsleven en stimuleer handel.

De Balkan is een gebied in Europa dat wél door oorlog getroffen is in afgelopen 60 jaar. Dat is nog steeds voelbaar en zichtbaar. Een stad als Sarajevo heeft begraafplaatsen die alleen al indruk maken door het aantal nieuwe graven. Stabiliteit en vrede zijn in deze regio nog steeds in Frage. Het vergt gezamenlijke inspanningen om daaraan te werken. Aansluiting bij EU in welke vorm dan ook is cruciaal. Dat brengt de EU in een lastig parket, omdat uitbreidingsdiscussies beladen zijn met eigen problemen van spankracht. Dat geldt voor Nederland in het bijzonder. De kabinetsappreciatie van het Uitbreidingspakket 2008-2009 van de Europese Commissie van november jongstleden roept een sterk maargevoel op, juist over een regio die al zo veel last heeft van eigen missten en maren. Ze bevestigt vooral het idee dat verdere uitbreiding toch meer een last dan een lust is. Ze ziet te weinig op de bijdrage die het kan opleveren voor meer stabiliteit en vrede, voor verbetering van de werking van de democratische rechtsstaat, voor meer effectief optreden tegen criminaliteit en corruptie en voor het slechten van etnische conflicten. Uitbreiding en goed nabuurschap betekenen toch ook een versterking van Europa als waardengemeenschap? Dat zouden wij wat meer willen horen en lezen. Dat maakt je voorwaarden voor samenwerking ook krachtiger.

Montenegro speelde in de afgelopen week, eerder al speelde Servië. Natuurlijk moet ook Montenegro aan alle criteria voldoen, maar het is belangrijk het perspectief overeind te houden. Het kabinet spreekt zelf van een jonge en kwetsbare republiek en toont zich bereid om te investeren in preaccessieactiviteiten. Dat doe het toch omdat het er brood in ziet? Draag dat dan ook uit. Wij zetten vraagtekens bij een te sterk afwerende houding van de zijde van het kabinet, niet vanwege de zorg over kwaliteit van democratische rechtsstaat en niet vanwege zorg over criminaliteit, maar wel vanwege het ontbreken van perspectief, vanwege onze positie in de EU en last but not least vanwege de uitwerking in de beeldvorming die het kan hebben in de Nederlandse samenleving. Gaan wij nu wel of niet op pad om bijvoorbeeld Montenegro aansluiting te laten vinden en hoe dan? Is het juist dat bijvoorbeeld Zweden andere opvattingen heeft? Waarom dat verschil? Zou juist Nederland met zijn rijke pacificatiegeschiedenis niet meer op de Balkan kunnen doen?

Stabiliteit en vrede wereldwijd worden vooral bedreigd door de situatie in het Midden-Oosten. Het gaat ons vandaag vooral om de relatie tussen Israël en de EU. Als je mensenrechten en democratie hoog wilt houden, als je nieuwe toetreders de maat neemt, is ook een kritische

houding tegenover Israël een must. Anders meet je met twee maten.

De EU-Raad heeft keer op keer benadrukt dat de bezetting en de annexatie door Israël van Palestijns gebied in strijd zijn met de regels van het internationale recht. Consequentie is dat dit een permanente schending van mensenrechten met zich brengt. Dat is in feite de context waarbinnen we de discussie over proportionaliteit in het gebruik van geweld in de laatste Gaza-oorlog moeten voeren. Dit betekent onzes inziens ook dat geen sprake mag zijn van upgradering van relaties tussen de EU en Israël en ook dat de huidige verdragen met Israël, bijvoorbeeld het associatieverdrag, getoetst moeten worden aan de schendingen van het internationaal recht en het EU-recht. Je moet jezelf serieus willen nemen. Inspanningen in het vredesproces hangen vaak ook af van geloofwaardigheid naar alle partijen. Dat maakt een kritische houding noodzakelijk. Dat is ook van grote betekenis voor de rol die de EU in wereld wil spelen. De interne en externe relaties van de Europese Unie zijn gebaseerd op het respect voor en het bevorderen van de naleving van het internationale recht. De bestaande relaties tussen de EU en Israël mogen op die verbondenheid met het internationale recht geen uitzondering vormen. Het kan niet zo zijn dat het schenden van internationale rechtsregels door Israël tegenover de Palestijnse burgerbevolking binnen en buiten de grenzen van Israël en het continu negeren van alle oproepen van de EU tot stopzetting van de bouw van nieuwe nederzettingen op de Westbank zonder gevolgen blijven. Dat zal helder moeten zijn, zeker ook als straks een nieuwe regering gevormd is in Israël.

Voorzichtigheid en zorgvuldigheid van optreden in de broze verhoudingen hebben alleen kracht wanneer je helder en geloofwaardig bent. Dat vraagt onzes inziens om toetsing van de huidige relaties met Israël en om een reactie op ons pleidooi om alleen over upgradering van de relaties met Israël te spreken, als Israël bereid is om concrete stappen te zetten in een vredesproces dat onomkeerbaar bijdraagt aan de beëindiging van de bezetting en annexatie door Israël van Palestijns gebied. Daarbij moet ook de bouw van nederzettingen betrokken worden. Ten slotte geldt ook, wanneer over intensivering gesproken wordt met Israël, dat het niet anders kan dan dat op gelijksoortige en gelijkwaardige wijze aan de relaties met de Palestijnse Autoriteit gewerkt wordt. Het allerbelangrijkste is nog dat de Palestijnse bevolking het gevoel kan krijgen dat zij niet alleen staat. Op korte termijn zal begonnen moeten worden met herstel van de schade. Dat is pas een echte bijdrage aan stabiliteit en vrede.

Voorzitter. Wij wachten met belangstelling de reactie van de regering af.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Ik heb in het verkiezingsprogramma van uw partij gelezen, dat de PvdA voorstander is van praten met alle partijen in het Midden-Oosten, dus inclusief Hamas. Bent u het daar ook mee eens?

De heer **Eigeman** (PvdA): Ja.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Dat betekent dat op twee punten in het programma, conditionaliteit in de intensivering van de betrekkingen met Israël en praten

Eigeman

met Hamas, de PvdA een andere positie inneemt dan de regering. Klopt dat?

De heer **Eigeman** (PvdA): Wat dat betreft moeten wij het antwoord van de minister afwachten.

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Dan kom ik daar nog wel op terug.

□

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. De Europese integratie heeft de afgelopen decennia een enorme vlucht genomen. Brussel kan soms lijken op een stroperige bureaucratie, maar het is tegelijkertijd ook spectaculair te noemen dat lidstaten in zo'n korte tijd zoveel bevoegdheden hebben overgedragen naar een supranationaal niveau.

Dat wordt niet door iedereen positief geapprecieerd. Brussel is echter niet iets wat buiten ons plaatsvindt. Het zijn de lidstaten die zelf besluiten om de Europese Unie meer bevoegdheden te geven. Op hen rust dan ook de verantwoordelijkheid om de samenleving voldoende te betrekken bij het proces van Europese samenwerking en om het draagvlak in Nederland voor Europa te versterken. Dat stelt een aantal eisen: voldoende transparantie, openheid over alle meningen over Europa, verantwoordelijkheid nemen voor besluiten in Brussel (dus niet afschuiven), inzicht bieden in het belang van Europese samenwerking en consequent handelen. In de loop van mijn bijdrage kom ik op deze criteria nog terug.

Op de meeste terreinen is er zowel een nationale als een Europese component. Dat is ook goed, daarmee behoud je nationale betrokkenheid en ga je niet méér Europees besluiten dan nodig. Maar soms hinken we daardoor op twee gedachten. Op het financiële en economische terrein zijn we daarmee de afgelopen tijd hard geconfronteerd: we hebben een interne markt, een gezamenlijke munt en open economieën, maar tegelijkertijd is het financiële toezicht en economische beleid een nationale competentie. We zijn dus compleet afhankelijk van elkaar, maar kunnen elkaar niet houden aan afspraken.

De kredietcrisis heeft ons met de neus op de feiten gedrukt. Al heb je het toezicht op de banken nationaal op orde, dat biedt geen garantie omdat een deel van het bankwezen zich niet nationaal organiseert. Een falend toezicht in de ene lidstaat heeft rechtstreeks effecten in de andere lidstaat. De commissie-De Larosière heeft voor een versterkt en geïntegreerd Europees toezicht op de financiële sector gepleit. Het is bekend dat de heer Ruting, ook lid van deze commissie, liever een stap verder was gegaan door een echt Europees toezicht te organiseren. Welke voorkeur heeft de Nederlandse regering? Meent ze dat het huidige voorstel ver genoeg gaat om de recente fiasco's te voorkomen of deelt ze onze mening dat het toezicht ook met deze voorstellen kwetsbaar blijft? Denk aan de grote nationale verschillen in toezichtmechanisme, de gebrekkige informatie waarmee een Europese toezichthouder zijn taak moet uitoefenen en het ontbreken van Europese criteria voor een verantwoord en duurzaam bancaire beleid. Is het niet nodig om zowel de richtlijnen voor banken inzake verantwoord gedrag als het toezicht daarop Europees te regelen? Graag een visie van de regering hierop.

Een ander kwetsbaar maar cruciaal punt is het sterk houden van onze euro. Hoewel de Eurogroep sinds 2004 een eigen voorzitter heeft, blijft het gaan om ad-hocafspraken tussen staten. Snel en slagvaardig optreden in het eurogebied is niet te waarborgen. De situatie is onevenwichtig te noemen: het monetaire beleid wordt centraal geregeld door de Europese Centrale Bank, maar het economische beleid door de lidstaten. Wat het ene land doet, kan toch forse gevolgen hebben voor het andere. Verhofstadt en Sarkozy hebben eerder gepleit voor een regering voor de eurozone. Hoe kijkt de regering hier tegenaan? Heeft de kredietcrisis haar geïnspireerd bij de gedachtevorming erover? Zouden de eurolanden niet de mogelijkheid van versterkte samenwerking kunnen benutten die het verdrag biedt? Voordeel daarvan zou kunnen zijn dat de Commissie en het Europees Parlement betrokken kunnen worden bij het beleid. Uiteraard zou dat niet moeten leiden tot verdere isolatie van de andere lidstaten. Graag een reactie.

Nu staat de Europese Unie niet helemaal met lege handen bij het begrotingsbeleid van de lidstaten. We hebben natuurlijk het Stabiliteitspact. Daar hebben alle lidstaten dezelfde dilemma's: moeten wij ons strikt aan de 3%-regeling houden, ook als de economie dan nog verder stil komt te liggen of achteruitgaat, of moeten we juist het geld laten rollen en zo veel mogelijk injecties geven en het tekort accepteren als een investering in de toekomst? Welke rol kan en moet het Stabiliteitspact spelen om de economieën in de lidstaten op de goede manier te stimuleren? Is de regering het met onze fractie eens dat de EU bij een overschrijding van het tekort de lidstaten vooral aanwijzingen moet geven die zijn gericht op het stimuleren van een duurzame economie, die zorgen voor investeringen in onderwijs en innovatie, in arbeidsparticipatiebeleid? Ik zie het dilemma van de politieke keuzes die regeringen met hun parlementen zelf graag maken. Wij hebben echter een Lissabonstrategie afgesproken, bedoeld om de meest dynamische duurzame kenniseconomie van de wereld te creëren. Dan zouden we het Stabiliteitspact als instrument daarvoor moeten aanwenden. Graag een reactie. Op deze manier zou bovendien ook ons land meer geprikkeld worden om de aanbevelingen van het Innovatieplatform uit te voeren, gelet op het alarmerende rapport van vorige week.

Zou er niet, naast 27 nationale economische plannen, een horizontaal investeringsplan moeten komen om onze gezamenlijke economie te steunen? De radicale omslag naar een duurzame kenniseconomie moeten we niet morgen, maar vandaag maken. Daarvoor is een meer coherent EU-beleid nodig.

Is de regering het met ons eens dat de Europese Unie de kans met beide handen zou moeten aangrijpen om de economische en de klimaatcrisis te verbinden? In december zijn er prestaties afgesproken ten aanzien van de productie van hernieuwbare energie, energiebesparing en vermindering van CO₂-uitstoot. Alles zal op alles gezet moeten worden om de lidstaten ook die afspraken te laten nakomen. De eerste terugtrekkende bewegingen onder het motto "financiële crisis eerst" lieten niet lang op zich wachten. Tegelijkertijd sprak de Raad af om 200 mld. te investeren in de nationale economieën. Daar werden geen voorwaarden aan verbonden, met als gevolg dat ook achterhaalde en vervuilende industrieën nog iets langer aan het zuurstof mochten liggen.

Strik

Waarom heeft de Raad niet meteen de kans gegrepen door voorwaarden te koppelen aan de werkgelegenheidsstimulerende injecties? Het ontwikkelen van hernieuwbare energie levert enorm veel banen op en draagt tevens bij aan onze klimaatdoelstellingen. Ook investeringen in de auto-industrie kunnen perfect gekoppeld worden aan innovatie en minder uitstoot, maar niet via de Abwrackprämie, waardoor autobezitters worden gestimuleerd om een nieuwe auto te kopen zonder dat daaraan voorwaarden zijn verbonden over een lagere uitstoot. Inmiddels bedraagt het Europees investeringsprogramma zo'n 400 mld. Is de regering bereid om zich de komende Raden wel in te zetten voor strenge eisen aan de publieke middelen die in onze economie worden gepompt om zo het realiseren van de klimaatdoelstellingen dichterbij te brengen? De crises bedreigen elkaar niet, maar je kunt ze alleen in samenhang oplossen. Daarbij hoort ook een Europese visie op vergroening van de economie. Is de regering bereid om de Lissabonstrategie, die volgend jaar al vervuld zou moeten zijn, aan te scherpen op de groene prestaties die wij daarvoor moeten leveren?

De economische crisis, de klimaatcrisis en de voedselcrisis worden echter het hardst en snelst gevoeld in de ontwikkelingslanden. Deelt de regering onze mening dat zij prioriteit verdienen bij de ontwikkeling van hun economie? Dat zij onbeperkte toegang krijgen tot onze markten is cruciaal, maar is de regering met ons van mening dat zij wel hun eigen markt moeten kunnen blijven beschermen? Bij de EPA's stond de regering daar positief tegenover. Wat is de Nederlandse inzet in de Europese Unie bij de voorbereiding op de Doharonde volgend jaar? De ontwikkelingslanden zullen zich ook moeten voorbereiden op klimaatadaptatie en mitigatie, ook al hebben zij een heel klein aandeel gehad in het veroorzaken van de huidige situatie. Zij hebben in Poznań hun goede wil getoond, maar nu moeten de Westerse landen echt over de brug komen. Wat is de inzet van de regering in het gesprek over het budget voor klimaatadaptatie voor de ontwikkelingslanden? Wie gaat dat betalen en waarvan? Hoe concreter hoe beter.

Economie en mensenrechten: associatieakkoord met Israël. Onder dat motto draagt de regering ook haar mensenrechtenbeleid uit: op concrete punten gericht inzetten op mensenrechtenverbetering. Een verstandige strategie. Maar neem nu eens zo'n concreet punt. Ik lees in de jaarlijkse beleidsstrategie voor 2010 van de Commissie dat de verdieping van de betrekkingen met Israël een beleidsprioriteit is. Tijdens de oorlog in Gaza is besloten de intensivering op te schorten, maar nu lijkt de tijd alweer rijp voor nauwere banden. Waarom is het toen bevroren? Kan binnenkort weer worden ontdooid? Welke criteria liggen daaraan ten grondslag en wie toetst deze? In april vorig jaar zei minister Verhagen hier het volgende: "De besprekingen over intensivering van de samenwerking zijn gaande en wij steunen dit proces, uitgaande – en dat is wel een voorwaarde – van een constructieve opstelling van Israël in het vredesproces. Als de voortgang van het Annapolisproces bepalend is voor de intensivering van de betrekkingen, dan betekent dat dus ook dat daarin bepaalde stappen moeten worden gezet. Duidelijk is voorts dat, als je kiest voor intensivering van de samenwerking en de betrekkingen tussen Israël en de EU, dit inclusief de normale mensenrechtendialoog is."

Mijn fractie wil weten wat deze maatstaf betekent voor de beoordeling door de regering van de vraag of intensivering aan de orde kan zijn. De grenzen met Gaza blijven dicht, het aantal nederzettingen en checkpoints in de Westelijke Jordaanoever neemt toe en Oost-Jeruzalem is inmiddels omsingeld door de bouwpolitiek van Israël. Al deze stappen accorderen niet met het Annapolisproces. Graag hoor ik hierop een reactie.

Overigens veroordeelde de minister in hetzelfde debat het afsluiten van de energievoorziening voor de bevolking in Gaza als een reactie op raketaanvallen van Hamas. De Palestijnse bevolking mocht daarvoor niet collectief gestraft worden, aldus de minister. Daarna is de reactie van Israël alleen maar verder geradicaliseerd, maar werd de beoordeling van de regering allengs milder. Hoe verantwoordt u dat vanuit een consistente mensenrechtensvisie?

De internationale gemeenschap heeft onlangs 4 mld. verzameld, waarmee zij gaat puinruimen in Gaza. Zo betalen landen zonder morren wel twee of drie keer voor projecten die zij in Gaza willen realiseren om de economie daar enigszins in beweging te krijgen. Israël krijgt geen rekening gestuurd voor de vernielingen. Welke stappen zetten de landen om te investeren in het "heel houden"? Praten met Hamas is nog steeds taboe, ondanks het feit dat daardoor de Palestijnse bevolking nog moeilijker geholpen kan worden. Een jaar of vier geleden antwoordde de regering op schriftelijke vragen over contact met Hamas, dat een uitzondering kon worden gemaakt op het principe van uitsluiting als dat het vredesproces bevordert. Is dit niet het moment bij uitstek om deze uitzonderingsmogelijkheid te benutten? Elke financiële of economische injectie is kansloos bij het uitblijven van een vredesakkoord dat wordt gehandhaafd. Overigens wil ik graag de reactie van de regering horen op het standpunt van de PvdA dat wel moet worden gepraat met Hamas. Is wel eens in bredere zin onderzoek gedaan naar het effect op het vredesproces van de uitsluiting van terroristische groepen die een sleutelrol spelen of kunnen spelen in een vredesproces? Met de zwarte lijsten wordt toch een effectieve terrorismebestrijding beoogd. Wordt het niet eens tijd om alle effecten te betrekken bij een onderzoek naar de doelmatigheid daarvan?

Dan een laatste punt ten aanzien van Israël en Gaza. De Tweede Kamer heeft onlangs een motie aangenomen waarin de regering wordt opgeroepen zich in VN-verband in te zetten voor een onafhankelijk onderzoek naar mogelijke oorlogsmisdaden in het recente conflict. Na stemming over deze motie heeft de Radeb gesproken over zo'n internationaal onafhankelijk onderzoek. Uit de media blijkt echter dat de regering hier geen steun aan heeft gegeven. Graag wil ik hier opheldering over.

Dit brengt mij vanzelf bij het Verdrag van Lissabon. De parlementaire controle op de onderhandelingsstandpunten van de regering is naar onze mening te minimaal. Bij de behandeling van de Goedkeuringswet vond een meerderheid van de Tweede Kamer het niet nodig om wettelijke bevoegdheden op te nemen om meer te kunnen sturen op de onderhandelingspositie. "Vertrouwen" was het toverwoord. Het komt er dus op aan of dat vertrouwen gerechtvaardigd is, dat wensen of opdrachten van het parlement bij het Nederlands onderhandlungsstandpunt serieus worden betrokken. De onderhandelingen zijn niet of nauwelijks te volgen voor

Strik

buitenstaanders, die wij als parlementariërs in dit opzicht zijn.

De niet uitgevoerde motie over een onafhankelijk onderzoek staat niet op zichzelf: de opdracht van de Tweede Kamer om in de Transportraad te pleiten voor vrijheid voor de lidstaten om te bepalen welke externe kosten in de kilometerheffing kunnen worden opgenomen is niet uitgevoerd. De Eerste Kamer heeft de regering in december opgedragen om niet mee te werken aan plaatsing op de terroristenlijst van de MKO, na de derde uitspraak van het Gerecht van Eerste Aanleg hierover. Een antwoord kwam pas na de vaststelling in Brussel, en dan nog zodanig omfloerst dat het regeringsstandpunt daarbij niet werd vermeld. Tijdens een vorig debat heb ik het voorbeeld gegeven van de gebrekkige informatie over het onderhandelingsstandpunt over de Terugkeerrichtlijn. Als de regering ten eerste al de indruk wekt specifieke opdrachten niet in de Raad uit te voeren, en/of volstrekt ontoereikend communiceert over haar standpunten, moeten wij dan niet constateren dat vertrouwen alleen blijkbaar niet genoeg is en dat een wettelijke bevoegdheid de regering misschien net ietsje alerter maakt op de wensen van het parlement? Het is tenslotte niet iedereen gegeven om met vertrouwen te kunnen omgaan, en dan is een stok achter de deur juist een welkome vorm van ondersteuning.

Subsidiariteit. De regering lijkt zich vaker sceptisch en terughoudend op te stellen tegenover Commissievoorstellen. Ik geef als voorbeelden de Zwangerschapsrichtlijn en de Antidiscriminatie richtlijn. De regering betwijfelt of het wel nodig is om deze verplichtingen op EU-niveau neer te leggen, terwijl beide voortborduren op een toekenning van Europese bevoegdheden en de bestaande richtlijnen completeren. Gaat het de regering alleen om het heel strikte eigenbelang, bijvoorbeeld dat wij er concreet op vooruitgaan of dat wij niet met extra lasten worden geconfronteerd, of telt de regering ook het belang van de interne markt, van de Lissabonstrategie en de gelijke rechten en kansen in de hele Unie? Of is het misschien een bewuste keuze na het nee van het referendum? Denkt de regering daarmee tegemoet te komen aan het ongemak van Europa? Als dat zo is, zou de SP wel een heel makkelijk succes boeken door wat hete adem in de nek van de regering te blazen.

Ook als de regering op thema's sterk voorstander is van harmonisatie, zijn de standpunten soms ronduit contraproductief. Ik denk aan de Richtlijn energieprestaties gebouwen waar Nederland zich heftig tegen verzet omdat het de eigen beleidsvrijheid wil behouden. Nederland helpt hiermee een concrete maatregel om zeep om alle lidstaten te dwingen de klimaatdoelstellingen te halen, terwijl wij die juist zo hard nodig hebben om die doelstellingen te halen.

Ook bij het gemeenschappelijk asielstelsel constateer ik een dubbele houding: de regering juicht harmonisatie toe, maar bedingt wel voor zichzelf dat ze de toegang tot de arbeidsmarkt van asielzoekers mag blijven bekorten tot de helft van de tijd. Ook bij het voorstel van de Dublinverordening wil de regering geen verantwoordelijkheid nemen voor een betere verdeling van het aantal asielzoekers. Dit is niet solidair met andere lidstaten, maar ook niet met asielzoekers die een eerlijke bescherming zoeken. Is het kabinet van mening dat harmonisatie en het strak vasthouden aan het eigen beleid en belang te combineren zijn? Wat prevaleert als er spanning optreedt? Als alle lidstaten aan hun eigen regeltjes

vasthouden, krijg je onvermijdelijk een à la carte richtlijn, dus geen harmonisatie, of gezamenlijke normen op het niveau van de laagste gemene deler. Dat is niet bevorderlijk voor de kwaliteit van beleid. Ik krijg hier graag een reactie op.

Ook bij de implementatie is het de vraag of de regering altijd wel zo trouw aan de harmonisatiegedachte is. De wijze waarop zij onder de verplichtingen van de richtlijn Luchtkwaliteit probeert uit te komen, is stuitend. Met de NLS zoekt de regering op zijn mildst gezegd de grenzen van de Europese wet op. Dat slechte voorbeeld maakt Nederland dus ook meteen ongeschikt om anderen aan te spreken op een juiste implementatie. Zijn de mooie verklaringen over een krachtig Europees klimaat- en energiebeleid wel meer dan lippendienst?

Uit de staatjes van percentages hernieuwbare energie blijkt ook dat Nederland in de onderste regionen van de Europese lidstaten verkeert. Is dat niet de eer van de bewindslieden te na?

Nederland is wel koploper in Europa op het gebied van marktwerking. Ik noem de implementatie van de Postwet en de Splitsingswet. Welk signaal geeft Nederland af met deze inconsistentie? Bevestigt het zo niet het beeld dat de Europese Unie vooral een neoliberal project is? Krachtvoer voor de eurosceptici! Dit helpt de Europese Unie niet aan een groter draagvlak in Nederland en het is ook helemaal niet nodig, want Europa biedt in veel opzichten een kans op een effectief beleid.

De regering lijkt Europa te gebruiken voor versterking van de eigen positie: Brussel als boeman bij minder populair beleid dat de regering wel wil uitvoeren en inspelen op eurosceptis als zij zelf bezwaren heeft tegen richtlijnen. Ten slotte lijkt de regering nog handig gebruik te maken van het gebrek aan transparantie van de Europese besluitvorming, door wensen van het parlement niet uit te voeren of het parlement gebrekkig te informeren. Hopelijk ben ik te zwartgallig, maar als het kabinet de Europese Unie op deze manier gebruikt voor zijn eigen politieke wensen, dan moet het niet vreemd staan te kijken als datzelfde Europa niet geliefd is in Nederland.

Heeft de regering een integrale, interdepartementale visie op en strategie voor Europese besluitvorming en wetten? Hoe werkt onze visie op de Europese Unie door in de onderhandelingen en in de implementatie? Dit is hard nodig om een geloofwaardige en gezagsvolle speler te blijven en om Europa in Nederland op een evenwichtige manier over het voetlicht te brengen.

Met de inwerking van het verdrag zal de Europese Unie ook kunnen toetreden tot het EVRM. De Raad van Europa is daarom belangrijk en vanwege de brugfunctie met de omringende landen voor de bevordering van democratie en mensenrechten in onze directe regio. De doelstellingen van het Europees Nabuurschapbeleid worden door de Raad van Europa al decennia nagestreefd en toch wordt het tweederangs behandeld door Nederland en de andere lidstaten. Het EHRM kreunt onder de zware belasting en weinig middelen. Dat is bijzonder onwenselijk, want uitspraken die jaren op zich laten wachten, bevorderen niet de rechtsbescherming en ook niet het gezag van het Hof en zijn uitspraken. Wat zal de regering doen om dit te verbeteren?

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Ik spreek mede namens de fractie van de SGP.

Wij spreken vandaag over de Staat van de Europese Unie, maar onze aandacht gaat in het bijzonder uit naar de houding en positie van de Europese Unie in de globaliseringcrisis van dit moment. Eind deze week komen de regeringsleiders bij elkaar – het zal niet bij deze bijeenkomst blijven – om een Europees antwoord te vinden op de vraagstukken die in dat verband dringend onze aandacht behoeven. Dit is de kans voor Europa om leiderschap te tonen en te laten zien dat er nieuwe wegen gevonden kunnen worden op weg naar een nieuw economisch paradigma, dat in de plaats kan treden van het uit de hand gelopen neoliberale experiment. In deze Kamer is in november een motie aangenomen waarin wordt gewezen op de verwevenheid van de economische crisis met de klimaatcrisis, de voedsel- en energiecrisis. De regering werd opgeroepen in internationaal verband initiatieven te ontplooiën om te komen tot een integrale oplossing. De kansen daarvoor dienen zich nu aan. Daarom roep ik de regering op om haar gang te gaan. Met welke voorstellen reizen de bewindslieden af?

Onze fracties zien welvaart niet als een doel op zichzelf. Rijkdom is geen recht van rijke landen. Welvaart is een zegen, waar wij dankbaar voor mogen zijn als die er is. Vaak, maar al te vaak, gaat onze welvaart ten koste van de welvaart elders of van sociale waarden of van het klimaat. Nu die welvaart wordt aangetast, hoe pijnlijk ook, is herstel ervan niet het belangrijkste doel. Het belangrijkste is dat wij weer in evenwicht komen, dat de balans wordt gevonden tussen economie en duurzame ontwikkeling, dat wij een wereld inrichten waarin onze samenlevingen kunnen bloeien zonder elkaar of ons klimaat consequent te schaden. Er worden ook al nieuwe wegen gezocht. Ik zou daar graag meer over willen horen, ook in debatten als deze en in de debatten die nog zullen worden gevoerd. Ik wijs op het werk van Amerikaanse econoom Jeffrey Sachs die indruk maakt met zijn oproepen een economie te ontwikkelen, gebaseerd op coöperatie tussen rijke en arme landen, inclusiviteit en duurzaamheid.

Dit is niet de eerste financiële crisis die ontstaan is als gevolg van uit de hand gelopen schulden. Wij spreken wel over de ernstigste crisis sinds tachtig jaar, maar Azië heeft in 1997 en 1998 een vergelijkbare crisis gehad. En toch gingen wij door op een weg die wel veel welvaart op korte termijn genereert, maar de huishouding van de wereld ontregelt. Het breken met dat patroon dat wij dus eigenlijk wel kennen, vraagt leiderschap, moreel leiderschap. Ik ben niet de eerste die hierover spreekt in deze tijd. Onze minister-president heeft dit thema al eerder aangesneden, ook in de Europese Raad. Ook de minister van Financiën heeft zich veelvuldig over de morele tekorten van een al te vrije markt uitgelaten. Ik hoop van harte dat deze lijn door onze regering wordt doorgetrokken in haar spreken in internationale fora. Graag krijg ik een heldere toelichting op die inzet.

Er is ook wel speciale redenen om dit in Europees verband te doen. Een van de belangrijkste projecten van de Europese Unie is de interne markt. Het heeft er alle schijn van dat de interne markt die Europa zou moeten verbinden, Europa nu verdeelt. Landen gaan rekenen en naar elkaar kijken en hopen dat andere lidstaten de kastanjes uit het vuur halen. Zolang het economisch

goed gaat en er veel wederzijds voordeel valt te behalen, is het niet moeilijk om Europeaan te zijn. Komen wij in economisch zwaar weer, dan is het hemd toch nader dan de rok en gaan nationale belangen een grotere rol spelen. Is Europa uiteindelijk dan toch een calculerende belangengemeenschap?

Ik huldig niet de opvatting dat de politiek er is louter voor het slechten van belangenconflicten, al zal dat een belangrijk deel van alle politiek zijn. In mijn opvatting is politiek de kunst van het samenbrengen van mensen rond een doel – een common good – en er bestaan overheden en samenlevingen om mensen in staat te stellen elkaar te helpen en er voor elkaar te zijn, juist als het moeilijk is. Dat is wat Europa als Unie nu zou moeten uitstralen. Als het alleen het economische is dat ons dan weer bindt en dan weer verdeelt, dan hebben we een armzalige Europese politiek. De huidige crisis legt bloot dat over de morele uitdaging van onze tijd en wat mij betreft de geestelijke betekenis van Europa meer gesproken moet worden, te beginnen bij Europese leiders. Karakter toont zich in moeilijke omstandigheden. Ook op dit moment doet zich dus de vraag voor naar de ware aard van Europa en van Europese politiek. Die vraag wat Europa is en wat de eigenlijke betekenis is van het "project Europa" keert in de huidige crisis terug. Ons antwoord nu zal bepalend zijn voor de tijd die voor ons ligt, ook in de ogen van de Europese burger die straks naar de stembus gaat.

Europa is een Unie van samenwerkende politieke gemeenschappen die met tal van banden met elkaar verbonden zijn. Die omschrijving heb ik reeds eerder gebruikt als typering van de EU en die wil ik herhalen. Europa is een samenwerkingsverband van politieke gemeenschappen. Er is geen enkel bezwaar tegen om de grootte zorg te besteden aan die politieke gemeenschappen. Tegelijkertijd beseffen we dat dit gedifferentieerde politieke landschap wordt overspannen door een beschaving die we delen, die bepaalde geestelijke wortels heeft en bepaalde morele houdingen voedt. Als voorbeeld noem ik het uitgangspunt dat het belang van de ander zwaar weegt, soms zelfs zwaarder dan het eigen belang. Alleen zo kunnen politieke gemeenschappen werkelijk floreren. Het zou van groot belang zijn als Europa de taal wist te vinden om hierover te spreken. Alleen zo kunnen we een continent worden waarin we iets met elkaar hebben en kunnen delen. Grootse politiek vraagt om grootse houdingen.

Mevrouw de voorzitter. Ik wil niet alleen in het algemeen over de houding van Europa spreken, maar ook aandacht besteden aan enkele concrete thema's.

De heer **Van der Linden** (CDA): Voorzitter. Ik vind het altijd buitengewoon indringend om juist de niet-materiële kant te horen. Mijn vraag is welk Europa de heer Kuiper voorstaat. Hij spreekt over een Unie, maar die kan intergouvernementeel zijn maar ook communautair. Hij zegt dat er geen vrijblijvendheid mag zijn, maar aan een intergouvernementele unie is vrijblijvendheid inherent. De consequentie daarvan is vaak besluiteloosheid. Er zijn namelijk gemeenschappelijke regels nodig en gemeenschappelijke besluitvormingsprocessen waar meerderheden voor gezocht moeten worden, al dan niet gekwalificeerd. Kan de heer Kuiper aangeven of hij voorstander is van een meer gemeenschappelijke, communautaire unie? Is hij voorstander van een meer gemeenschappelijke, communautaire politiek?

Kuiper

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik heb niet gesproken over het institutionele arrangement. Eigenlijk maakt het ook niet zoveel uit welk institutioneel arrangement men voor ogen heeft. Ik heb gesproken over een houding die nodig is binnen Europa en binnen de politieke gemeenschap, zowel nationaal als internationaal. In die houding moet rekening worden gehouden met het belang van anderen. Van daaruit kan tot een andere politieke opstelling worden gekomen, een andere inrichting van de economie en tot een integrale benadering van de vraagstukken waar wij voor staan, de vier crises die ik heb genoemd. Daarmee begint het. Dat zet zich door de institutionele arrangementen heen door. Ik vind het niet vruchtbaar om de twee typen die de heer Van der Linden noemt tegenover elkaar te zetten.

De heer **Van der Linden** (CDA): Je kunt niet zonder institutionele structuur. Die beantwoordt juist aan de vragen die de heer Kuiper zelf oproept en de opvattingen die hij weergeeft. Een institutionele structuur maakt het mogelijk om vorm te geven aan dat leiderschap en opvattingen om te zetten in besluiten. Zo toont men aan de burgers dat men daadkrachtig en slagvaardig kan zijn. De institutionele structuur is niet iets wat er een beetje naast staat.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Dat heb ik niet gezegd. Ik heb gezegd dat een en ander zich kan doorzetten door de institutionele structuur heen. Wij hebben vorig jaar een debat gevoerd over het Verdrag van Lissabon. Wij hebben toen gesproken over plussen en minnen en wij hebben toen accenten gelegd. Ik heb het daar nu echter niet over. Ik heb het erover dat leiderschap getoond wordt in elke context waarin politieke verantwoordelijkheid wordt gedragen. Dat kan op nationaal en Europees niveau, in de raad van ministers, in de Europese Commissie en in het Europees Parlement. Als er unisono wordt gesproken vanuit de morele invalshoek van het zien van het belang van de ander in plaats van het consequent voorop stellen van het eigen belang, dan kan er in alle instituties wat gebeuren.

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Dat brengt mij weer op een volgende vraag. Is een institutionele structuur hoe dan ook niet altijd eenduidig? Brengt deze niet altijd een eenduidige institutie met zich mee? Het appelleren aan morele opvattingen wekt bij mij altijd de indruk van subjectiviteit. De vraag is of dat in het kader van de huidige problemen die wij zien nog wel een goed handvat is.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Wij spreken over een morele crisis. Dat doe ik niet alleen; dat doen mensen uit verschillende politieke groeperingen. Ik heb de minister-president genoemd en de minister van Financiën. Zij zouden dat niet doen als dat geen zin zou hebben in de huidige politieke context. Ik neem die maar even als uitgangspunt. In de politieke context waarin wij nu opereren, hoe die ook is en hoe die zich ook zal vormen, kunnen wij deze dingen zeggen en moeten wij deze dingen zelfs tegen elkaar zeggen. Wij moeten tegen elkaar zeggen dat de twintig jaar die achter ons liggen – ik neem de val van de Muur als het begin van een nieuw neoliberaal tijdperk – ons op een dwaalspoor hebben gebracht met onze economie, met de inrichting van onze markten, kortom met de inrichting van ons globale

systeem. Het is van wezenlijk belang om dat tegen elkaar te zeggen. De volgende stap is het veranderen van houding en gedrag. Dat moet door de instituties heen worden doorgezet.

De heer **Engels** (D66): Dit overtuigt mij niet. Ik zeg het even in één zin want ik begrijp dat wij verder moeten. Wij kunnen het tegen elkaar zeggen, maar de vraag is of wij elkaar daarmee overtuigen. Volgens de heer Kuiper kan het niet anders dan dat men overtuigd raakt van een moreel appel. Ik twijfel daar buitengewoon ernstig aan.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Ik knoop aan bij noties als "Europa als waardengemeenschap". Die term valt. Misschien accepteert de heer Engels die niet, maar ik gebruik deze wel. Ik vraag wat Europa als waarden-gemeenschap nu betekent als wij een wending moeten maken in deze crisis. Wij moeten een wending maken. Hopelijk zijn wij het daar met elkaar over eens. Wij spreken over Europese waarden. Die moeten iets betekenen, maar niet louter op papier in leuke rapporten. Daar vraag ik naar. Hopelijk zetten wij dit debat later voort in andere termijnen.

Het moge duidelijk zijn dat een bezinning op de rol en de houding van Europa in de globaliseringscrisis direct ook de externe relaties van Europa raakt. Ik vergis me niet als ik stel dat we nu ontdekken dat Europa veel kan betekenen voor de nabije bureu. Ik maak een korte tour d'horizon langs die nabije bureu. Ik begin aan de buitenranden van Europa en start in het zuiden. Het investeren in goede relaties in het mediterrane gebied is belangrijk. Er zijn nieuwe aanzetten geweest sinds de start van het Barcelonaproces in 1995. In meer dan een opzicht is het versterken van relaties met deze regio belangrijk. Niet alleen zouden mediterrane landen meer mogen profiteren van Europa, ook zou, wanneer deze regio zelf tot ontwikkeling komt, de continue mars op "fort Europa" kunnen worden gestopt.

Vraagstukken van immigratie en asiel blijven een bron van zorg. Europa moet openstaan voor vluchtelingen. De politieke gemeenschappen van Europa kunnen hierin ook een eigen beleid voeren. In dat verband stel ik de vraag of de instelling van een agentschap asielzaken, dat nu wordt voorbereid, wel een goede ontwikkeling is. Gaat dat agentschap bepalen welke landen veilig zijn en welke niet? Hoe verhoudt dit zich tot de eigen politieke inschattingen op dit punt? Ik hoor daar graag de staatssecretaris over.

Onze fracties juichen de ontwikkeling van partnerschappen met niet EU-landen toe. Het kan een manier zijn om dat wat Europa deelt in opvattingen over de rechtsstaat en mensenrechten elders aan invloed te doen winnen. George Soros heeft in een van zijn laatste boeken betoogd dat Europa het prototype is van een open samenleving. In de verbreding van dat idee ziet hij een belangrijke geopolitieke taak voor Europa. Dat beeld spreekt mij aan. Europa als een morele kracht, zonder toevlucht te nemen tot het geweldsrepertoire. Partnerschappen zouden daaraan dienstbaar kunnen zijn.

In dat verband heb ik een vraag over de oostelijke partnerschappen en in het bijzonder over onze relatie tot Wit-Rusland. Belarus prijkt op het lijstje van landen waarmee partnerschap wordt gezocht. Het is geen democratische rechtsstaat. Het is een land zonder politieke vrijheid en met beperkte godsdienstvrijheid. Het is een land waar de mensenrechten niet veilig zijn. Een

Kuiper

partnerschap met Europa zou iets moeten betekenen voor de verbetering van de binnenlandse politieke toestand in Wit-Rusland. Welke koers vaart Nederland hierin?

Wie met Wit-Rusland en andere landen, zoals Oekraïne, in gesprek is, moet tevens investeren in goede relaties met Rusland. De Eerste Kamer heeft zich de afgelopen jaren intensief beziggehouden met de bezinning op onze relatie met Rusland. Zonder twijfel heeft Rusland ook groot belang bij goede relaties met Europa, al is het maar vanwege de omvangrijke Europese investeringen in Rusland. Europa kan een eigen rol spelen, los van de Verenigde Staten, door een samenwerkingspartner te zijn zonder geopolitieke machtsambities. Dat maakt vreedzame co-existentie mogelijk en schept een klimaat voor een dialoog over vitale kwesties, zoals duurzame energieproductie, mensenrechten en rechtsstatelijkheid.

Dan heb ik nog een opmerking over het noorden van Europa. Voortdurend horen wij over de energievoorraden in noordelijke gebieden die bereikbaar worden als de poolkap verder smelt. Ook wordt steeds gewezen op de potentiële conflicten die kunnen ontstaan tussen landen die menen recht te kunnen claimen op noordelijke zeeën en gebieden. Toch lees ik daar nauwelijks iets over in de stukken die ons bereiken. Daar verbaas ik mij al een tijdje over. Vindt er bezinning of consultatie plaats over een veranderend noordelijk grensgebied van Europa en de politieke implicaties daarvan?

Mevrouw de voorzitter. Graag onderstreep ik het grote belang van klimaatherstel en milieubehoud. In 2009 staan belangrijke rondes op het programma. De taxatie van de ernst van de situatie in de Staat van de Unie onderschrijven onze fracties. Het is al vijf voor twaalf geweest. Juist daarom is een geïntegreerde aanpak noodzakelijk. Ik knoop aan bij de opmerking in de Staat van de Unie over de – onder meer – financiële ondersteuning die de EU kan bieden aan de armste ontwikkelingslanden. Het leiderschap van Europa laat zich inderdaad ook hier tonen door bijvoorbeeld in deze crisis definitief een einde te maken aan de schuldpositie van de armste landen. Uiteindelijk hebben deze schulden hun begin gehad in de rijke economieën. Bij de hoeveelheid miljarden die nu kunnen worden vrijgemaakt om de welvaartseconomieën te redden, vallen de schuldposities van de arme landen bijna in het niet. Inzet voor klimaat en duurzaamheid kan met deze ruil beginnen. Willen de bewindslieden zich daarvoor in Europees verband inzetten?

Over enkele maanden zijn er verkiezingen voor het Europees Parlement. Dan zullen vast positieve en minder positieve beelden over Europa in het debat rondgaan. Het is zeker waar dat de nuance en de goede maatstaf moeten worden gezocht bij het beoordelen van de ontwikkelingsgang van de Europese Unie. Die maatstaf kan Europa zelf aanreiken en die kan ook onze regering aanreiken. Twee polen zijn daarin van belang. Europa moet zichzelf willen verstaan als een gemeenschap van politieke gemeenschappen. Een definitie die ik onlangs las, luidt: een samenwerkingsverband van soevereine staten en burgers. Tegelijkertijd is Europa meer dan de optelsom van al deze politieke gemeenschappen afzonderlijk. Europa staat ergens voor of zou ergens voor moeten staan, alleen al door de vrede die het in dit werelddeel weet te handhaven. Europa kan leiderschap tonen in de wereld, niet primair als "macht", maar als

vertolker van waarden die op dit continent hun oorsprong vonden. Dat is het morele leiderschap waar Europa ook in de verschillende lidstaten van de Unie gezag mee kan verwerven. Ik wens de regering veel wijsheid bij haar taak in dit uitzonderlijke tijdsgewricht.

□

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Excuses voor mijn wat afwijkende stemgeluid in verband met een verkoudheid.

De Europese Unie heeft met haar interne markt en de euro, welvaart en stabiliteit gebracht. Als grote en belangrijke mondiale handelspartner heeft de EU daarmee een goede uitgangspositie om zich ook in deze moeilijke financieel-economische tijden niet alleen te handhaven, maar ook een hoofdrol te spelen in een herstel van de wereldeconomie. Samengevat ziet de D66-fractie in een verdere Europese integratie en in gerichte investeringen in een duurzame en innovatieve kenniseconomie, de beste, zo niet enige kans voor een succesvolle aanpak van de vele crises die zich wereldwijd manifesteren op financieel, economisch, monetair en ecologisch gebied.

De D66-fractie wil en kan hier vandaag slechts een aantal van de vele aspecten nader bespreken die met de Staat van de Unie samenhangen. Volgens afspraak hanteer ik als invalshoeken de mondiale kredietcrisis en het institutionele evenwicht in de EU. Het tweede thema zal ik bespreken vanuit de rol en de positie van het Europees Parlement en de relatie tot de nationale parlementen.

De internationale kredietcrisis heeft de financiële en economische verhoudingen in Europa flink onder druk gezet. Door de verslechterende economische situatie is sprake van ernstige vraaguitval en daarmee krimpende wereldhandel, neemt de druk op de euro toe, stijgen de begrotingstekorten snel, worden de verschillen in financiële en economische gezondheid tussen de lidstaten groter en dreigen nadelige handelsbelemmeringen. De reddingsoperaties voor de Europese bankensector hebben er nog niet toe geleid dat de banken er weer bovenop gekomen zijn. De politieke spanning in de EU neemt door dit alles toe. De nieuwe lidstaten hebben hun bovengemiddelde economische groei van de afgelopen jaren gefinancierd met ongekende Westerse leningen tot een bedrag van 1000 mld., zo heb ik begrepen. Omdat de bankensector in de Oost-Europese lidstaten echter vrijwel volledig in West-Europese handen is en de moederbanken zelf in een crisis verkeren, dreigt het financiële stelsel van de Oost-Europese lidstaten volledig in te storten.

De zich nu manifesterende wereldwijde financiële crisis vraagt in dat licht een adequaat en eensgezind Europees antwoord. Juist nu is het zaak dat Europa krachtig en eenduidig de lijnen uitzet naar nieuwe en betere internationale verhoudingen op financieel-economisch terrein. Verdergaande vormen van samenwerking en drempelverlaging zijn nodig om beslissende wendingen te kunnen geven aan de samenhangende dreigingen van werkloosheid, aftakelende industrieën, waardeverliezende pensioenfondsen en oplopende inflatie. Tegelijkertijd zijn investeringen nodig in een meer duurzame en innovatieve kenniseconomie. Als de EU er niet in slaagt de juiste en goed afgestemde acties te ondernemen zullen de overheidsfinanciën verder in

Engels

het slop raken, zullen de concurrentieverhoudingen worden verstoord en zal de interne markt inzakken.

Een belangrijke vraag is of wij de crisis kunnen bezweren door de overheidsschulden verder op te voeren. De economische geschiedenis laat zien dat staten als redder in de nood kunnen en ook moeten optreden. Het overeind houden of nationaliseren van banken en andere financiële instellingen poest echter niet weg dat het economische herstel uiteindelijk uit de markt zelf moet komen. Er moet dus weer evenwicht in de verhouding tussen staat en markt komen. De kerntaak van overheden is en blijft de behartiging van publieke belangen, ook in de private sector. Staten moeten dus niet zelf blijven bankieren, anders zullen de Europese schatkisten snel leeg raken en de belastingbetalers het echt gaan voelen. Nu al dreigen Oost-Europese lidstaten te bezwijken onder sterk toegenomen schuldverplichtingen. Met andere woorden: er zijn grenzen aan het probleemoplossend vermogen van overheden. Is het kabinet dat met de D66-fractie eens?

Om het vertrouwen in het internationale financiële stelsel terug te krijgen is een snelle en geloofwaardige hervorming van het bancaire stelsel nodig. Belangenverstrengeling bij kredietbeoordelingen moet worden uitgebannen, doordat kredietbeoordelaars niet langer worden betaald door de instellingen die zij moeten beoordelen. In dat verband is het teleurstellend dat het rapport-De Larosière, waar al veel over is gesproken, is blijven steken in voorstellen voor een versterkte Europese coördinatie van het nationale toezicht op de banksector, de verzekeringsmarkt en de effectenbeurzen. Dat is zeker ook teleurstellend in het licht van de conclusie van het Centre for European Policy Studies dat deze voorstellen geen duurzame oplossing bieden. De instelling van één sterke, centrale Europese toezichthouder zou ook volgens mijn fractie het echte antwoord zijn geweest. Als men de systeemrisico's wil beheersen en de financiële stabiliteit wil bewaken, is samenwerking niet voldoende. De EU moet bereid zijn effectief toezicht te organiseren op Europees niveau. Dat voor deze noodzakelijke ambitie, vanwege de bescherming van nationale belangen, onvoldoende politieke steun zou bestaan, is een teken aan de wand. Delen de bewindslieden onze teleurstelling? Zijn zij het eens met onze stelling dat een daadwerkelijk Europees toezichtstelsel beter is en, zo ja, willen zij dat ook meenemen?

Mijn fractie is het eens met de inzet van de regering, in en met Europa voorop te lopen in het streven naar mondiale samenwerking om de crisis te bezweren. Het vertrouwen in de economie moet terugkeren en de financiële stabiliteit worden hersteld, maar is Europa werkelijk in staat om de noodzakelijke stappen te zetten? In de aanloop naar de G20-top op 2 april klinken bemoedigende geluiden. De in economisch opzicht belangrijkste Europese leiders spreken zich uit voor gezamenlijk aan te pakken herstelmaatregelen. In dat perspectief spreken zij zich uit tegen protectionisme, tegen het ontspoorde bonussysteem voor managers, tegen belastingparadijzen, voor kenniseconomie en milieu, en vooral ook voor een herstructurering van de bancaire sector met een aangescherpt mondiaal toezicht.

De vraag is echter nog steeds of de EU wel is voorbereid op dit type problemen. De Europese solidariteit is op dit moment nog een vrijwillige. Wie garandeert een succesvolle uitvoering van alle mooie plannen? Wij kunnen bijvoorbeeld, zoals de minister-

president in de Volkskrant van 24 februari deed, pleiten voor een koers richting een morele en sociale markteconomie, maar wie garandeert dat een internationaal handvest voor duurzaam internationaal handelen gaat werken? Kunnen wij hard maken dat Europese afspraken over het verlenen van staatssteun en het afzien van handelsbelemmerende maatregelen worden nageleefd? Zijn wij binnen de EU echt bereid, solidair te zijn met de ontwikkelingslanden? Kunnen wij daadwerkelijk bewerkstelligen dat niet alleen de staten, maar ook bedrijven met voorrang gaan investeren in duurzame en innovatieve projecten? Graag hoor ik nader van de bewindslieden.

Ik stel deze vragen in verband met de paradoxale situatie dat het in crisistijd nu eenmaal erg verleidelijk is om nu juist het tegenovergestelde te doen. Als de crisis doorzet, zal de nationalistische roep om staatssteun en protectionisme toenemen en zal de bereidheid om groen en innovatief te denken, afnemen. De gevolgen hiervan, zoals concurrentievervalsing, zullen contraproductief blijken voor een structureel economisch herstel.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): De heer Engels stelde vragen als: hoe kunnen wij komen tot een duurzame ontwikkeling, en: hoe kunnen wij komen tot een inperking van bepaald economisch gedrag? Hij sprak ook over uit de hand gelopen bonussen. Wat is volgens de heer Engels ervoor nodig om in deze gewenste ontwikkeling terecht te komen?

De heer **Engels** (D66): Ik heb dit zojuist al laten doorschemeren. Wij proberen in Europa zo krachtig, snel en eensgezind mogelijk te komen tot maatregelen die leiden tot een verandering in onze economie, opdat het vertrouwen wordt hersteld. Daardoor zal hopelijk blijken dat de stabiliteit in de financiële sector weer toeneemt.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Dan hebben wij een versterkte structuur. Gaan wij dan weer verder met economische groei?

De heer **Engels** (D66): Ja.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Gaan wij dan weer verder met het opmaken van wereldreserves? Op welke wijze gaan wij dan met schaarste om?

De heer **Engels** (D66): Nu haalt u er een heleboel bij.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Dit lijkt mij relevant. U stelt vragen over duurzame ontwikkeling. Die is naar uw en mijn mening nodig. Hoe komen wij daar? Een structuurantwoord kan toch nooit voldoende antwoord op die vraag zijn?

De heer **Engels** (D66): Ik kom terug op de discussie die wij eerder hebben gevoerd. Je moet beginnen om in een goede structuur die afspraken te maken. Dat is ook het belang van wat ik heb neergezet over een krachtig en snel Europees antwoord. Ik vind het in elk geval onvoldoende als vanuit de overheden en vanuit Europa enkel een moreel appel wordt gedaan op de markt. Dit zal mijns inziens volstrekt onvoldoende blijken.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Een moreel appel heeft altijd praktische betekenis. Afgelopen zaterdag stond in

Engels

NRC Handelsblad een artikel van de heren Wouter van Dieren en Arnold Heertje. Zij schreven: deze wereld kan het niet aan wanneer wij op de oude voet van groei verdergaan. Ons klimaat en de sociale condities zullen dan in versneld tempo verslechteren. Dat is wat ik bedoel: dit moet praktische betekenis hebben, ook uw antwoord.

De heer **Engels** (D66): Zeker. Ik heb in uw antwoord echter alleen gehoord dat een moreel appel moet worden gedaan. Dat lijkt mij ook volstrekt onvoldoende. In dit kader heb ik een aantal vragen aan de regering gesteld. De invalshoek moet in elk geval een eenduidig en krachtig antwoord zijn en daarvoor is een heldere structuur nodig. Ik kom hier nog over te spreken.

Voorzitter. Het zal erop aankomen dat wij op Europees niveau niet blijven steken in het naar elkaar uitspreken van mooie beloften, maar dat binnen de EU ondubbelzinnige en verplichtende afspraken worden gemaakt. Kunnen de bewindslieden aangeven of, en zo ja, op welke wijze, het kabinet zich hard maakt voor het maken van dergelijke afspraken?

Dat brengt mij op de vraag of de EU institutioneel gezien voldoende is toegerust om in de huidige, grenzeloze economische en financiële wereld doelmatig en democratisch te opereren. De EU heeft zich in de afgelopen jaren verdiept en verbreed. Het integratieproces is stapje voor stapje voortgeschreden en vordert nog steeds, maar bij de hiervoor besproken inrichting van Europees toezicht op de banken bleek bijvoorbeeld dat de politieke integratie nog onvoldoende is voortgeschreden.

Volgens de D66-fractie is het Verdrag van Lissabon een goede stap in de richting van een meer transparante, doelmatige en democratische inrichting van Europa: minder veto's, minder unanimiteitsbesluiten en meer controle vanuit het Europees Parlement. In die zin kan worden ingestemd met de conclusie uit het rapport van Jean-Luc Dehaene: de institutionele vernieuwingen in het verdrag brengen een nieuw en sterker institutioneel evenwicht binnen de EU tot stand. Ik hoop overigens dat de Ierse situatie niet is verslechterd door deze opmerking. Ook wij hopen dat met de hiermee geschapen voorwaarden de prestaties van de EU, zowel op de interne markt als op het wereldtoneel, zullen verbeteren en vooral dat beter aan de verwachtingen van de Europese burgers zal worden voldaan.

Wat betreft het uit de gedachte van de EU als unie van lidstaten en burgers voortvloeiende belang van democratisch en inhoudelijk draagvlak, is het goed dat in het verdrag nadrukkelijk de beginselen van directe en participerende democratie naast de representatieve democratie als democratische grondslagen van de EU worden erkend. De EU-instellingen krijgen een opdracht om in hun optreden een open, publieke dialoog aan te gaan met betrokken en belanghebbende burgers, bedrijven en instellingen, en de burgers kunnen zelf gebruik maken van het instrument van het burgerinitiatief. Deze benadering van een Europese, participerende democratie spreekt meer aan dan de angstige houding van het kabinet in het goedkeuringsproces van het Verdrag van Lissabon, toen de burgers daar krampachtig buiten zijn gehouden.

Voor wat betreft het Europese institutionele niveau beperk ik mij tot de plaats en de rol van het Europees Parlement. Er kan worden vastgesteld dat dit instituut in

het verdrag volledig wordt erkend als wetgevings-, begrotings- en goedkeuringsautoriteit. Het zou goed zijn als het Europees Parlement de suggestie uit het rapport-Dehaene ter harte neemt, om zelf de bestaande procedures, structuren en werkmethode aan te passen aan de nieuwe positie, bijvoorbeeld door op te houden met de onzin van twee vergaderplaatsen.

De nationale parlementen hebben tot taak, de EU in de lidstaten te verankeren. Het nieuwe verdrag biedt mogelijkheden om de rol van de nationale parlementen bij de Europese besluitvorming te vergroten. Met name de bevoegdheid om op grond van de subsidiariteitstoets rechtstreeks bij de Europese instellingen te interveniëren, houdt een uitbreiding van het Europese mandaat van de nationale parlementen in. De nationale parlementaire controle op de Europese wetgeving wordt in concreto verbreed door de Europese Commissie als initiatiefnemer van Europese regels rechtstreeks verantwoordingsplichtig te maken jegens de nationale parlementen. Vooral door in dit kader de gezamenlijkheid te zoeken, zullen zij politieke druk kunnen uitoefenen.

Hoewel het Europese mandaat van de nationale parlementen op grond van het Europese recht zelf wordt uitgebreid, blijven hun positie en rol uiteraard primair op de nationale constituties berusten. Toch komt de vraag naar de verhouding tussen het Europees Parlement en de nationale parlementen in een wat ander licht te staan. Het door "Lissabon" in het leven geroepen Europees-rechtelijke mandaat voor de nationale parlementen roept juridische vragen op over de invloed die daarvan uitgaat naar de nationaal-staatsrechtelijke inbedding, maar roept ook vragen op over de wijze waarop de nationale parlementen, met name onze Staten-Generaal, kunnen bijdragen aan europeanisering van het politieke debat. Graag hoor ik van de bewindslieden of zij op dit punt nadere gedachten hebben.

Ik kom dan bijna vanzelfsprekend op het rapport-Brok, dat gaat over de verhouding tussen het Europees Parlement en de nationale parlementen. Dit rapport bevat een opvallende notie: het Europees Parlement en de nationale parlementen zijn ieder in hun eigen domein volwaardige vertegenwoordigers van de volkeren van de EU. Zonder nu een diepgaand betoog te ontwikkelen over de relatie tussen volkssoevereiniteit en representatie op Europees niveau, kan men zich afvragen of deze vaststelling van twee volwaardige volksvertegenwoordigers niet tot staatsrechtelijk-theoretische problemen gaat leiden. Men kan immers niet om de consequentie heen dat daarmee op Europees niveau twee, niet-identieke en niet hiërarchisch geordende vertegenwoordigingsopdrachten ontstaan. Het oplossen van dit probleem ligt niet in de gedachte dat de nationale parlementen het politieke mandaat scheppen voor het Europees Parlement. Die gedachte is ontwikkeld door onder meer de Groningse staatsrechtsgeleerde Hoogers. Conceptueel gezien is dit een fraaie oplossing, omdat op deze wijze de band met soevereine staatsvolken kan worden gelegd. Deze benadering past ook zeker in de eurosceptische tijdgeest, maar aan een verdere Europese integratie draagt zij niet bij. Integendeel. Daarmee blijft de vraag naar de grondslag van de Europese democratie actueel, omdat er nog geen antwoord is op de vraag of er zoiets als een Europees volk bestaat. Het perspectief van een Europees Parlement als volwaardige volksvertegenwoordiging juicht mijn fractie niettemin toe.

Engels

Het rapport stelt daarnaast dat de verdere parlementarisering van de Unie op twee pijlers berust. Naast de reeds gememoreerde verruiming van de bevoegdheden van het EP moet de positie van de nationale parlementen ten opzichte van hun regeringen worden versterkt. De laatste invalshoek lijkt mij verwarrend. In het verkeer met de regering beschikken parlementen over in beginsel volwaardige nationaal-constitutionele middelen. Op dat punt zie ik niet echt een probleem. Iets anders is de inrichting van de rechtstreekse relatie van de nationale parlementen met de EU. Op dat punt bestaan in het verdrag toetsingsmogelijkheden op grond van subsidiariteit en proportionaliteit. Voor mijn fractie blijft dat een paradoxaal punt. In wezen is deze vorm van institutionalisering niet in lijn met de gedachte van een verdergaande integratie. Zij sluit eerder aan bij de Europa-kritische tijdgeest. Deze instrumenten stimuleren eerder vertragingen en blokkades dan krachtige sturing. Delen de bewindslieden deze zorg?

De conclusie uit het rapport dat er tussen het EP en de nationale parlementen sprake is van complementariteit in plaats van antagonisme, is bemoedigend. Het behoeft geen betoog dat de parlementen alleen op die wijze op hun eigen niveau tot optimale controle op de executieve kunnen komen. Wel is het goed als wij ons realiseren dat zich hier, net als in een nationaal tweekamerstelsel, risico's voordoen van duplicering en rivalisering. Interparlementaire samenwerking binnen de EU staat of valt met wederzijdse erkenning van de grenzen van de bevoegdheden en zal zich uit dien hoofde moeten bewegen langs de lijnen van overleg.

De Staat van de Unie bevat de terechte observatie dat de Europese integratie uiteindelijk alleen succesvol zal zijn als de burgers overtuigd zijn van de noodzaak en de meerwaarde van de EU. Mijn fractie gelooft niet dat het inspelen op angst, onzekerheid of zelfs wantrouwen hier bepalend moet zijn. Defensief gevoede reacties op de onomkeerbare ontwikkeling naar een globale schaal van de vele crises die wij meemaken, zullen niet werken. Alleen een grensoverschrijdende aanpak, waarin slagvaardigheid en eenheid maatgevend zijn, heeft een kans van slagen om het krediet-, voedsel-, energie-, en klimaatprobleem te verminderen. Het aanwakkeren van nationalistische of patriottische gevoelens achten wij volstrekt contraproductief. Mijn fractie moet de vakantieplannen nog maken, maar wij weten nu al dat wij de leden van het kabinet deze zomer niet zullen tegenkomen. Deze observatie doet de vraag rijzen hoe stevig het kabinet inzet op het neutraliseren van protectionistische neigingen. Ik hoor het graag.

De Unie heeft nog steeds een fundamenteel legitimatieprobleem en de vraag is hoe wij op korte termijn via de Europese Parlementsverkiezingen kunnen bijdragen aan een verkleining van dit probleem. Dat is geen eenvoudige opgave. Het imago van het EP en de Europese verkiezingen zelf is al een aantal jaren zeer laag en de huidige anti-Europese sentimenten helpen niet. De realiteit is intussen dat uiteindelijk het Europese bestuur op Europees niveau moet worden gecontroleerd en gelegitimeerd. Kiezersonderzoek (van onder andere het CPB en het SCP) laat zien dat veel Europese kiezers eigenlijk wel een snellere integratie willen op terreinen als de economie, de veiligheid en het klimaat. Daar is al op geweest. Het aardige is nu dat het nieuwe Verdrag ook op die terreinen de Europese besluitvorming slagvaardiger en democratischer kan maken. Er is kortom

alle reden om goed te blijven investeren in een beter functioneren van het EP en een groter draagvlak voor de EU. Mijn fractie is dan ook van mening dat er op de langere termijn voorstellen moeten worden ontwikkeld om de band tussen kiezers en Europarlementariërs te versterken.

Inspiratie daarvoor kan worden geput uit de ideeën van de Belgische ex-premier Guy Verhofstadt. Bij de gedachte van een politieke globalisering van Europa past goed de vraag of het EP niet over eigen financiële middelen zou moeten beschikken. In de ontwikkeling van de parlementen in de moderne westerse staten heeft het beginsel "no taxation without representation" een belangrijke rol gespeeld. In het Europese ontwikkelingsproces naar parlementarisering en democratisering, en in dat verband kijkend naar het EP, ligt de vraag in wezen precies andersom: "no representation without taxation". In die context heeft Verhofstadt terecht de vraag naar de vestiging van een vorm van "taxing power" voor het EP geagendeerd. Een op individuele draagkracht gebaseerde bijdrage van individuele burgers als onderdeel van het Europese financieringsstelsel kan de huidige koehandel tussen de lidstaten verminderen en bijdragen aan een meer rechtvaardige verdeling van de lasten. Zou Nederland deze gedachte niet moeten ondersteunen?

Op korte termijn kan de EU nu met een kansrijk recessiebeleid laten zien wat zij voor Europa kan betekenen. Om mondiaal een rol te spelen, zullen de Europese lidstaten niet alleen een ambitieus, maar vooral ook een eensgezind en effectief geluid moeten laten horen. Dat is primair nodig voor het oplossen van de crisis, maar vervolgens ook in het zetten van wezenlijke stappen in de richting van een duurzame en innovatieve kenniseconomie. Daarbij is van belang dat de politici, die internationale verantwoordelijkheid dragen, niet kortzichtig en opportunistisch inspelen op nationalistische, protectionistische en andere anti-Europese sentimenten. Met een naar binnen gekeerde blik en op uitvergroete onzekerheden gebaseerde benaderingen zullen wij het niet redden.

Het bestaande Europese politieke model, waarin de staatssoevereiniteit centraal staat, lijkt te kwetsbaar om de noodzakelijke, boven een coördinatie van politieke invalshoeken uitstekende Europese eenheid te bewerkstelligen. Volgens SER-voorzitter Rinnooy Kan is Europa toe aan een politieke globalisering. Het economische globaliseringsproces vraagt wezenlijke interventiemogelijkheden voor supranationale organen. Er moet een sterk mandaat komen voor de vaststelling van een Europees afgestemd beleid. De democratische legitimatie daarvoor is al aanwezig, hoe moeizaam het EP soms ook opereert.

Voor mijn fractie zijn dit interessante gedachten, niet in het minst omdat het Verdrag van Lissabon veel aanknopingspunten bevat voor een politiek sterkere Unie. Dit type benadering heeft Europa nodig voor zijn doorontwikkeling. Het zijn ook benaderingen die een nieuw elan en enthousiasme kunnen opwekken. Voor de toekomst van Europa is van groot belang dat de in de afgelopen jaren opgekomen eurosceptis en het identiteitsdenken van een krachtig en overtuigend tegengeluid worden voorzien.

De grote doorbraken in de Europese samenwerking zijn het gevolg geweest van een verbinding van visie en daadkracht. Het lijkt er sterk op dat wij opnieuw in een fase zijn beland waarin toekomstgericht denken wordt

Engels

gevraagd. De D66-fractie is ook nu weer bereid om dat de komende tijd te doen. Met alle bescheidenheid die past bij de omvang van mijn fractie roep ik de regering graag op, dat voorbeeld met kracht en ambitie te volgen. Wij zijn zeer benieuwd naar de reactie van het kabinet.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Europa is het voorwerp van veel hard werken aan oplossingen die nuttig moeten kunnen zijn voor de Europese burgers, maar waarbij voortdurend goed rekening moet worden gehouden met de "haalbaarheid". De angst dat Europa te veel doet, is immers in het algemeen nog steeds groter dan de angst dat het te weinig doet. Europa is ook voorwerp van veel scepsis, zowel van degenen die altijd tegen zijn als het om Europa gaat, als van degenen die altijd meer en sneller willen en die het dan tegenvalt wat er aan vooruitgang is. Het blijft natuurlijk ook voorwerp van veel ambitie en idealisme. Wat mijn partij betreft, kiezen wij liever voor de ambitie en het idealisme dan voor de scepsis, alhoewel juist vanwege de ambities het inderdaad soms moeilijk is, de scepsis te vermijden.

Heeft Europa zijn waarde bewezen nu het er door de economische crisis toch wel erg op aan kwam? Jazeker, het heeft zijn waarde, zijn bestaansrecht bewezen, net als de euro. Ondanks de soms wat alarmerende berichten denkt toch geen van de deelnemers serieus na over uittreding. Tegelijkertijd worden echter de tekortkomingen van Europa ook wel duidelijk zichtbaar. Het blijkt toch erg moeilijk om gezamenlijk maatregelen te nemen. Het blijkt moeilijk om voor de geldende regels van staatssteun en non-discriminatie en voor de begrotingsdiscipline gezamenlijk tot een invulling te komen die aangepast is aan de omstandigheden. Het gemis van een gezamenlijke economische politiek en begrotingspolitiek voor de eurozone maakt dat zwakke en sterke landen zover uit elkaar gaan lopen dat speculaties over het voordeel van zelf de eigen munt weer te kunnen devalueren ondanks alles toch de kop opsteken en bijdragen aan een onrustig klimaat.

Aan de basis van wat er allemaal mis is gegaan, liggen natuurlijk de fouten die door het bankwezen en zijn bazen gemaakt zijn. Door de commissie-De Larosière wordt voorgesteld om het toezicht op Europees niveau te verbeteren door het instellen van een Europese Raad voor de systeemrisico's om op macroniveau prudentieel toezicht uit te oefenen en dan, indien nodig, een waarschuwing te laten horen. Daarnaast wordt voorgesteld om de diverse nationale toezichthouders, die samenwerken in de "colleges of supervisors", te laten begeleiden door Europese "authorities" voor het bank- en verzekeringswezen. Dat zijn in feite meer een soort mediators dan echte autoriteiten met bevoegdheden. Wij mogen uiteraard hopen dat zij voldoende gezag kunnen ontwikkelen om al die afzonderlijke toezichthouders tot een verantwoorde gezamenlijkheid te brengen.

Waar het echter gaat om toezicht op een aantal financiële instellingen die grootschalig in veel landen opereren, lijkt een directeur Europees toezicht toch wel veel meer voor de hand te liggen. Is het nu echt een realistische inschatting dat de Europese landen nog niet bereid zijn om de grote, op Europese schaal opererende financiële instellingen ook Europees te controleren? Als dat op dit moment echt nog niet haalbaar is, heeft de regering dan de bedoeling om voor de toekomst wel

naar een echt Europees toezicht te streven en dat ook in Europees verband duidelijk te maken? Zal het effect van de keuze die nu voor Europa gemaakt gaat worden, ook niet zijn dat het toezicht op wereldschaal, waar de Europese Unie ook graag "colleges of supervisors" ziet functioneren, met wel heel veel afzonderlijke partijen moet worden opgezet? Zou het ook daarvoor niet een stuk efficiënter en dus waarschijnlijk dus ook effectiever zijn als één Europese toezichthouder daarin kon deelnemen?

Hoe wij verder de crisis in de bankensector en in de reële economie willen bestrijden, wordt op Europees niveau zoveel mogelijk gecoördineerd. Dat betekent echter, ondanks die coördinatie, dat de keuzes die gemaakt worden heel verschillend kunnen zijn. De effecten voor begrotingen kunnen heel verschillend uitpakken en de politieke beoordeling daarvan kan ook heel verschillend kan zijn. Dat betekent toch dat het ene land kan proberen om de gezamenlijke munt, de euro, sterk te houden, terwijl andere landen zich daar heel weinig aan gelegen laten liggen? Dat was natuurlijk al zo, zolang het gezamenlijke monetaire stelsel bestaat, maar het effect ervan wordt waarschijnlijk veel groter nu iedereen zich gerechtigd voelt om het Groei- en Stabiliteitspact maar even aan kant te zetten, ook al heet dat tijdelijk te zijn.

Toen in 1990 de EMU werd voorbereid was de bedoeling om te komen tot eenheid en coherentie van het economisch, monetair en politiek handelen. Dat lukte niet en in het Verdrag van Maastricht is alleen de monetaire unie geregeld en niet een volwaardige economische, laat staan een politieke unie. Moet de conclusie niet langzamerhand luiden dat ter wille van een stabiele monetaire unie en van die ene munt, er toch ook sprake moet zijn van verdergaande integratie van economische, budgettaire en fiscale politiek? Hier en daar keert automatisch de wal het schip wel, zoals blijkt uit het verloop van onze alleingang met de vliegbelasting.

Bij een gemeenschappelijk beleid zouden zulke ongelukken echter niet voor hoeven te komen. Waarom heeft de regering niet het idee van president Sarkozy gesteund om tot een economische regering voor de eurozone te komen? Zou dat zo verkeerd zijn en, zo ja, waarom dan? Is dat omdat dat de zelfstandige positie van de ECB in gevaar zou brengen? DNB en de Deutsche Bundesbank hebben toch ook altijd naast hun regeringen kunnen functioneren? Of is het probleem misschien dat de eurozone dan, nog meer dan nu het geval is, een kopgroep zou vormen die de Unie zou verdelen in twee gescheiden snelheden? Dat kan toch de ontwikkelingen, ook voor de hele Unie, toch ook stimuleren?

De heer **Van der Linden** (CDA): Gelukkig heeft de minister van Financiën, die aanvankelijk heel even voor dat voorstel was, er snel afstand van genomen. Dat zou een politisering zijn van de ECB. Ik zou eerlijk gezegd op dat aspect wat meer nadruk willen leggen. Een dergelijke politisering zou de geloofwaardigheid van de ECB naar mijn gevoel in de toekomst zeer sterk kunnen ondermijnen.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Ik begrijp de redenering dat het instellen van een Europese regering voor de eurogroep, dat wil zeggen een centrale instantie die economische beslissingen zou kunnen nemen voor de

Ten Hoeve

eurogroep, politisering van de ECB tot gevolg zou kunnen hebben in wezen niet. DNB kan toch ook niet gepolitiseerd worden genoemd omdat deze naast de Nederlandse regering functioneert? De Deutsche Bundesbank is altijd zeer onafhankelijk geweest, hoewel deze moest functioneren naast de Bundesregierung. Waarom zou de situatie op Europees niveau anders functioneren, anders uitpakken?

Mijn volgende punt is de institutionele ontwikkeling van de Unie. Ik blijf toch eerst nog even bij president Sarkozy. Hij wist met veel flair en veel actie de Unie een gezicht te geven in zijn halfjaar voorzitterschap. Het was weliswaar een wel erg typisch Frans gezicht dat niet overal op prijs werd gesteld, maar iedereen zag wel dat er leven in de brouwerij kwam. Als het Verdrag van Lissabon in werking treedt, zullen er drie topfunctionarissen benoemd, respectievelijk gekozen moeten worden, namelijk de voorzitter van de Commissie, de Hoge Vertegenwoordiger/ondervoorzitter van de Commissie en de voorzitter van de Europese Raad.

Ik heb met veel belangstelling de ontwerp-resolutie voor het Europees Parlement over het institutioneel evenwicht in de Unie van de heer Dehaene gelezen. Als Lissabon in werking treedt – dat is te hopen, maar dat weten wij nog niet zeker – moet de overgang naar het nieuwe systeem goed geregeld worden. De heer Dehaene legt daar een naar mijn indruk in zijn ontwerp-resolutie uitstekende basis voor. Een onderdeel daarvan is een overgang van financiële zevenjaarsplannen naar vijfjaarsplannen om elke commissie de gelegenheid te geven haar eigen politieke accenten aan te brengen. Wat vindt de regering van dat voorstel dat moet leiden tot duidelijker eigen politieke keuzes van de Commissie?

De heer Dehaene ziet verder de ingewikkeldheid en de risico's van de gekozen constructie van twee voorzitters en een minister voor externe zaken terdege. Schadelijke competentiegeschillen en nutteloze overlapping moeten worden vermeden, zegt hij. Hij benadrukt bovendien dat alleen in voortdurende constructieve samenwerking die drie functies een maximaal voordeel voor de Unie op kunnen leveren. De Europese Raad moet daarbij impuls en richting geven aan de Unie en de Commissie is de drijvende kracht achter het Europese optreden. Zie ik het juist dat dan van de voorzitter van de Europese Raad inderdaad een zekere mate van activisme verwacht mag worden, ongeveer zoals Sarkozy dat vertoond heeft in zijn halfjaar voorzitterschap?

Ik ben mij ervan bewust dat de Nederlandse regering de positie van de voorzitter van de Commissie altijd wat heeft willen beperken, tot niet meer dan een soort technisch voorzitter van de vergaderingen. Dat leek en lijkt mij dus een onjuiste benadering, maar wat lees ik nu van de minister van buitenlandse zaken? Ik citeer: "Een vaste voorzitter van de Europese Raad, een Hoge Vertegenwoordiger plus. Zij moeten de EU een vast gezicht geven in de wereld, zorgen voor de broodnodige continuïteit, in presentie én prestatie. Of het daarbij gunstig is voor Nederland – een goede middenmoter qua informele invloed in de EU – als zo'n vaste voorzitter een politiek zwaargewicht is, weet ik niet op voorhand zeker. Maar een zwak figuur moet het zeker ook niet zijn: de Unie moet wel als serieuze partner kunnen aanschuiven aan de 'vergadertafel der groten' en bovendien willen we geen voorzitter hebben die alleen zijn oren laat hangen naar de grote lidstaten; en die kans loop je wel als de voorzitter zelf geen stevig type is." Mag ik daaruit

concluderen dat de minister ook tot de conclusie gekomen is dat juist een sterke voorzitter gewenst is? Is hij het met mij eens dat het iemand moet zijn die de landen, de grote en de kleine, weet te verenigen in zaken die er voor de Unie toe doen, die nieuwe dingen weet te initiëren en de Unie een gezicht en een mening weet te geven, zodat de commissie zich kan concentreren op haar taak van uitvoering, handhaving en verzorging van het wetgevingsproces? Misschien wil de minister daar zijn gedachten over geven.

Handhaving is inderdaad een wezenlijk deel van de taak van de Commissie. Dat betekent dat ook de Commissie moet bestaan uit mensen van het "stevige type" om de woorden van de minister nog maar eens te gebruiken. De huidige Nederlandse commissaris, die de zware mededingingsportefeuille beheert, lijkt er in geslaagd te zijn de Europese regelgeving met betrekking tot concurrentievervalsing en staatssteun te handhaven onder niet gemakkelijke omstandigheden, in economisch zwaar weer, met nationale regeringen die bijna altijd hun eigen nationaal belang belangrijker vinden dan Europese en mondiale solidariteit en met een commissievoorzitter die in de stormen het roer wat al te makkelijk uit handen gaf. Straks moet een nieuwe Commissie worden gevormd. Hoe is de regering eigenlijk van plan om, mocht dat nodig zijn, te wegen tussen het belang van een door de wol geverfde Nederlandse commissaris op een van de zwaarste posten en het belang van een commissaris uit een van de eigen regeringspartijen? Ik begrijp dat de minister daar niet nu hier het laatste woord over zal spreken, maar misschien kan hij daar wel even over filosoferen.

Solidariteit is de noodzakelijke basis van de Unie en in het Verdrag van Lissabon wordt die solidariteit ook uitdrukkelijk geformuleerd. Tot nu toe heeft de solidariteit, bijvoorbeeld met armere nieuwkomers, ons trouwens geen windeieren gelegd. In die solidariteit is dus ook een flink stuk welbegrepen eigenbelang gecalculeerd. De solidariteit gaat een meer dan normale rol spelen in tijden van crises. Dat geldt voor de economische crisis waar wij met elkaar mee worstelen en waarover commissaris Almunia al heeft gezegd dat de EU geen lidstaten zal laten vallen. Dat is op zichzelf terecht, maar wat zal dat eventueel van de lidstaten vergen? De problemen van een lidstaat zijn in de huidige constellatie bijna altijd mede aan eigen tekortschieten te wijten. Voor West-Europa geldt dat overigens meer dan voor Oost-Europa. Van de landen met een voorzichtiger en wijzer beleid kan dan niet onbeperkt solidariteit gevraagd worden. Dat blijkt op het ogenblik ook wel. Duitsland draait niet voor de schulden van Italië op, en wij ook niet. Is ook daarin niet een goede reden te vinden om tot meer gemeenschappelijkheid in economische en budgettaire politiek te komen? Ook hierop krijg ik graag een reactie van de bewindslieden.

Waar een crisis ontstaat door van buiten komende oorzaken ligt het natuurlijk anders. Toen de Russen de gaskraan dichtdraaiden en diverse Oost-Europese landen met een acuut tekort te maken kregen, was er wel reden voor solidariteit. Toch zaten zij enkele weken zonder gas en wij niet. Een probleem daarbij is natuurlijk dat er onvoldoende transportleidingen zijn om het gas zomaar de andere kant op te sturen, maar het is de vraag of daar concreet iets aan gedaan wordt en of de marktordening voor energie die wij creëren de mogelijkheid biedt om bij wegvallen van de toevoer de intern Europese leveranties

Ten Hoeve

de andere kant op te laten gaan. Er is veel aandacht voor de vraag of de voorzieningszekerheid van Europa gewaarborgd kan worden door via North Stream, South Stream of Nabucco Russisch, Kaspisch of Centraal-Aziatisch gas aan te voeren, maar blijft de aandacht voor de interne verdeling ingeval de voorziening stopt, en dat kan immers altijd gebeuren, daar niet erg bij achter? Geldt datzelfde, misschien in wat mindere mate, ook niet voor de elektriciteitsmarkt? Hoe ziet de regering dat?

Bij de eerste gascrisis werd in West-Europa gezegd dat die veroorzaakt werd door Rusland en dat Rusland dus een onbetrouwbare gasleverancier is. Bij de laatste crisis is gezegd dat die veroorzaakt werd door een geschil tussen Rusland en Oekraïne en werd de onbetrouwbaarheid van de Russische leveringen daarmee mede op conto van Oekraïne geschoven. Dat lijkt mij een juiste benadering. Dat Rusland, gegeven de bestaande leidingsystemen, in de praktijk door een conflict met een gezamenlijk nabuurland voor Europa onbetrouwbaar kan blijken, is onloochenbaar, maar de achtergrond lijkt toch niet dat Rusland als handelspartner als zodanig, onbetrouwbaar wil zijn. Het is duidelijk dat er in Rusland nog heel veel mis is op het gebied van mensenrechten en democratie, maar ook dat er nu onder Poetin en Medvedev oneindig veel minder mis is dan nog geen twintig jaar geleden. Dat constaterende, wordt het voorstelbaar dat de Letse eurocommissaris Piebalgs de mogelijkheid oppert dat Rusland nog eens als lid van de Europese Unie mee gaat doen. En dat zegt een commissaris uit een land dat nog maar net uit de Sovjet-Unie is losgelaten, dat een grote en moeilijke Russischtalige minderheid heeft en ook nog territoriale conflicten met Rusland. Voorlopig kunnen wij ons dit niet echt voorstellen en vinden wij de Raad van Europa veel geschikter om samen lid van te zijn, maar het vertrouwen in Rusland en het serieus nemen van Rusland als partner willen wij wel onderschrijven. Rusland wil dan trouwens, daar wijst de AIV heel terecht op, serieus genomen worden als heel grote partner, met het daarbij behorende recht om erkend te worden als invloedrijk, zeker in zijn onmiddellijke nabijheid.

Daarmee kom ik bij een tweetal onderwerpen dat ik wel eens eerder uitdrukkelijk aan de orde gesteld heb, maar waar ik graag nog eens de aandacht op vestig.

Rusland laat zich niet graag omringen door NAVO-landen. Misschien is dat wel overgevoelig, maar het is niet onbegrijpelijk. Aan de andere kant hebben enkele uit de Sovjet-Unie bevrijde nieuwe staten, net zoals de Baltische landen, de behoefte om zich bij Europa aan te sluiten, om daar bescherming te zoeken, maar vooral vanuit de gedachte daar cultureel aansluiting te hebben, daarbij te horen. Kijkend naar de Russische gevoeligheden is het dan logischer om te denken aan opnemings in de Europese Unie dan aan lidmaatschap van een typisch militaire organisatie als de NAVO. Ook aan zo'n EU-lidmaatschap zijn wij natuurlijk nog lang niet toe, al doen wij met het Oostelijk partnerschap wel ons best. Wij komen natuurlijk ook nog niet echt verder zolang er nog toestanden heersen als in Oekraïne tussen president en premier. Maar het is in dat verband toch interessant om van de bewindslieden te horen wat ze vinden van de mening van voormalig minister Bot dat de Europese Unie eigenlijk veel meer uitgebreid zou kunnen worden. De redenering dat de basis van de Unie ligt in de gemeenschappelijkheid van waarden en normen en niet in een willekeurig geografisch criterium klinkt aantrekke-

lijk en ideologisch correct. En een Europa dat openstaat voor nieuwkomers als zij aan de normen voldoen, betekent toch ook een vergroting van de ruimte van vrijheid, veiligheid en recht? Wat is er mooier dan dat? Maar het is wel erg in strijd met het Nederlandse regeringsbeleid dat voor iedereen behalve de landen die al toezeggingen hebben, de deur op slot zit.

Wie Rusland zegt, zegt ook: bevroren conflicten. Zoals de Hongaarse minister Göncz in de Tweede Kamer heeft gezegd: die bevroren conflicten lossen zichzelf niet op, daar moet meer aandacht aan geschonken worden, temeer omdat ze ook zo nu en dan kunnen oplaaien, zoals in Georgië is gebeleden. Al die conflicten kunnen van verschillende kanten bekeken worden en alle betrokken partijen hebben hun eigen waarheid en natuurlijk ook hun eigen belangen. Maar het komt mij voor, en ik hoor graag van de bewindslieden of zij het met mij eens zijn, dat Rusland in deze conflicten in het algemeen een positie verdedigt die redelijk overeenkomt met de gevoelens van de betrokken bevolkingen en die dus niet onredelijk genoemd kan worden. Alleen bij de twee van Georgië afgescheiden gebieden en dan nog het meeste bij Abchazië is sprake van een zo gecompliceerde situatie dat van niemand gezegd kan worden dat hij gelijk heeft. Maar juist vooral daar geldt dat er meer aandacht aan geschonken moet worden, omdat juist daar nog meer dan 250.000 vluchtelingen rondlopen.

Is de minister het met mij eens dat de kans dat Abchazië en Zuid-Ossetië ooit weer onder Georgisch bestuur komen, vrijwel nihil is? Als hij dat met mij eens is, is het dan niet zinvol om het legalistische standpunt te verlaten dat beide gebieden formeel bij Georgië horen en dat dat dus ook zo moet blijven? Is het niet zinvoller te proberen een zodanige verdeling van beide gebieden te bewerkstelligen dat de delen die in meerderheid door Georgiërs bewoond waren, worden teruggegeven aan Georgië, zodat de vluchtelingen in ieder geval daar naar toe kunnen terugkeren? Dat is nieuwe grenzen trekken op basis van etnische uitgangspunten. Dat heeft Europa altijd al gedaan. Is dat nu ook niet het beste?

Om af te sluiten, stel ik mijzelf in het openbaar de gewetensvraag waarom mijn partij en ik zo voor een sterke Europese Unie zijn. Om twee redenen. In de eerste plaats natuurlijk omdat daarvan concreet voordeel te verwachten is in al die gevallen dat problemen niet meer afzonderlijk voor een land oplosbaar zijn. En in de tweede plaats omdat binnen Europa langzamerhand, het moet zich vaak nog uitkristalliseren, de regio's als de natuurlijke bouwstenen van de lappendeken naar voren kunnen komen, en er zo een Europa van uitsluitend minderheden ontstaat, verbonden door het gezamenlijke Europese burgerschap. Ik heb de indruk dat ik met deze interpretatie dicht bij collega Eigeman zit. Daaraan koppel ik dan ten slotte mijn ook wel eens eerder geuite overtuiging dat de staten al voldoende in het Europese bestuur vertegenwoordigd zijn in de raden van de ministers als medewetgever van de Unie en in de Europese Raad als gangmaker van de Unie. Het parlement daartegenover, zou niet op basis van een verdeling naar staten gekozen moeten worden, maar als evenredige vertegenwoordiging van de gehele bevolking van de Unie. Dan stemmen wij rechtstreeks op Europese partijen en niet meer op Nederlandse partijen. Dat lukt dit jaar niet meer, maar voor de toekomst blijft er natuurlijk altijd hoop.

Ten Hoeve

De **voorzitter**: Kort graag, mijnheer Kuiper.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Toen de heer Ten Hoeve zojuist een beetje in het midden liet met wie hij het het meeste eens is, dacht ik dat hij mijn naam zou noemen. Hij noemde echter de naam van collega Eigeman. Dat is natuurlijk heel fraai. De heer Ten Hoeve sprak over een gewetensvraag, een lappendeken van regio's en een sterke Europese Unie. Hebben die regio's ook een politieke betekenis? De heer Ten Hoeve was mogelijkkerwijs bij mij uitgekomen, omdat ik de woorden "politieke gemeenschappen" heb gebruikt.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Ik heb met heel veel belangstelling naar het betoog van de heer Kuiper geluisterd en ik ben het tot op grote hoogte met hem eens, alhoewel ik het eens ben met degenen die hem interrumpeerden dat je veel kunt willen, maar dat alleen kan realiseren als je de instellingen en de institutionele structuur erop afstemt. Ik ben het eens met de woorden van de heer Kuiper over Europa als een unie van gemeenschappen. Zo'n Europa is mijn ideaal. Ik heb alleen bij de heer Kuiper tot nu toe te veel het idee dat de gemeenschappen in zijn opvatting de staten zijn. Voor mij zijn die in ieder geval niet identiek. Als hij dat met mij eens zou zijn, kunnen wij samen heel ver komen in de opvatting hoe Europa opgebouwd moet worden. Hij wil weten of de eenheden, de regio's, ook politieke betekenis hebben. Naar mijn gevoel hebben zij dat op dit moment nog te weinig, juist omdat de Europese Unie gedomineerd wordt door de invloed van de staten. Ik moet echter zeggen dat ik wel enige hoop heb dat de invloed van de staten in de loop der tijd zal verminderen, zodat de regio's gaan functioneren als natuurlijke eenheden in Europa en waarschijnlijk een duidelijkere politieke betekenis in het geheel krijgen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Wales heeft een regionaal parlement. Is Wales daardoor een regio en ook een politieke gemeenschap volgens de heer Ten Hoeve? Ik zal deze vraag niet stellen over Friesland ...

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Er zijn verschillen tussen de regio's. Er zijn grotere en kleinere regio's. Ik denk dat het er altijd verschil zal blijven bestaan in waar dat uiteindelijk op uitkomt en in wat de politieke betekenis en functie binnen de Europese Gemeenschap daarvan zal worden. Deze beide door de heer Kuiper genoemde regio's wil ik wel als gemeenschappen kenmerken.

De heer **Yildirim** (Fractie-Yildirim): Voorzitter. Wij staan wereldwijd voor grote opgaven. Het klimaat staat ernstig onder druk, de natuur holt hard achteruit, de biodiversiteit neemt af en de visstanden verminderen. Intensieve veehouderij in de vorm van bio-industrie neemt toe. Wereldwijd verdwijnen in snel tempo kleinschalige boerenbedrijven. Landbouwgronden worden steeds meer voor andere doeleinden beschikbaar gesteld. Om deze neerwaartse tendensen tegen te gaan, is een heldere visie en een sterk bestuur nodig.

De toenemende globalisering heeft kapitalistische instituten mogelijk gemaakt die niet controleerbaar zijn door de nationale regeringen. Dit ging vaak ten koste van arme landen en van de veiligheid van burgers. De

financiële crisis treft vooral de gewone burgers. Zij raken hun baan kwijt, kunnen hun hypotheek niet meer kunnen betalen en raken hun spaargeld en pensioenpremies kwijt. Mijn fractie staat voor een sterke overheid en een Europa dat de toenemende mentaliteit van meer markt en minder overheid een halt toeroept. Wij staan voor een Europa dat de voorzieningen waar de burger primair afhankelijk van kan zijn, zoals energie, water, zorg, huisvesting en onderwijs, kan garanderen en deze in handen van de overheid houdt. De financiële crisis is mede te wijten aan de tekortkomingen van de overheden in de vorm van het ontbreken van goed toezicht en goede controle. Die dienen in ere te worden hersteld. De banken en instituten die failliet gaan, worden nu door de overheid in leven gehouden via extra geld. Daar mag de burger als belastingbetaler niet voor opdraaien. Hoe gaan de bewindspersonen de controlemechanismen inrichten opdat een dergelijke crisis zich niet meer kan herhalen?

Mijn fractie pleit voor een Europa dat opkomt voor de welvaart en veiligheid van zijn burgers. Wij pleiten voor een Europa dat sterkt opkomt voor vrede, democratie, mensenrechten en rechtstaten. Wij pleiten voor een Europa dat het vreedzaam samenleven van mensen, culturen en religies mogelijk maakt, dat opkomt voor solidariteit van mensen onderling en armoede stevig bestrijdt. Graag hoor ik de reactie van het kabinet op deze uitgangspunten.

Op het punt van het Verdrag van Lissabon pleit mijn fractie niet voor één land Europa, maar voor Europese landen met eigen soevereiniteit. Zolang er in Europa partijen zijn die in afzonderlijke landen regeren en alleen gericht zijn op meer markt boven mens en arbeid, zien wij dat het opkomen voor Europa als één geheel nog niet mogelijk is en het behoud van de afzonderlijke soevereiniteit van de Europese landen noodzakelijk blijft. Investeren in een verdere versterking van samenwerking op het gebied van veiligheid, een Europese wereldvisie, een Europese kijk op vrede, economische ontwikkelingen, Dat is wat ons betreft niet een vredesmacht binnen Europees verband. Als je bijvoorbeeld kijkt naar het Midden-Oosten blijkt dat één land, Israël, bevooroordeeld is ten opzichte van andere. Wij vinden dat er op dit punt rationeel en probleemoplossend Europees beleid moet zijn. Op die manier dient ook te worden opgetreden.

Het is een grote opgave voor de afzonderlijke lidstaten om de mensenrechten, democratie en rechtstaat voortdurend te bewaken en te onderhouden. Onze inzet voor een sterk Europa is niet gericht op een superstaat tegenover de rest van de wereld. Wat mijn fractie betreft, investeren wij in een Europa dat met al zijn verschillen opkomt voor de eenheid in de samenleving en daarmee een voorbeeld geeft van hoe op te komen tegen iedere vorm van discriminatie en racisme. Wij moeten investeren in een Europa dat zich sterk maakt voor de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van geloofskeuze zonder dat daarbij de vrijheid van een ander wordt ingeperkt. Wat mijn fractie betreft spelen hierbij de Raad van Europa en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa een belangrijke rol.

Mijn fractie pleit verder voor een effectief Europees migratiebeleid. Een sneller en effectief asielbeleid is noodzakelijk om te voorkomen dat valse hoop in stand wordt gehouden zodat afhankelijk hiervan mensenrechten indirect worden gestimuleerd. De illegaliteit moet actief worden bestreden. Is het kabinet het met mijn

Yildirim

fractie eens dat vooral het verbeteren van de levensomstandigheden in de landen van herkomst kan helpen om de stroom van asielzoekers te verminderen? Asielzoekers krijgen wat mijn fractie betreft direct na hun asiel-aanvraag de mogelijkheid tot het verrichten van vrijwilligerswerk en het leren van taal, en de kans om naar school te gaan. Kan het kabinet een dergelijk beleid ondersteunen?

Wij zijn verder voor een uitbreiding van Europese Unie onder strenge voorwaarden. Het zou niet mogelijk moeten zijn dat de landen die nog niet hebben kunnen afrekenen met extreem nationalisme en corruptie, toetreden tot de Europese Unie. De landen die wel tot de Europese Unie kunnen toetreden, zijn landen waar sprake is van een democratisch kiessysteem en een zelfstandig functionerende rechtelijke macht die onafhankelijk is en democratisch wordt gecontroleerd. Deze landen zijn vredelievend, erkennen volledige de positie van minderheidsgroepen binnen hun eigen landsgrenzen en gaan in goede verstandhouding om met hun buurlanden. Zij hanteren de rechten van hun burgers op een wijze die overeenkomt met artikel 1 van de Nederlandse Grondwet. Ook moet het mogelijk zijn om de landen die lid zijn van de Europese Unie maar niet meer voldoen aan de voorwaarden die de EU stelt, van hun lidmaatschap te ontheffen. Ik hoor hier graag een reactie op van het kabinet.

Is het kabinet het met mij eens dat de toetreding van Turkije tot de Europese Unie niet eindeloos moet worden gerekend? Er moet een definitieve datum worden vastgesteld waarop dit land onder duidelijke voorwaarden kan toetreden. De EU heeft een grote fout gemaakt door eerst Cyprus, een rivaliserend land, toe te laten, om vervolgens de toetreding van Turkije ter discussie te stellen. Ook moet een einde komen aan het opportunisme van de EU tegenover Turkije, want Turkije wordt in NAVO-verband wel gebruikt vanwege zijn strategische ligging. De EU dient aan te tonen dat ze definitief wenst af te rekenen de heersende islamofobie, te beginnen in Nederland. Dat kan door Turkije toe te laten tot de Unie onder de voorwaarden zoals die gelden voor elk ander land.

Tot slot vraag ik aandacht voor een aantal thema's. Is het kabinet het met mij eens dat Europa niet één land is, maar wel gezamenlijk sociale rechten, veiligheid, vrijheid en vrede waarborgt? Is het kabinet het met mij eens dat het bewaken van de mensenrechten en het onderhouden van de democratie, de rechtsstaat en de solidariteit voorop dienen te staan? Hoe kan het Europees Parlement in staat worden gesteld om eigen voorstellen in te dienen? Het dient niet alleen het recht te hebben om voorstellen van de Europese Commissie goed of af te keuren. Is het kabinet het met mij eens dat er strengere regelgeving moet komen ten aanzien van homohaat, seksdiscriminatie en het bewust aanzetten tot haat jegens kleur, afkomst, leeftijd en geloof? Dat er één Europese krijgsmacht zou moeten zijn, die samen met de Verenigde Naties optreedt, in plaats dat elk land afzonderlijk beschikt over een krijgsmacht? Dat het Europees beleid erop gericht moet zijn om de economie van de derdewereldlanden te stimuleren en te ondersteunen? Dit is noodzakelijk omdat er een einde moet komen aan verdere uitholling van de economie van derdewereldlanden.

□

De heer **Koffeman** (PvdD): Voorzitter. Het kabinet is positief gestemd over de staat van de Europese Unie. In het jaar dat een nieuw Europees Parlement gekozen wordt en een nieuwe Europese Commissie aantreedt, verkeert de Unie in een goede positie om uitdagingen aan te kunnen, schrijft het kabinet, dat ook nog spreekt over een ambitieuze klimaat- en energieagenda en de zegeningen die te verwachten zijn van mogelijke inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon. Het gaat ons goed, zeiden de kalkoenen kort voor Kerstmis, en uit de Staat van de Europese Unie spreekt een soortgelijk optimisme.

André Szász, die als directeur van De Nederlandsche Bank nauw betrokken was bij het proces van de Europese monetaire integratie, zei vorige week dat de euro grote risico's loopt. Landen zeggen vaak: wij zijn het nog wel eens met de afspraken, maar nu even niet. In goede tijden omdat alles vanzelf goed lijkt te komen, en in slechte tijden omdat het naleven van afspraken de zaken zouden verergeren. Dan blijven er niet veel momenten voor hervormingen over. Om het voortbestaan van de euro te garanderen is het volgens Szász noodzakelijk om ook op politiek gebied veel verder te integreren. Monetaire integratie zonder politieke integratie is niet mogelijk. Dat betekent naar zijn idee niet dat Europa één land moet worden, maar wel dat het noodzakelijk is om veel verder te integreren dan nu het geval is. Maar, waarschuwt Szász, sinds het referendum over de Europese grondwet zijn politici doodsbenauwd om zulke geluiden te laten horen. Graag een reactie van het kabinet op de mogelijke gevolgen voor de stabiliteit van de euro in relatie tot verdergaande integratie.

Szász raakt met zijn waarschuwing meteen des Pudels Kern. De Nederlandse bevolking zit niet te wachten op verdere integratie c.q. verdere overdracht van bevoegdheden aan Brussel. Brussel is in de ogen van de Nederlandse burgers ondemocratisch, log en te weinig transparant. Als in de oplossing daarvan geen grote stappen gezet worden, dan zullen weinig Nederlandse kiezers ervoor voelen meer soevereiniteit in te leveren aan Brussel. Toch wordt dat een noodzakelijke voorwaarde genoemd om de euro te behoeden voor grote risico's. Het is als kiezen terwijl er niets te kiezen valt. Wij zitten in het Europese schuitje, dus wij zullen moeten meevaren, lijkt de boodschap. Als echo van de eerdere propagandacampagne die de Nederlanders er in 2005 van moest overtuigen dat "nee" zeggen tegen het grondwettelijk verdrag werkelijk het domste was dat je doen kon. Toch koos 61,6% van de Nederlanders met overtuiging voor wat 85% van de Nederlandse politiek het domste vond wat je doen kon, ondanks de rampscenarië's die in het vooruitzicht waren gesteld, variërend van oorlog tot het licht dat zou uit gaan.

Inmiddels zitten wij in een rampscenario, zonder dat er ook maar op enigerlei wijze samenhang is met het "nee" van de Nederlanders, de Fransen of de Ieren. Wij hebben te kampen met een klimaatcrisis, een kredietcrisis, een valutacrisis, een biodiversiteitscrisis, een voedselcrisis, een zoetwatercrisis, dierziekten crises, kortom, de boot lekt aan alle kanten en er is nog nauwelijks zicht op een oplossing. Niet omdat die oplossingen er niet zijn, maar omdat de politieke wil om te komen tot constructieve oplossingen lijkt te ontbreken. Wij zetten hard in op

terugkeer naar de doodlopende weg waarop wij ons voor de crisis bevonden.

Wouter van Dieren en Arnold Heertje schreven gisteren in NRC Handelsblad: "De wereldeconomie voorbij de recessie zal niet moeten gaan over de terugkeer naar de steeds snellere doorstroming van grondstoffen naar afval, maar over het herstel en scheppen van kapitaalvoorraden, in de vorm van een permanente energievoorziening, stabilisering van het klimaat, voorkomen van extreme weersomstandigheden, droogte en wateroverlast, herstel van natuur en biodiversiteit en drastische maatregelen om de landbouw veilig te stellen. Na 2025 is het fosfaat op. Zonder fosfaat geen landbouw. Einde verhaal."

Verder schrijven zij: "De energievraag groeit tot 2030 met 45%, en de olieprijs stijgt de komende jaren naar \$180 per vat. Broeikasgasemissies nemen tot 2030 met eveneens 45% toe, en de temperatuur stijgt daardoor met 6 graden Celsius. De gevolgen gaan ieder voorstellingsvermogen te boven. Alleen al de economische kosten ervan zullen 5%-10% van het wereld-bnp bedragen, een veelvoud van wat de kredietcrisis tot dusver heeft gekost."

En: "Als men banken met belastinggeld overeind houdt, maar tegelijkertijd de casinokapitalisten ongemoeid laat, dan leidt dat onherroepelijk tot consumentencynisme en niet tot het vertrouwen waar politici en ondernemers zo naar snakken. Als men nu pleit voor het schrappen van milieuregels omdat die het economisch herstel zouden hinderen, dan is dat niet alleen analytisch maar ook economisch onjuist. Milieuwetgeving heeft sinds 1970 miljoenen banen geschapen en werkt welvaartverhogend."

Het zijn niet alleen Van Dieren en Heertje die indringend waarschuwen voor de gevolgen van de roekeloze politieke desinteresse als het gaat om een serieuze beleidswijziging in de richting van echte duurzaamheid. Een gebied ter grootte van Rusland en Canada tezamen zou vrijkomen van het gebruik als landbouwgrond als de gehele wereldbevolking een vegetarische levensstijl zou aannemen. Dat is een van de conclusies van het grote wetenschappelijke klimaatcongres dat vorige week in Kopenhagen is gehouden. Aangezien de druk op bestaande bossen daarmee zou afnemen en nieuwe natuur de ruimte krijgt, zou dit kunnen zorgen voor een zeer aanzienlijke CO₂-opslag.

Daarmee zouden de kosten voor het handhaven van een veilige CO₂-concentratie met maar liefst 70% verlaagd kunnen worden, zo blijkt uit onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving, dat tijdens het congres is gepresenteerd. Als wij allemaal zouden stoppen met onze vleesconsumptie zou heel veel grond overblijven, redeneren de onderzoekers, waardoor bossen kunnen terugkeren en op grote schaal biobrandstoffen kunnen worden geproduceerd. Koeien produceren bovendien grote hoeveelheden methaan, terwijl een afname van het gebied aan akkerland voor veevoer kan helpen om de uitstoot van lachgas terug te dringen. Lachgas heeft een meer dan 300 keer krachtiger broeikaswerking dan CO₂ en veroorzaakt daarmee, met relatief kleine hoeveelheden, zo'n 7% van het versterkte broeikas effect. De landbouw is de belangrijkste producent van lachgas.

Bijkomend voordeel van de voorgestelde duurzame keuze is dat de winst voor het klimaat praktisch gratis kan worden gerealiseerd, waardoor enkele duurdere

maatregelen minder hard nodig zijn. Als de gehele wereldbevolking minder vlees zou eten, volgens algemene gezondheidsaanbevelingen, kan dit de kosten van het gehele mondiale klimaatbeleid met maar liefst 50% verlagen, zo concludeert de organisatie van het klimaatcongres op basis van het onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving. Maar onze minister van Landbouw wil helemaal niets weten van dergelijke oplossingen. Ze schrijft in antwoord op Kamervragen dat vlees eten niet per se milieuvriendelijk gedrag is en dat ze het eten van vlees niet zal ontmoedigen.

In Europa gaat het niet anders. Wie de klimaatverandering en biodiversiteit ter harte wil nemen, zou zijn dieet kunnen veranderen en wat vaker kip of vleesloos kunnen eten. Dat zou de overheid ook actiever moeten uitdragen, want tot nu toe overheersen de spaarlampen het klimaatdebat. Het wordt tijd dat de overheid haar licht opsteekt bij vlees. Dit schreef het Milieu- en Natuurplanbureau al in 2007, toen leek dat we met kleine stapjes nog een heel eind zouden kunnen komen. Kennelijk heeft Europa alleen de eerste helft van de aanbeveling gehoord, want sindsdien worden we doodgegooid met reclamespotjes over kip dat het meest veelzijdige stukje vlees zou zijn. Die campagne bevat als uitsmijter de aanbeveling: campagne gesteund door de Europese Unie. Geen woord over het feit dat kip ook het meest gemartelde stukje vlees is en een onduurzaam product.

Toen in het Europees Parlement vorige maand een rapport werd opgesteld met 200 manieren om klimaat schade in te perken, moest een van de belangrijkste oorzaken van klimaatschade geschrapt worden uit de lijst. Het rijden met kleinere auto's mocht blijven. Mensen zouden gratis controle van huizen moeten krijgen op eventuele betere isolatie. Allerlei energiebesparende technieken zouden goedkoper moeten worden. Het rapport bevatte aanvankelijk echter ook een oproep om minder vlees te eten. Dat zou heel wat meer broeikasgassen voorkomen uit bijvoorbeeld runderen en door de teelt van veevoer dan de andere maatregelen. Onder druk van vooral christendemocraten is die oproep echter geschrapt. Dat geldt ook voor de suggestie in de lijst voor etiketten op vleesproducten, zoals biefstuk en schnitzel, over hun milieuschade. De hamvraag in het klimaatdebat mag niet gesteld worden van de christendemocraten, of het nu onze minister van Landbouw is of de christendemocratische fractie in het Europarlement. Vermindering van de consumptie van dierlijke eiwitten is een taboe, een taboe met grote gevolgen.

Graag een reactie van het kabinet, hoe we als meest veedichte land van Europa een bijdrage gaan leveren aan de klimaatagenda op een wijze die overeenstemt met de aanbevelingen van het Planbureau voor de Leefomgeving en zonder vast te houden aan taboes over de consumptie van dierlijke eiwitten. Ook deze Kamer vroeg het kabinet ernst te maken met die eiwittransitie.

Wanneer we er niet in slagen om de crises die de wereld teisteren, letterlijk als keerpunt te benutten, zal het vertrouwen van Europese burgers in nog veel grotere mate geschaad worden dan eerder het geval was na juni 2005. Toen zette de politiek de burgers compleet in hun hemd door het afgewezen grondwettelijk verdrag full swing door te zetten en het met een andere naam maar zonder nieuw referendum alsnog in te voeren.

Burgers verlangen van hun leiders niet alleen stabiliteit en veiligheid, maar vooral ook om serieus

Koffeman

genomen te worden en een duurzame toekomst, omdat zonder duurzaamheid ook stabiliteit en veiligheid niet te garanderen zijn, zoals collega Van Kappen hier al eens opmerkte. Aan dat inzicht ontbreekt het zeer in het Europa van nu en dat zal in juni naar mijn stellige overtuiging tot uitdrukking komen in een massale afwijzing door de Nederlandse burgers van de pro-Europese politiek die weigert tegemoet te komen aan de zorgen van burgers en de problemen van de aarde. Er wordt vaak gezegd dat kiezers kort van memorie zijn. Bij de komende verkiezingen zou weleens kunnen blijken dat dat ditmaal niet het geval is. Wanneer er geen serieus antwoord komt op de crises – en daar lijkt het zeer op na de zoveelste mislukte onderhandelingen in de coalitie – zal er sprake zijn van een hevige electorale afstraffing van een beleid dat de aarde opwarmt maar burgers in de kou laat staan.

In die zin is de positieve stemming van het kabinet over Europa volkomen vreemd aan de situatie waarin we op dit moment verkeren. In Europa lijden en sterven miljarden dieren per jaar. Ze worden gebruikt voor de productie van vlees, eieren, zuivel, dons en bont en worden in dierontersende transporten door heel Europa gesleept om economische redenen. Er worden experimenten op ze verricht en ze worden getreiterd en gedood voor volksvermaak, zoals in stierengevechten en tijdens traditionele dorpsfeesten. Van de vele gezelschapsdieren die Europa telt, zwerft een aanzienlijk deel op straat waar ze als afval worden beschouwd en bestreden. Dieren in de natuur worden bejaagd en gedood of worden in hun voortbestaan bedreigd omdat hun leefgebieden worden aangetast en ingeperkt.

De huidige Europese besluitvorming blijkt een ramp voor dieren. Kwetsbare waarden als dierenwelzijn en milieu leggen het in de meeste gevallen af tegen economische belangen of verschijnen nauwelijks op politieke agenda's van lidstaten. Met het overhevelen van verantwoordelijkheden naar de Europese Unie wordt het lidstaten nog makkelijker gemaakt om deze onderwerpen te laten liggen.

De heer **Eigeman** (PvdA): De heer Koffeman verwijst naar verkiezingen. Hij zegt dat de aarde opwarmt en dat de burger in de kou staat. Hij wijst zeer sterk met een beschuldigende vinger naar de regering. De regering kan zichzelf wel verdedigen, maar mij intrigeert waar hij een appel op de burgers doet om te keren. Het zijn toch de burgers die vlees eten? Het zijn toch de burgers die naar stierengevechten gaan? Het zijn toch burgers die met elkaar door een uitgebreide consumptie de aardkloot opwarmen? In uw verhaal wijst u voortdurend met de vinger naar "het leiderschap". Ik zou van u ook wel eens een verhaal willen horen waarin wij zeggen "potverdorie, dit kan niet langer". Zeker als u de belangen van burgers tegenover die van dieren zet.

De heer **Koffeman** (PvdD): Burgers vragen ook om leiderschap. Van burgers kun je niet verwachten dat ze vrijwillig afzien van onethisch laaggeprijsde producten die in het schap liggen. Op het moment dat bij Super de Boer voor € 1,99 een kilo vlees kan worden gekocht, weet iedereen dat dit niet ethisch geproduceerd kan zijn. Het wordt echter aangeboden. Zoals wij in Nederland verbieden dat bijna-nieuwe sportfietsen voor twee tientjes op straat worden aangeboden, omdat zij uit

heling afkomstig moeten zijn, zou je ook andere vormen van onethisch gedrag moeten verbieden.

De heer **Eigeman** (PvdA): Het is toch de vraag die de schappen vult? Het is toch de prijs die het doet? Ik vind het bijna niet ethisch om te zeggen dat het leiderschap faalt en dat daarom de mensen te veel eten en verkeerd eten. Dat vind ik veel te gemakkelijk. Dat wil ik toch gezegd hebben in dit debat.

De heer **Koffeman** (PvdD): Dat mag u zeker zeggen. Wij hebben wel het tanken van loodhoudende benzine actief ontmoedigd, omdat wij loodvrije benzine beter vonden. Dan kun je zeggen dat het toch aan de burger is, dat de burger het lekker zelf moet weten als hij loodhoudende benzine wil tanken. Ik zeg: nee, dat moet hij niet lekker zelf weten. Wij hebben allen gezegd dat wij loodhoudende benzine gaan wegsaneren en onaantrekkelijk gaan maken voor de burgers. Dat heeft niets met burgerlijke vrijheden te maken. Dat heeft niets met verantwoordelijkheden van burgers te maken. Dat heeft alles te maken met overheidsbeleid. Wanneer burgers verantwoordelijk worden gesteld voor de wijze waarop wij onze landbouwproducten produceren, wordt voorbijgegaan aan het feit dat de Nederlandse landbouw – en vooral de Nederlandse veeteelt – voor 70% op de export is gericht. Vanuit Nederland kunnen buitenlandse consumenten niet beïnvloed worden. Het Nederlandse overheidsbeleid zal daarvoor dus maatgevend zijn; niet voor de 30% binnenlandse vraag, maar voor die 70% voor de export.

Europa is een excuus gebleken om naar elkaar te kunnen blijven wijzen; een alibi voor lidstaten om zelf geen maatregelen te hoeven nemen voor de bescherming van dieren. Marktbescherming en handelsbelangen domineren ethische afwegingen en iedere lidstaat probeert boven alles voor zijn eigen land zoveel mogelijk economisch voordeel te slepen uit de Europese samenwerking.

Op geen enkel ander beleidsterrein heeft de EU zoveel te vertellen als op het gebied van landbouw en visserij. Nog steeds slokken landbouwsubsidies, samen met de subsidies voor visserij bijna de helft van de totale EU-begroting op. Dieren hebben in veel Europese besluiten slechts de status van handelswaar en hun welzijn wordt structureel ondergeschikt gemaakt aan de macht van de markt. Ambities worden naar beneden bijgesteld, eenmaal vastgestelde richtlijnen worden niet nageleefd en controle hierop blijft veelal uit. De Partij voor de Dieren vindt dat in dat opzicht de grenzen van Europa én de grenzen van het onbetamelijke bereikt zijn. Een beschaafd Europa behandelt zijn dieren niet als louter koopwaar, maar als de levende wezens met bewustzijn en gevoel die ze zijn. Dieren hebben recht op een respectvolle behandeling.

Dat is niet alleen de opvatting van de Partij voor de Dieren, maar logisch onderdeel van de roep om de crises te bestrijden met structurele, duurzame keuzes. Die dwingen tot een stevig overheidsingrijpen. Dat vinden ook mensen zoals Heertje, Van Dieren, Wijffels, Lubbers, Van Agt en Fresco. Het is misschien verbazingwekkend dat oud-premiers van het CDA in dit rijtje voorkomen, evenals de oud-formateur van het kabinet, ook van CDA-huize, terwijl het CDA een beleid blijft voorstaan van "na ons de zondvloed". Wat voor onze kleinkinderen belangrijk is, is het begrotingstekort. Aan het indammen daarvan wordt door het CDA meer aandacht besteed dan

Koffeman

aan de redding van het regenwoud en de stervende wereldzeeën. Daarbij wordt volledig voorbijgegaan aan het feit dat de kosten van deze kredietcrisis maar een derde zijn van de kosten van de kap van het tropisch regenwoud. Bij de kredietcrisis gaat het om incidentele kosten van 0,7 biljoen, bij de kap van het regenwoud gaat het om structurele kosten van 2,5 tot 3,5 biljoen per jaar.

De minister komt voor een diersoort die op uitsterven staat niet verder dan de symboolpolitiek van één maandje geen paling vissen. Ons kabinet laat het afweten bij het maken van echte duurzame keuzes, maar ook Europa doet dat nog steeds. Je kunt je afvragen wat Nederland in Europa aan duurzame keuzes moet inbrengen als het zelf niet in staat is om deze te maken. Wij wachten al weken op deze duurzame keuzes, maar zij komen niet. De Europese Unie heeft tot nu toe slechts halfslachtige maatregelen voortgebracht die onvolgende zijn om de crisis het hoofd te bieden. Inmiddels blijkt dat wij de grenzen van de uitputtingsslag hebben overschreden. Meer dan 1 miljard mensen lijdt honger. De toegang tot schoon drinkwater wordt voor 70% van de wereldbevolking een probleem en de allerarmsten in de wereld worden het hardst getroffen door de gevolgen van de klimaatverandering. Onze natuurlijke leefomgeving wordt onomkeerbaar aangetast door grootschalige ontbossing, milieuvervuiling en de opwarming van de aarde. Voor de honderden miljarden dieren in de veehouderij is het leven vaak niet meer dan een voortdurend lijden. Dat vraagt om een drastische omslag van ons handelen, ook in Europa. De melkquota zijn op voorspraak van onze regering recentelijk uitgebreid. Inmiddels plukken onze melkveehouders daar de wrange vruchten van: de melkprijzen zijn met 25% gedaald en de overschotten worden via exportrestituten in de derde wereld gedumpt. Dat heeft niets te maken met de verantwoordelijkheid van consumenten en dat heeft alles te maken met de verantwoordelijkheid van overheden die eerst pleiten voor ongebreidelde produceren en vervolgens de boeren in de kou laten staan en melk dumpen in ontwikkelingslanden. Daar kan een consument niets aan doen.

Het lukt de mens maar niet om het vermogen waarmee hij zich onderscheidt van de dieren – dat is het vermogen tot het maken van ethische afwegingen en het overzien van de consequenties van zijn handelen op lange termijn – aan te wenden voor een duurzame toekomst. Keer op keer worden keuzes gemaakt die ons steeds dichterbij de afgrond brengen. Inmiddels is de afgrond zo dichtbij, dat een stap terug, weg van de afgrond, moet worden gezien als een stap in de goede richting. Graag hoor ik van het kabinet of het binnen Europa en in eigen land die stap terug wil bepleiten. Wil Nederland zich ontwikkelen van de slager en de melkboer van Europa tot een gidsland op het gebied van duurzaamheid? Wil het leren van de crises die ons treffen? Is in dat kader te verwachten dat de coalitie het eens wordt over de keuzes voor de nabije en verdere toekomst, ook in termen van duurzaamheid?

Duurt het zo lang omdat er zulke grote, ingrijpende stappen zullen worden gezet, of duurt het zo lang omdat zelfs over kleine stapjes geen overeenstemming kan worden bereikt terwijl het water stijgt? Hoe serieus ziet de regering de kansen van een Europees duurzaamheidsbeleid als het in Nederland al niet lukt om tot overeenstemming te komen?

Wij kunnen kiezen. Wij moeten kiezen, tussen de lijn van de mensen die blijven glimlachen bij alle doemscenario's, die klimaatverandering zien als een hoax en die niet geloven in no-regretscenario's omdat zij zo snel mogelijk terug naar af willen, en de lijn van bezorgde wetenschappers, opinieleiders en oud-politici die aangeven dat de boot zinkt en dat het pompen of verzuipen wordt.

4 juni is heel dichtbij en de kiezers zijn heel bezorgd. Wanneer de zittende partijen niet kiezen voor duurzame oplossingen, kan dat ertoe leiden dat de burgers niet kiezen voor de zittende partijen. Er is meer dan één reden om nu de hand aan de ploeg te slaan in het belang van Nederland, in het belang van Europa en in het belang van de kleine planeet die wij met 6 miljard mensen zouden moeten delen.

De **voorzitter**: Ik schors de beraadslaging tot na het antwoord in eerste termijn van de regering over de Postwet.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Voorzitter: De Vries

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Regels inzake de volledige liberalisering van de postmarkt en de garantie van de universele postdienstverlening (Postwet 20..) (30536).**

De beraadslaging wordt hervat.

Staatssecretaris **Heemskerck**: Voorzitter. Ik dank de diverse fracties voor hun inbreng in eerste termijn.

Mevrouw Sylvester nam ons mee naar de tijd van de PTT. Toen stond dat nog voor Putje, Tentje, Tukje of voor Post, Telefoon en Telegraaf.

De Postwet heeft een rijke wetshistorie. Ik noem een paar highlights. De post is een oud fenomeen dat teruggaat tot de oude Egyptenaren, die al vele eeuwen voor de jaartelling afbeeldingen maakten van de boodschappers. Nu zouden wij dat de postbezorgers noemen. In de middeleeuwen deden graven van Holland de koeriersdiensten. Niet iedereen kon schrijven. Je kon niet iedereen vertrouwen. Daarom waren er geheime stukken en vertrouwensmannen. Overigens is het briefgeheim in dit wetsvoorstel bewaard gebleven. Het waren de Fransen die in ons land de eerste wettelijke regels rondom de postbezorging introduceerden. In 1871 kwam er voor het eerst een universele dienst, waardoor de postbezorging in het hele land dezelfde prijs kreeg. Na een aantal wetswijzigingen en na de privatisering bij de beursgang van 1989, ging het oude staatsbedrijf PTT verder als KPN. Er werd gesplitst in PTT Post, PTT Telecom, KPN Telecom en TPG Post. Nu is het TNT NV.

In 1998 werd door een wijziging van de Postwet en andere wetten een grote stap gezet op weg naar het afbouwen van het monopolie van het oude staatsbedrijf. Het voorbehouden gedeelte van het opgedragen postvervoer en het overige opgedragen postvervoer